

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYE'DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ

ARAP DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

EBU'L-ATÂHIYYE İLE YUNUS EMRE'NİN
ŞİİRLERİNİN DİL VE MUHTEVA AÇISINDAN
KARŞILAŞTIRILMASI

Ceylan AYDIN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ahmet ABDÜLHADİOĞLU

Mardin-2024

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYE’DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
ARAP DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

EBU’L-ATÂHIYYE İLE YUNUS EMRE’NİN
ŞİİRLERİNİN DİL VE MUHTEVA AÇISINDAN
KARŞILAŞTIRILMASI

Ceylan AYDIN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ahmet ABDÜLHADİOĞLU

Mardin-2024

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYE'DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Arap Dili ve Kültürü Ana Bilim Dalı 21765004 numaralı öğrencisi Ceylan AYDIN'ın hazırladığı “ Ebu'l-Atâhiyye ile Yunus Emre'nin Şiirlerinin Dil ve Muhteva Açısından Karşılaştırılması” başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 29/08/2024 tarihinde saat 15:00'da yapılmış, tezin onayına OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Ahmet ABDÜLHADİOĞLU

Üye Doç. Dr. Ahmet GEMİ

Üye Doç. Öğr. Üyesi Aslam JANKIR

.../.../2024

Doç. Dr. Ahmet KIRKAN

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmada kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

Ceylan AYDIN

.../.../.....

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Ebu'l-Atâhiyye ile Yunus Emre'nin Şiirlerinin Dil ve Muhteva Açısından Karşılaştırılması

Ceylan AYDIN

Mardin Artuklu Üniversitesi

Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü

Arap Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

2024: 120 Sayfa

Şairler, bir toplumun çağlar sonrasına uzanan sesleri gibidirler. Bazen kendi dertlerini topluma emanet edip dilden dile dolaştırırlar, bazen de toplumun derdi ile dertlenip sözleri ile derman olmaya çalışırlar. Şartlar ne olursa olsun, şair ve toplum, birbirini oluşturan ve tamamlayan iki unsurdur. Birinin derdi diğerinin dermanı hükmünde olup biri olmadan diğeri biraz eksik kalır. Belki de derman hep aynıdır da söyleyen kişi ve ortaya çıktığı mekân ve zaman değişmektedir. Bu çalışmamızda, farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda yaşamış olan Abbasiler döneminin önemli tasavvuf ve felsefe şairi sayılan Ebu'l-Atâhiyye ile Türk halk ve tasavvuf edebiyatının en önemli simalarından biri olan Yunus Emre'yi karşılaştırmalı bir şekilde ele almaya çalıştık. Her iki şair de toplum ile iç içe olmuş ve halka, halkın dil ve uslûbuyla hitap etmişlerdir. Gerek kullandıkları dil gerek ise şiirlerinin temel mesajlarını oluşturan konular açısından ortak bir tarz ve içerik sergilemekte ve âdeta aradaki beş asırlık zaman mefhumunu da ortadan kaldırmaktadırlar. Toplumun yaşamış olduğu sıkıntı ve zorlukları onlar da derinden hissetmiş, halkın ruhunda meydana gelen yaralara kendi duygu ve düşüncelerinden oluşan gayet etkili ilaçlar hazırlamış ve şiirleri ile o yaralı gönülleri tedavi etmeye çalışmışlardır. Çalışmamız üç bölümden müteşekkil olup birinci bölümde, Ebu'l- Atâhiyye ve şiirleri; ikinci bölümde, Yunus Emre ve şiirleri; üçüncü ve son bölümde ise her iki şaire ait şiirlerin, dil ve muhteva açısından karşılaştırılması ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Arap Şiiri, Türk Şiiri, Ebu'l-Atâhiyye, Yunus Emre, Tasavvuf

ABSTRACT

Master Thesis

Comparison of Abu al-Atâhiyye and Yunus Emre's Poems in Terms of Language and Content

Ceylan AYDIN

Mardin Artuklu University

Languages Living in Turkey

The Institute of Living Languages in Turkey

Department of Arabic Language and Culture

2024: 120 Pages

Poets; It is like the voices of a society going through the ages. Sometimes they entrust their own problems to the society and circulate them from language to language, sometimes they worry about the society's problems and try to cure them with their words. One way or another, the poet and the society are two elements that form and complement each other. The trouble of one is like the cure of the other, and without one, the other is a little incomplete. Maybe the cure is always the same, but the person who says it and the place and time it appears would change. In this study, we tried to understand the problems of two poets who lived in different periods and in different geographies listening to their voices. Our first poet, Abu al-Atâhiyye, who is considered to be an important poet of Sufism and philosophy of the Abbasid Period; the second will be Yunus Emre, one of the most important figures of Turkish folk and mystic literature. Both of poets were intertwined with the society and addressed the public with the language and style of the people. Our poets, who exhibit a common style and content in terms of both the language they use and the subjects that make up the basic messages of their poems, have almost eliminated the notion of five centuries in between. They felt deeply the troubles and difficulties experienced by the society, prepared very effective medicines for the wounds in the souls of the people, consisting of their own feelings and thoughts, and tried to treat those wounded hearts with their poems. Our study consists of three parts and in the first part, Abu al-Atâhiyye and his poems; in the second part, Yunus Emre and his poems; In the third and last part, the comparison of both poets in terms of language and content will be discussed.

Key Words: Arabic Poetry, Turkish Poetry, Abu al-Atâhiyye, Yunus Emre, Mysticism

ÖN SÖZ

Geçmişini neredeyse insanlık tarihi kadar eski olan edebiyat, insanın duygu ve düşüncelerini ifade etmede kullandığı en etkili yoldur denilebilir. Zira bir fikri, edebî bir dil ile ifade etmek her zaman daha etkili ve daha kalıcı olmuştur. Özellikle seçilen edebî tür şiir ise sonraki çağlara intikali ve muhafaza edilmesi daha da ziyadeleşir. Bir de bununla beraber seçilen dil ve üslûp, tüm âvâm ve havasın anlayıp benimseyebileceği bir tarzda ise fikir ve duyguların çağlar ve kıtalar aşmaması neredeyse imkânsızdır.

Çağlar boyunca halk nezdinde kabul görmüş türlü meziyetlere sahip birçok yazar, şair ve eser olmuştur. Bu yazar ve şairlerin her birinin öne çıktığı ve halkın gönlünde yer edinmesine vesile olan çeşitli özellikleri vardır. Bu çalışmamızda inceleyeceğimiz şairler ise halkın kalbini dillerinin sadeliği ve üslûplarının yalınlığı ile kazanmış, toplumun sıkıntılarını edebiyat süzgecinden geçirip halka sunmuşlardır. Tabii; şiirlere konu olan derdi çok yakından tanıyan halk, bunu benimsemekte herhangi bir zorluk çekmemiştir. Hâl böyle olunca; bu şiirler, dilden dile yayılıp nesilden nesile aktarılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünü teşkil eden Ebu'l-Atâhiyye, Abbasiler dönemi şairidir. Arap edebiyatının da önemli isimlerinden biri olan Ebu'l-Atâhiyye, ilginçtir ki “Saray Şairi” sayılacak kadar dönemin halifeleri ile arası iyi olan biridir. Ama buna rağmen yüksek zümreye hitap etmek yerine şiirlerini sade bir dil, yalın ve akıcı bir üslûp ile yazmayı tercih etmiştir. Dönemin tüm gösteriş ve şatafatını bir tarafa atıp zühde yönelmiş ve âdeta; şiir dilinde uyguladığı sadeliği, hayatında da zühd ile gerçekleştirmiştir.

İkinci bölümde ise, Türk edebiyatının en önemli simalarından biri olan Yunus Emre yer almaktadır. Yaşadığı dönemde halkın çokça rağbet ettiği tasavvuf yolu, Yunus'a da nasip olmuş ve asıl hikâye de bundan sonra başlamıştır. Türlü sıkıntı ve zorlukların yaşandığı bir döneme denk gelen şair, Taptuk Emre dergâhında kendisine bahşedilen güzellikleri şiirleri vasıtasıyla halka aktarmıştır. Zaten dönem insanının

yabancıı olmadığı bir muhteva içeren şiirleri, kısa sürede halk tarafından sevilip ezberlenmiştir.

Üçüncü bölümde ise her iki şairin dil ve muhteva açısından bir karşılaştırması yer almaktadır. Farklı dönemlerde, farklı yerlerde yaşamış ama âdeta şiir kardeşliği yapmış olan bu iki şairin şiirlerinde sıkça işledikleri konular, başlıklar halinde verilip örnek şiirler ile sunulmuştur. Birbirinden güzel ve derin konuları, yine her iki şaire ait birbirinden güzel ve kıymetli şiirler desteklemektedir.

Bu çalışmamda, gerek tez konumu seçme gerek ise, sonraki süreçte benden yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Ahmet ABDÜLHADİOĞLU hocama ve beni, her daim talebe olmaya teşvik eden ve duaları ile bana destek olan sevgili anneanneme sonsuz teşekkürlerimi arz ederim.

Ceylan AYDIN

Mardin, 2024

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EBU'L-ATÂHİYYE'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ŞİİRLERİ

1. HAYATI.....	3
2. DİL VE ÜSLÛBU.....	7
3. ŞİİRLERİ.....	9
3.1. Mucûn Şiirleri.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

YUNUS EMRE'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ŞİİRLERİ

1. HAYATI.....	18
2. ETKİLENDİĞİ AKIMLAR.....	26
3. DİL VE ÜSLÛBU.....	34
4. ŞİİRLERİ.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİ ŞAİRİN ŞİİRLERİNİN DİL VE MUHTEVA AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

1. İKİ ŞAİRİN ELEŞTİRİLDİKLERİ KONULAR.....	51
1.1. Şiirlerinin Dil Açısından Karşılaştırılması.....	57
1.2. Şiirlerinin Muhteva Açısından Karşılaştırılması.....	60

SONUÇ.....	122
------------	-----

KAYNAKÇA.....	124
---------------	-----

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu tez çalışmasında kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda belirtilmiştir:

Kısaltmalar

Açıklamalar

b

bin

c

cilt

çev.

çeviren

h

hicrî

haz.

hazırlayan

m

miladî

s

sayfa

sav

sallallahu ‘aleyhi ve sellem

tah

tahkik

ts

tarihsiz

yy

yüz yıl

GİRİŞ

Her insanın ya da her mekânın kendine has bir özelliği; onunla ön plana çıktığı bir farklılığı vardır. Bu durum, şairler için de böyledir. Her şair, hayata baktığı pencereden gördüklerini, duygu süzgecinden geçirdikten sonra bize sunmaktadır. Bu şekilde de kendi tarz ve üslûbunu belirlemektedir.

Bizim de bu çalışmamızın konusunu, farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda yaşamış olan iki şair; Ebu'l- Atâhiyye ve Yunus Emre teşkil etmektedir. Her iki şair için de bazı konularda, birçok rivayet ve görüşün söz konusu oluşu, işimizi oldukça zorlaştırmaktadır. Özellikle Yunus Emre için rivayetlerin en sık olduğu konu, mezarı hakkındaki görüşlerdir. Türk toplumunda çok fazla benimsenmiş olması, kendisi için çok sayıda mezar ve makamın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bunun bir diğer sebebi de başka Yunus'ların da varlığının söz konusu olmasıdır. Bu konu ile yakından ilgilenmiş biri olan Mustafa Tatçı, bu Yunus'ların üç tane olduğunu söylemektedir. Bunlardan ilki bizim bildiğimiz Yunus Emre, diğeri Âşık Yunus, üçüncüsü ise Derviş Yunus'tur.¹ Kimi zaman da şiirleri hususunda ihtilafa düşülmüş, tarihteki diğer Yunuslar ile karıştırılmıştır.

Bu iki şairin aynı çatı altında toplanmasına sebep olan şey ise, şiirlerinde kullandıkları dil ve içeriktir. Her iki şair de anlaşılması en zor konularda dahi söyleyeceklerini bazen bir çocuk saflığı; bazen de bir arifin hâkimâne bir tavrı ile söylemiş ve bunu da son derece sade, yalın ve herkese hitap eden bir üslûp ile yapmışlardır. Üstelik bu tarzı da gayet bilinçli bir şekilde tercih etmiş, halktan uzak bir şiir dili ile halka hitap etmek istememişlerdir. Zira verdikleri mesajlar, toplumun her kesimini kapsayan özelliklere sahip olmuştur.

Edebiyat alanında elbette ki bu tarzı kullanan başka şairler de olmuştur. Ama bu iki şairi öne çıkaran ve halk nezdinde önemli bir konuma sahip olmalarını sağlayan sebep, kelimelerindeki içtenlik ve samimiyettir. Dönemlerindeki diğer

---

¹ Mustafa Özçelik, Bizim Yunus, Nar Çocuk Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2016, s. 171.

şairler gibi kapalı bir dil kullanıp şairliklerini konuşturmak yerine adeta, halka hizmet etmeyi tercih etmişlerdir. Dertleri sanat yapmak olmamiş tam tersine dertleri ile sanat yapmışlardır. Doğal olarak da bu durum, halkta güzel bir yankı bulmuştur.

Bu alışma kapsamında her iki şairin şiirleri incelenmiş olup özellikle divanlarında kullandıkları dil ve muhteva üzerinde durulmuştur. Yalın ve sade bir dil kullanmalarının yanı sıra benzer konulara da değinen şairlerimiz topluma önemli mesajlar vermişlerdir.

1. BÖLÜM

EBU'L-ATÂHIYYE'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ŞİİRLERİ

1.1. HAYATI:

Abbasi Dönemi'nin önemli şairlerinden biri olan Ebu'l-Atâhiyye hicri 130 miladi 748'de Kûfe'de veya Kûfe'nin batısındaki Aynu't-Temr'de doğmuştur.² Cahiliyye ve İslamî dönemde en çok şiir söyleyen şairlerden sayılıp³ ilk filozof Arap şairi olarak da kabul edilmektedir.⁴ Kaynaklardaki bilgilere göre; Ebu'l-Atâhiyye, görünümü temiz, teni beyaz, saçları ise siyah ve kıvrıkcık idi. Zeki biri olup, düzgün ve zarif bir vücuda sahipti.⁵

Asıl adı İsmail b. el-Kasım b. Suveyd b. Keysan el-'Anezi, künyesi ise Ebu İshak⁶ ve meşhurlaştığı adı ise “çılgın” anlamına gelen Ebu'l-Atâhiyye'dir.⁷

Kaynaklardaki diğer rivayetlere baktığımızda, “Ebu'l-Atâhiyye” lakabı, birbirini tutmayan davranışları nedeniyle ya da hafifmeşrep ve ahlaki tutarsızlıkları dolayısıyla⁸ Halife el-Mehdi tarafından verilmiş ve böylece tanınmıştır.⁹ Müstehcenliğe ilgi duymasından dolayı kendisine bu lakabın verildiği de söylenenler arasındadır.¹⁰ Bununla beraber bazı sözlüklerde **عتيه**(utihe) için “bir şeyi çokça arzulamak, tutkun olmak” anlamları da mevcuttur. Bunun yanı sıra “atâhiyye”nin

² Erol Ayyıldız, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.10, İstanbul. 1994 s. 294.

³ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, Kitâbu'l- Eġânî, Dâru'l-fikr, Beyrut, ts, VII/249.

⁴ Kemal el-Yazici, Cuzûrun Felsefiyye fi'ş-Şi'ri'l-Arabiyyi'l-Kadîm ve'l-Muvellid, Dâru'l-cil, Beyrut, 1992, s.11-42, 113-168.

⁵ el-İsfahânî, Ebu'l-Ferec, Kitâbu'l-Eġânî, Beyrut, Dâru'l-fikr, ts. s. IV/10-11.

⁶ İbn Kuteybe, eş-Şi'r ve'ş-Şu'ara, tah: Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut, Dâru'l-Ma'ârif, 1982, II/791.

⁷ Ayyıldız, İslam Ansiklopedisi, s. 294.

⁸ ez-Zehbî, Siyeru 'Alami'n-Nubelâ, X/195.

⁹ el-İsfahânî, Kitâbu'l-Eġânî, IV/4.

¹⁰ Fuad Salih es-Seyyid, Mu'cemu'l-Elkâbi ve'l-Esmâi'l-Muste'âratı fi't-târihi'l-'Arabî ve'l-İslâmî, Dâru'l-'ilm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1990, s. 215.

عته (utihe) fiilinin mastarı olup “sapkınlık” ve “ahmaklık” anlamına geldiğini söyleyenler de vardır.¹¹

Ataları, ‘Aneze kabilesinin Mevlalarındandır.¹² Kaynaklardaki bilgiye göre, Ebu’l-Atâhiyye’nin çocukluğu, annesi, babası ve ağabeyi Zeyd ile beraber Kûfe’de geçmiştir. Babası ve ağabeyi, çanak çömlek işleri ile ailenin geçimini sağlamaya çalışmışlardır. Diğer taraftan da babası, dedesinden öğrendiği hacamatçılık mesleğini yapmaktadır.¹³ Ebu’l-Atâhiyye’nin kendisi de kardeşiyle birlikte testi yapım-satım işleriyle meşgul olmuştur. Bu nedenle bazı kaynaklarda el-Cerrar (çömlekçi) lakabıyla da anılmaktadır.¹⁴

Ebu’l-Atâhiyye, gençlik yıllarında Kûfe’de kadınlar gibi giyinen bir grupta arkadaşlık yapmaya başlar, onların hizmetinde bulunur.¹⁵ Kendisini bu durumdan dolayı ayıplayanlara da, onlardan edebiyata dair yeni şeyler öğrendiğini söyleyerek kendini haklı çıkarmaya çalışmıştır. Onun bu halini gören Ebu’ş-Şamakmak (h.730 /m.-815 – h.112 /m.200); “Şu yaşın ve şu şiirin ile senin gibi biri kendisini bu duruma düşürür mü?” diye sorması üzerine; “Onların hilelerini öğrenip, sözlerini öğrenmek niyetindeyim,” şeklinde kendisini savunmuştur.¹⁶

Ebu’l-Atâhiyye’nin bu çevresini ağabeyi Zeyd de tasvip etmez ve onun bu ortamlarda bulunmasına engel olmak için yanında çömlek yapımına başlatır. Böylece gençlik yıllarının ilk dönemlerini Kûfe’de, ağabeyinin yaptığı çömlekleri satarak

¹¹ el-İsfahânî, Kitâbu’l-Eğânî, s. XVII/109.

¹² Ayyıldız, İslam Ansiklopedisi, s. 249.

¹³ el-İsfahânî, Kitâbu’l-Eğânî, s. V/6.

¹⁴ el-İsfahânî, Kitâbu’l-Eğânî, s. IV/ 3, 6.

¹⁵ İbnu’l-‘Adîm, Kemâlu’d-Dîn ‘Umer b. Ahmed, Buğyetu’t-Taleb fî Târîhi Haleb, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1998, IV/1756.

¹⁶ el-İsfahânî Kitâbu’l-Eğânî, s. IV/9.

geçirmiştir. Bir taraftan sırtında küfe ile çömlek satarken diğer taraftan şiiri de ihmal etmemiştir.¹⁷

Günden güne, Kûfe'de şöhreti artmaya başlayan Ebu'l-Atâhiyye, Mutî' b. İyâs (?-h.169 / m.785) ve Vâlibe b. el-Hubâb (?- h.170 / m.786) gibi ahlaktan uzak şairlerin olduğu kişiler ile iletişim halinde olur. Bu düşük seviyeli eğlence ortamlarına gidip gelmeye başlayan Ebu'l-Atâhiyye, bu sıralarda çok sayıda gazel de yazar. Zamanla şiirdeki gücü daha iyi öğrenmeye başlayan şair, şiirlerini daha kazançlı bir seviyeye çıkaracak iki özellik olan medih ve hiciv konularında yoğunlaşır.¹⁸

Şiir adına takıldığı o kötü çevrenin yanı sıra, camilerde yapılan ilim halkalarını da ihmal etmemekle beraber, dönemin en öne çıkan kelimî tartışmaları da takip eder. Böylelikle hem Arapçasını güzelleştirir hem de farklı tarafların kelimî görüşlerini derinlemesine olmasa da öğrenir.¹⁹

Ebu'l-Atâhiyye, şiire Kûfe'de başlamış olup şiirleriyle burada saygın bir yer elde etmiş sonrasında ise ismini bölge çapında duyurmayı başarmıştır.²⁰ Şöhreti Bağdat'a kadar ulaşan ve Halife'nin kendisiyle tanışma arzusunu²¹ duyan Ebu'l-Atâhiyye, bunun üzerine Bağdat'a giderek Halife'nin sarayında şiirlerini okuma şansı elde eder. Şairlik yeteneği ile Halife'yi kendine hayran bırakan Ebu'l-Atâhiyye, onun cömertliğinden de nasiplenir.²²

¹⁷ Şevki Dayf, el-'Asru'l-'Abbâsiyyu'l-Evvel, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1966, s. 238.

¹⁸ el--İsfahânî Kitâbu'l-Eğânî, s. IV/11.

¹⁹ Dayf, el-'Asru'l-'Abbâsiyyu'l-Evvel, s. 238.

²⁰ Ayyıldız, İslam Ansiklopedisi, s. 294.

²¹ Muhammed Ahmed Berânîk, Ebu'l-Atâhiyye, Matba'atu Misr, Kahire, 1947 s.15.

²² Dayf, el-'Asru'l-'Abbâsiyyu'l-evvel, 239.

Vefat tarihi konusunda farklı görüşler bulunan Ebu'l-Atâhiyye, oğlu Muhammed'e nispet edilen rivayete dayanılarak 210'da (825), diğer bir rivayete göre ise 211'te (826) veya 213'te (828) vefat etmiş olup Bağdat şehrinde defnedilmiştir.²³

---

²³ Ayyıldız, İslam Ansiklopedisi, s. 294.

1.2. EDEBİ KİŞİLİĞİ:

Ebu'l- Atâhiyye, şiirlerinde son derece sade bir dil ve yalın bir üslup tercih etmiştir. Halk diline yakınlığı, halkın da teveccühüne mazhar olmuştur. Kendisi bu yalın üslubu bilinçli bir şekilde tercih etmiştir. Kendisi şiire felsefeyi dâhil etmiş²⁴ ve şiirlerinde gayet ağır konular işlemiştir. Muhteva bu kadar ağır olunca dilini sade, üslûbunu akıcı tutarak âdeta dengeyi bu şekilde sağlamaya çalışmıştır. Bu sayede; şiirleri, bazen karamsarlık taşımaya rağmen²⁵ insanların beğenisini kazanmış ve kulağa hoş gelmiştir.

Doğuştan gelen bir yetenek²⁶ ile çok rahat bir şekilde şiir söyleyen Ebu'l-Atâhiyye, bazı eleştiri oklarının da hedefi olmuştur. Dilinin çok sade olması hasebiyle şiirlerini ciddiye almayanlar olduğu gibi aruz bilmemek ile de suçlanmıştır. Dilini çok sade bulanlar sokak dili ile şiir yazdığını söyleyip eleştirme gereği bile duymamıştır. Hatta bazılarının göre yazdığı şiirleri tekrar okuyup düzeltme gereği bile duymamıştır.

Her ne kadar sehl-i mümteni ile ağır ve felsefik şiirler yazması büyük bir başarı olarak görülmüş olsa da bazen fazlaca sade bir dil kullanması, şiirlerinin sanatsal açıdan kalitesini düşürmüştür. Nitekim Ebu'l-Atâhiyye, Selm el-Hâsir'e (?-h.186/ m.802) bir şiirini okuyup Selm'e fikrini sorduğunda;“Lafızları sokak dili olmasaydı kaliteli bulabilirdim,” diye yanıtlamıştır.²⁷

²⁴ Muhammed Ahmed Berânîk, Ebu'l-Atâhiyye, Matba'âtu Mîsr, Kahire, 1947 s.187.

²⁵ Berânîk, Ebu'l-Atâhiyye, Matba'âtu Mîsr, Kahire, 1947, s.187-188.

²⁶ Ebu Muhammed Abdullah b. Muslim ibn Kuteybe, eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ, tah: Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut, Dâru'l-Ma'ârif, 1982, II/791; Ebu 'Usmân Amr b. Bahr el-Câhîz, el-Beyân ve't-Tebyîn, Kahire, Mektebetu'l-Hancı, 1985, I/50.

²⁷ Metin Parıldı, Ebu'l-Atâhiyye ve Şiiri, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007, s.100.

Bunun yanı sıra, Ebu'l-Atâhiyye hakkında aşırı abartılı övgülere de rastlamak mümkündür. Ebu'l-Atâhiyye için, “insanların ve cinlerin en iyi şairidir” tabiri kullanılmıştır.²⁸

---

²⁸ Parıldı, Ebu'l-Atâhiye ve Şiiri, s.96.

1.3. ŞİİRLERİ:

Ebu'l-Atâhiyye'nin şiirlerini başlıca iki kısma ayırabiliriz. İlk şiirlerini oluşturan birinci kısım, daha çok gazellerden oluşmaktadır. İkinci kısım ise, zühde yöneldikten sonra kaleme aldığı şiirleridir. Halife er-Reşid'in (h.149/m.766 – h.193/m.809) hilafet yılları, şairin 40-62 yaşlarına rast gelmekte olup hayatı ve şiiri için köklü değişiklikler de bu döneme denk gelmektedir.²⁹

Ebu'l- Atâhiyye'nin zühde yönelmesine sebep olarak, yirmi seneye yakın bir süre sarayda bir cariye olan Utbe için gazel türünde şiirler söylemesine karşın onun gönlünü bir türlü elde edememesi gösterilmektedir. Halife Harun er-Reşid, Ebu'l-Atâhiyye adına Utbe'yi ikna etmeye çalışacağını söylemiş olsa da Utbe, böyle bir şeyi kesin bir şekilde reddetmiştir. Bunun üzerine Ebu'l-Atâhiyye'nin, "suf" denilen zühd kıyafeti giyerek hayatına yeni bir yön çizdiği söylenmektedir.³⁰

Ebu'l-Atâhiyye, uzun süre boyunca, tek taraflı aşkı olan Utbe için birçok gazeller söylemiştir. Fakat ne yazık ki söylenen bu gazellerin hepsi elimize ulaşamamıştır. Bunun nedeni ise şairin son dönemlerinde bir anda tüm ilgisini zühd şiirlerine vermesi ve bu türde de gerçekten güzel örnekler ortaya koyarak diğer şiirlerini arka planda bırakması ve zamanla unutturması gösterilmektedir.³¹

Utbe için yazdığı ve günümüze kadar ulaşabilen bir gazelinde, o büyük aşkı şu ifadelerle anlatmıştır:³²

فَبَشِّرُوا الْأَكْفَانَ مِنْ عَاجِلٍ
فَإِنِّي فِي شُغْلِ شَاغِلٍ

يَا إِخْوَتِي! إِنَّ الْهَوَى قَاتِلِي
وَلَا تَلُومُوا فِي اتِّبَاعِ الْهَوَى

²⁹ Parıldı, Ebu'l-Atâhiyye ve Şiiri, s. 51.

³⁰ Ebu'l-Hasen Ali b. el-Huseyn b. Ali el-Mes'ûdî, Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher, Beyrut, Dâru'l-Endelus, 1965, III/356-357.

³¹ Parıldı, Ebu'l-Atâhiyye ve Şiiri, s. 46.

³² Ebu'l-Atâhiyye Divanı, Dâru'l- Beyrut, Beyrut, 1986, s.386.

بدمعها مُنْسَكِبِ السَّائِلِ
أخْرَجَهَا اليُمُّ إِلَى السَّاحِلِ

عَيْنِي عَلَى عُتْبَةَ مُنْهَلَةٌ
كَأَنَّهَا , مِنْ حُسْنِهَا , دُرَّةٌ

Kardeşlerim! Aşktır benim katilim, kefenleri çabucak müjdeleyin.

Aşka tabi olma konusunda beni kınamayın, çünkü budur bütün meşgûliyetim.

Gözüm, Utbe için bir pınar gibi gözyaşı akıtıp durmaktadır.

Sanki o, güzelliği konusunda denizin sahile bıraktığı bir inci tanesidir.

Utbe için yazdığı diğer bir gazeli ise şu şekildedir:

منها , على شرفٍ , مُطْلُ
و المَدَامُغُ تَسْتَهْلُ
أشكو كما يَشْكُو الأَقْلُ
لم ما تقول؟ فقلتُ كلُّ³³

أعلمتُ عُتْبَةَ أَنِّي
و شَكَّوتُ ما ألقى إليها
حتى إذا برمتُ بنا
قالت: فأَيُّ الناسِ يع

Utbe 'ye onunla yüce bir makamda olduğumu bildirdim

Ve gözümünden yaşlar akıtarak onun için söylediklerime şikayette bulundum.

O bizden bıkmış usanmış olsa bile ben az da olsa şikayet etmekteyim.

Bu senin dediklerini kimler biliyor diye sordu, ben de herkes dedim.

el-Eğânî'de, Ebu'l-Atâhiyye'nin şiiri için şöyle bir değerlendirme yapılmaktadır: “Şiirinin bahirleri zengin ve manaları latif; lafızları sade ve kolay anlaşılır, üslubu zengin, tekellüfü az bir şairdi. Ancak, işe yaramayan şiirlerinin sayısı sa fazlaydı. Konu bakımından ise şiirlerinin büyük bir çoğunluğu zühd ve özlü sözleri konu edinirdi.³⁴

Belli bir süre sonra divanındaki şiirlerin büyük bir bölümünü oluşturan zühd ve hikmet şiirleri yazmaya başlamıştır. Şair, Arap edebiyatındaki ününe tamamen bu şiirleri sayesinde ulaşmıştır. Bu şiirler, herhangi bir mezhep ya da inanç sisteminin

³³ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 385.

³⁴ el-İsfahânî, Ebu'l-Ferec, Kitâbu'l-Eğânî, IV/4.

örnekleri olmaktan çok, dünyanın faniliği, imanın gerekliliğini anlama, geçici şeyleri boş görme ve kalıcı şeylerin peşinden koşma gibi ahlaki değerler doğrultusundadır.³⁵

Geçimini sağlama mecburiyetinden dolayı filolojiye ve eski şairlerin şiirlerine dair olan derslere ve ilmî toplantılara katılacak zamanı bulamaması, onun şiirlerinde görülen alışılmışın dışında bir tarz, üslûp ve ifade yeniliğinin başlıca âmili olarak görülebilir. Beşşâr b. Bürd (h.96/m.712-h.167/m.783) gibi doğuştan şiire kabiliyeti vardı. Şiirlerinde rahat ve tabii bir üslûbu tercih etmesi, yapmacık ifade ve zorlama sanat gösterilerinden uzak kalması, sade bir dil kullanması ve nihayet halkın hislerini onların anlayabileceği şekilde dile getirmesi Ebu'l-Atâhiyye'yi devrinde haklı bir şöhrete ulaştırmıştır. Zındıklığı ile bilinen Beşşar gibi bir şairin elinde bozulan doğal şiire yönelme isteği, Ebu'l-Atâhiyye ile standartlarını kaybetmeden ve halkın lisanını şiire taşıyarak muvaffak olmayı başarmıştır.³⁶ Ayrıca kendi döneminde yaşayan usta müzisyen ve arkadaşı İbrâhim el-Mevsilî (h.125/m.743-h.188/m.804) tarafından şiirlerinin bestelenmiş olması de kendisi için ayrıca bir şans sayılmaktadır.³⁷

Şiir ve edebiyat toplantılarına pek katılamamış olması ve daha çok yeni yetişen şairlerle vakit geçirmiş olması şiirlerinin cezâlet (lafızların ağızdan çıkarken sağlam ve tatlı olması) özelliğinden mahrum olduğu eleştirilerini de beraberinde getirmiştir. Şiirlerinde cezaletin olmaması ise luyûneti (yumuşaklığı) beraberinde getirdiği söylenmektedir. İbnu'l-Mu'tez (h.247/m.861-h.296/m.908) "gazeli çok leyyîn (yumuşak) kadınların kelimasına benzer ve onların tabiatına uygundur" demiştir.³⁸ Bu luyûnet sadece gazellerinde değil zühd şiirlerinde de görülmüştür. Aşağıdaki beyitlerin, buna en iyi örnek olduğu söylenmektedir:³⁹

³⁵ Faruk Çiftçi, Ebu'l-Atâhiyye'nin Şiirlerinde Zühd Anlayışı, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2006, sayı: 23, s. 78.

³⁶ Mi'ân Muhammed Şerif, İslam Düşüncesi Tarihi, çev: Ahmet Ünal, Mustafa Armağan, Lamii, İnsan Yayınları, İstanbul, 1990, III/224.

³⁷ el-İsfahânî, Kitâbu'l-Eğani, IV/33-34.

³⁸ İbnu'l-Mu'tez, Tabakâtu's-Şu'arâ, tah: 'Abdu's-Settâr Ferrâc, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1956, s.28.

³⁹ Ahmed Muhammed 'Aliyyân, Ebu'l-Atâhiyye: Hayâtuhu ve Ağrâduhu's-Şi'riyye, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Kahire, 1411/1991, s.188.

كُلُّ اجْتِمَاعٍ مِّنَ الدُّنْيَا إِلَىٰ بَيْنِ
وَالدَّهْرُ يَقَطِّعُ مَا بَيْنَ الْقَرِيبِينَ⁴⁰

يَا لِّلْمَنَايَا وَيَا لِلْبَيْنِ وَالْحَيْنِ
يُبْلِي الزَّمَانَ حَدِيثًا بَعْدَ بَهْجَتِهِ

*Ey ölümler ve ey ayrılık ve ıstıraplar, dünyadaki bütün kavuşmaların sonu ayrılıktır
Zaman, tüm güzellikleri yok eder, devran ise sevenleri birbirinden ayırır.*

İbn Reşîk (h.390/m.1000-h.456/m.1064) ise bu konuya farklı bir yorum getirmiştir. Bazı şairlerin tarzının temel özelliği bu olduğu için bu konuda rekâket (zayıflık) ve luyûnet (yumuşaklık) ile suçlanmamaları gerektiğini düşünmüştür. Ebu'l-Atâhiyye ve el-Abbas b. el-Ahnef (h.103/m.750-h.192/m.808) gibi şairlerin bu gruptan olduğunu söylemiştir.⁴¹

⁴⁰ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 436.

⁴¹ İbn Reşîk el-Kayrevânî, el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih, Matba'atu'l-Kâtibi'l-'Arabî, Dimeşk, 1994, I/255.

1.3.1. Mucûn Şiirleri:

Dönemin toplumunda, gelenek ve göreneklerinde, bilim ve mimari alanlarında yaşanan köklü değişiklikler doğal olarak, şiire de yansımıştır. Abbasi Döneminin sınırsız özgürlük ortamında, Fars gelenekleri ve inançlarının da etkisiyle hafifmeşrep, ahlak dışı ve müstehcen şiirler söyleyen şairler ortaya çıkmaya başlamıştır.⁴²

Bu dönemde yazılan müstehcen şiirler için kullanılan mucun kelimesi, Arapça sözlüklerde, insanın yapmış olduğu ahlaksızlığa veya herhangi bir şeye pek fazla aldırış etmemesi, utanç ve hayâ duymaması şeklinde tarif edilmiştir.⁴³

Mucûn şiir türünün Arap edebiyatındaki gelişimine bakıldığında, Cahiliyye Dönemi'nin meşhur şairleri İmru'ul-Kays (501/544) ve el-A'sâ'nın (570/625) şiirlerinde görülebilmektedir.⁴⁴ Sadru'l-İslam Dönemi'nde pek ön planda olmayan mucûn şiiri, Emevîler döneminde, iyiden iyiye kendini göstermeye başlamıştır.⁴⁵ Bu dönemde, pek çok eserin Arapçaya tercüme edilmesi; Hint ve Yunan felsefesinin de tesiri ile zındıklığın ve inkârcı felsefenin de yayılması müstehcen şiirin revaç bulmasına yardım eden unsurların biri olmuştur.⁴⁶ Zaten türün bu isim ile adlandırılması da bu dönemde olmuştur.

Endülüs Emevîler döneminde tam bir durgunluk içine giren mucûn şiiri, Mulûku't-Tavâif ve daha sonra Murâbıtlar döneminde, hükümdarların da zaman zaman katıldığı eğlence meclislerinin yaygınlığı nedeniyle mucûn ve lehviyyât

---

⁴² Parıldı, Ebu'l-Atâhiye ve Şiiri, s. 21.

⁴³ Nedim ve Usame Maraşlı, es-Sıhhah, fi'l-Lügati ve'l-'Ulum (Mu'cem Vesît), Dâru'l-Hadâratî'l-'Arabiyye, Beyrut, 1975, s. 1083.

⁴⁴ Mustafa Çınar, Arap Edebiyatında Mucûn (müstehcen) şiirler ve Şairleri Üzerine Bir İnceleme, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı:15, 2015, s.18.

⁴⁵ Kenan Demirayak, Abbâsî Edebiyatı Tarihi, Şafak Yayınevi, Erzurum, 1998, s.99.

⁴⁶ Kenan Demirayak, Abbâsî Edebiyatı Tarihi, s. 100.

olarak da adlandırılan müstehcen şiirlerin Endülüs'te gelişmesi sıklıkla görülen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁷

Genellikle bu tarzda şiir söyleyen şairler, din ve gelenekleri pek önemsemeyen, hatta bunlarla alay bile edebilen, şiirlerinde şarap ve müstehcenlik konularını açık bir dil ile işlemekten çekinmeyen kimseler olurdu. Normal hayatları da ahlak sınırları çerçevesini aşacak şekilde olan bu şairlerin çoğunluğu Fars kökenli idi. Tabii ki bu eğlence hayatını sadece Farslar teşkil etmiyordu. Arapların da bundan geri kalır tarafları yoktu. Hayat standartları çok yüksek bir düzeye ulaşmış olan Abbasiler Devleti'nin aristokrat tabakasını oluşturan ve sanatta ustalaşmamış olan Arapların bu tür eğlencelere harcayacak bol miktarda parası, zamanı, cariyeleri ve gılmanları (oğlanları) mevcuttu.⁴⁸

Ebu'l-Atâhiyye de Kufe'de iken, bir süre Mutî' b. İyâs (?-h.169 / m.785) ve Ebu Nuvâs (h.139/m.756-h.198/m.813) gibi mucûn şiirleri ile tanınmış şairlerle vakit geçirmişti. Aynı şekilde Bağdat'ta da bu şairlerle birlikte zaman geçirip içkili eğlence evlerinde bir arada olmaya devam etmiştir. Bu içki ve eğlence mekânlarının başında ise İsmail el-Karatîsi'nin evi gelmekteydi.⁴⁹ Gençliğinde, yani zühde yönelmesine kadar bu şekilde bir hayat yaşayan Ebu'l-Atâhiyye, gittiği bu evlerde her türlü ahlaksızlığa şahit olmuştur.⁵⁰

Mucun şiirine fazlaca maruz kalan şairimiz, kendisi de bu tarz şiirler söylemeyi ihmal etmemiştir. Hemen hemen her halife döneminde saray ile oldukça iyi ilişkiler kuran Ebu'l-Atâhiyye, halifenin huzurunda da mucun şiirleri söylemekten çekinmemiştir.⁵¹ Tabii bunda halife ve devlet büyüklerinin, şiiri fazlaca önemsemelerinden kaynaklı olarak şairlerin, çok rahat davranmasının da etkisi vardır. Nitekim Ebu'l-Atâhiyye, Halife el-Mehdi(h.126/m.744-h.169/m.785)'nin

⁴⁷ Çınar, Arap Edebiyatında Mucun (müstehcen) Şiirleri ve Şairleri Üzerine Bir İnceleme, s.29.

⁴⁸ Parıld, Ebu'l-Atâhiyye ve Şiiri, s. 21.

⁴⁹ el-İsfahânî, Kitâbu'l-Eğânî, XXIII/202.

⁵⁰ el- İsfahânî, Kitâbu'l- Eğânî, XXIII/202.

⁵¹ Parıld, Ebu'l-Atâhiyye ve Şiiri, s. 47.

hanımı Rayta bintu's-Seffâh'ın cariyesi olan Utbe için yazdığı gazeli halifenin huzurunda okumuştur. Beşşâr'ın; “Yazıklar olsun, hangi tarafına şaşırıyım; şiirinin zayıflığına mı yoksa Halifenin huzurunda bir cariyesine gazel söylemesine mi?” şeklindeki eleştirilerine de maruz kalan o gazel şöyledir:⁵²

أَدَلَّتْ فَأَحْمِلَ إِدْلَالَهَا	أَلَا مَا لِسَيِّدَتِي مَا لَهَا
جَنَيْتُ سَقَى اللَّهِ أَطْلَالَهَا	وَالْأَفِيمِ تَجَنَّتْ وَمَا
مَ قَدْ أُسْكِنَ الْحَبَّ سِرْبًا لَهَا	أَلَا إِنَّ جَارِيَةَ لِإِمَامَا
تُجَادِبُ فِي الْمَشْيِ أَكْفَالَهَا	مَشَّتْ بَيْنَ حُورٍ قِصَارِ الْخُطَا
وَأَتَعَبَ بِاللَّوْمِ عُدَّالَهَا ⁵³	وَقَدْ أَتَعَبَ اللَّهُ نَفْسِي بِهَا

Hanımefendime ne oldu, onun nesi var? O nazlandı ben ise nazını çekiyorum.

Öyleyse ne diye hiçbir şey yapmadığım halde beni suçladı, Allah iyiliğini versin!

Dikkat edin! O, aşkın, elbisesini mesken tuttuğu İmam'ın cariyesidir.

Kısa adımlarla yürüyen huriler arasında şöyle bir yürüdü. Yürüyüşünde kalçaları tüm dikkatleri üzerine çekti.

Allah beni onunla ve onu kınayanları da kınamalarla yordu.

Ebu'l-Atâhiyye'nin başından geçen tek gönül macerası Utbe olmamıştır.

Daha önce Hire'de iken M'an b. Zâide (?-h.151/m.768) oğullarının azat ettiği Su'dâ adında güzel bir ağıtçı kadına da ilgi duymuş ve yine ne yazık ki, Utbe'de olduğu gibi bir karşılık görememiştir.⁵⁴ Su'da için yazdığı gazeller günümüze ulaşmamış olup Utbe için yazdığı bir gazelinde kısaca bu konuya değinmiştir:⁵⁵

أَرَمَدُ الْعَيْنِ أَوْ كُحِلَتْ بِصَابِ	وَمُنَعَتْ الرُّقَادَ حَتَّى كَأَنِّي
سَعْدَى لِهَوَاهُ الْبَعِيدَةَ الْأَسْبَابِ	قُلْتُ لِلْقَلْبِ إِذْ طَوَى وَصَلِ

⁵² Parıldı, Ebu'l-Atâhiye ve Şiiri, s. 48.

⁵³ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, Tekmile, s. 609-612.

⁵⁴ Parıldı, Ebu'l-Atâhiye ve Şiiri, s. 37.

⁵⁵ Parıldı, Ebu'l-Atâhiye ve Şiiri, s.144.

أَنْتَ مِثْلَ الَّذِي يَفِرُّ مِنَ الْقَطِّ
رَحْدَارِ النَّدَى إِلَى الْمِيزَابِ

*Sanki iltihaplı bir göz hastalığına yakalanmış ya da Sâb ağacı ile
sürmelenmişim gibi uyku haram oldu bana,
Aşkından ötürü Su 'da 'ya kavuşmanın uzak ihtimallerini bile bir kenara
bırakan kalbe dedim ki:
Sen yağmurdan kaçarken doluya tutulmuş kişi gibisin.⁵⁶*

Ebu'l-Atâhiyye, Su'da ile yaşadığı bu gönül macerası sürecinde aralarına giren Abdullah b. Ma'n için de hicivler yazmaktan geri durmamıştır. Bu hicivler karşısında oldukça sinirlenen Abdullah, Ebu'l-Atâhiyye'yi kırbaçlar. Abdullah'ın bu davranışına çok sinirlenen Ebu'l-Atâhiyye, bu kez çok daha keskin bir dille onu hievetmiştir.⁵⁷ Bu hicvinde Abdullah'ı bir fahişe olarak tasvir etmesi üzerine de ortaya mucûn tarzı bir hiciv şiiri çıkmıştır:

أَخْتُ بَنِي شَيْبَانَ مَرَّتْ بِنَا
جَارِيَةً تُكْنَى أبا الْفَضْلِ
قَدْ نَقَطْتَ فِي وَجْهِهَا نُقْطَةً
إِنْ زُرْتُمُوهَا قَالِ حُجَابُهَا
مَمَشُوتَةٌ كوراً عَلَى بَغْلِ
تُكْنَى أبا الْفَضْلِ وَيَا مَنْ رَأَى
مَخَافَةَ الْعَيْنِ مِنَ الْكُحْلِ
نَحْنُ عَنْ الزَّوَارِ فِي شُغْلٍ
بَعْلٌ وَلَا إِذْنَ عَلَى الْبَعْلِ.⁵⁸

*Şeyban oğullarının kızkardeşi, bir katırın üzerinde ve saçları taranmış bir
şekilde yanımızdan geçip gitti.*

*Ebu'l-Fadl diye künyelenmiş! Bir cariye'nin Ebu'l-Fadl diye künyelendiğini
kim görmüş!?*

⁵⁶ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, Tekmile, s. 489-490.

⁵⁷ Parıldı, Ebu'l-Atâhiyye ve Şiiri, s. 164.

⁵⁸ el- İsfahânî, Kitâbu'l-Eğânî, IV/25-26.

*Gözüne sürme çekmekten korktuğu için yüzünü noktalamış.
Şayet onu ziyaret ederseniz kapıcıları size misafir kabul edemeyeceklerini söylerler
Hanımımız meşguldür. Yanında kocası vardır. Kocası varken başkasına izin
yoktur.*

2. BÖLÜM

YUNUS EMRE’NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ŞİİRLERİ

2.1. HAYATI:

Toplum tarafından çokça benimsenip sevilen her karakter gibi Yunus Emre için de kesin tarihi bilgiler ile konuşmak ne yazık ki pek mümkün değildir. Hatta ismi konusunda dahi bazı farklı görüşler bulunmaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar (1901/1962)’a göre Yunus, Anadolu’da bu ismi taşıyan ilk sufidir. Üstelik bu isim ona doğduğunda verilmiş bir isim de değildir. Kendisi sonradan, Yunus peygamberin isminden ilham alarak bu ismi benimsemiştir.⁵⁹ Sezai Karakoç (1933/2021)’un da dediği gibi halk, belki de, onun şairliğine saygısından, hayatını şiirleştirmiştir.⁶⁰ Yine de en yaygın kanaate göre o, h. 638; m. 1240/41 tarihinde Sivrihisar yakınında Sarıköy’de doğmuş ve yine h. 720, m. 1321 tarihinde orada Hakk’a vâsıl olmuştur.⁶¹

Adnan Sadık Erzi (1923/1990) tarafından Bayezid Devlet Kitaplığı’nda, 7912 numarada kayıtlı bir mecmuada bulunan ve 1950 yılında yayımlanan bir kayıta, Yunus Emre’nin h. 648 (m. 1250) tarihinde doğup h. 720 (m. 1320) tarihinde de vefat ettiği ve 72 yıl yaşadığı yazılmaktadır. Bu önemli belge, Fuad Köprülü (1890/1966) ve daha birçok araştırmacının da güvenini kazanmış bulunmaktadır.⁶²

Fuad Köprülü ise tarihî kaynaklardaki bilgileri de dikkate alarak Yunus’un yaşadığı devri XIII. yüzyılın son yarısı ile XIV. yüzyılın ilk yarısı kabul etmektedir.⁶³ Yunus Emre, Divan’ında çağdaşları olan Mevlânâ (1207/1273), Ahmed Fakih

⁵⁹ Türkçenin Bülbülü Yunus Emre, Başakşehir Belediyesi, 1. Baskı, İstanbul, 2017, s. 33.

⁶⁰ Sezai Karakoç, Yunus Emre, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2018, 21.Baskı, s.24.

⁶¹ N.Ziya Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, Ötüken, İstanbul, 2021, s.25.

⁶² Necmeddin Dinçer, Yunus Emre, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, 1966, s. 45.

⁶³ Mehmet Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, İstanbul, Alfa Yayınları, 2017, s.365-366.

(?/1221) ve Geyikli Baba (17.yy)'dan bahsederek yaşadığı dönemle ilgili ipuçları vermektedir. Yunus Emre Mevlânâ'dan Divan'ında şöyle söz eder:

*“Mevlânâ Hüdavendigâr bize nazar kılalı
Onun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır.
Mevlânâ sohbetinde sazıla işret oldu
Arif ma'niye daldı çün biledür ferîşte”*⁶⁴

Hayatı ile ilgili anlatılan menkıbelerin en meşhuru, Firdevsî (940/1020)'nin *Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî* adlı eserinde yer alan rivayettir. Denilir ki; kıtlık yıllarının olduğu bir dönemde Yunus Emre, ailesinin rızkını temin edebilmek için buğday almak istemektedir. Bu niyet ile Hacı Bektâş-ı Velî (1209/1271)'nin dergâhına gider fakat eli boş gitmek istemediğinden dağdan alıç toplar. Dağ alıçlarını hediye ettikten sonra buğday ister ve durumunu Hacı Bektaş'ın müritlerine arz eder. Hacı Bektaş-ı Velî ona buğday yerine nefes vermek istemiş ise de Yunus Emre, nefesi yerine ısrarla buğday ister. Buğdayı aldıktan sonra yola çıkan Yunus, yolda bir anda fikrini değiştirir. Yunus, pişmanlıkla, 'nefes alsaydım' diye düşünür ve dergâha dönmeye karar verir. Fakat Hacı Bektâş-ı Velî onu kabul etmez ve başka bir tekkenin şeyhi olan Tapduk Emre (1210-15/?)'in yanına gönderir. Yunus, burada aldığı eğitim sonucunda mutasavvıf olmuştur.⁶⁵

Menkıbe böyle. Menkıbenin ardındaki sır ve gerçeklik ise şu şekilde yorumlanabilir: Yunus'un bizzat Hacı Bektaş ile değil de sürekli adamları ile görüşmesi; Yunus'un Hacı Bektaş ile değil ancak bazı halifeleri ile görüştüğünü sembolize eder. Bu durum ise Yunus Emre ile Hacı Bektaş'ın çağdaş olmadıkları

⁶⁴ Muhammed Talha Özdemir, Yunus Emre'nin Hayatındaki Hadis İzleri, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2021, s. 17.

⁶⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre Hayatı Sanatı Şiirleri, Varlık Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 1975, s. 9-10.

sonucunu doğurmaktadır. Yunus'un halifeler ile görüşmesi ise buğday, yani ilim niyetiyledir. Çünkü buğday, ilmi temsil etmektedir.⁶⁶

Gençlik yıllarında birkaç kere Hacı Bektaş erenleriyle görüştüğü ve her defasında kendisine manevi yolun teklif edilmesine karşılık Yunus, ilim isteğinde bulunmaya devam etmiştir. Dağ alıcı hamlığı, işlenmemişliği, fakat orijinalliği ve kuvvetli bir fitratı; aynı zamanda sanat ve şairlik yeteneğini temsil etmektedir. Yunus bu vasıflarıyla Hacı Bektaş ellerine gidip ilim elde etmiş fakat yeni yeni oluşan Hacı Bektaş izi taşıyan tarikatlarının hiçbirine girmemiştir. Sonrasında ise dağdaki pişmanlık kısmı var. Dağ, yalnızlığa, düşünce ve riyazete işaret etmektedir. Dağdan tekrar dönüşü ve himmet talebinde bulunuşu ise, bir ara Yunus'un, Hacı Bektaş erenlerinin yolunu tutmaya yeltendiği ama artık bunun pek mümkün olmadığı ve böylece de Taptuk Emre dergâhına yönlendirildiği sonucu ortaya çıkmaktadır.⁶⁷

Çok fazla bilinmeyen başka bir menkıbeye göre ise Yunus'un medrese mezunu bir müftü olduğu ve Tapduk Emre'nin, Yunus'un yanlış verdiği bir fetvayı düzeltmesi üzerine Yunus'un gidip ona mürid olduğu rivayet edilmektedir. Bu menkıbede Yunus'un, dünyalık olarak gördüğü mal- mülkü ve zahiri ilmi terk ederek yıllarca vird olarak 'ben bilmem' zikrini çektiği anlatılmaktadır.⁶⁸

Yunus'un isminin ve mahlasının ne olduğu hakkında da farklı iddialar vardır. İsmi Yunus, Emre'nin ise mahlası olduğu, bu mahlasın âşık, şair, birader, kardeş, ahi manalarına geldiği dile getirilmektedir.⁶⁹

Yunus Emre'nin evlenip evlenmediği ile ilgili bilgiler de net değildir. Bu konu ile ilgili bilgilere de yine şiirleri vasıtasıyla ulaşılmaya çalışılmıştır. Divanında geçen aşağıdaki iki beyit, bu konuda bize bazı bilgiler vermektedir:

---

⁶⁶ Karakoç, Yunus Emre, s. 30.

⁶⁷ Karakoç, Yunus Emre, s. 30-31.

⁶⁸ Mehmet Demirci, Yunus'ta Hak ve Halk Sevgisi, Sistem Ofset, 1.Baskı, Ankara, 2013, s. 33.

⁶⁹ Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s. 257-258.

*Bunda dahı verdin bize oğul u kız çift ü helal
Andan dahı geçti arzum benim ahım didar için*

*Ne oğul vardı ne kız vahid idik anda biz
Komşu idik cümlemiz nur dağın yaylar iken.*

Bu beyitlerden birincisinde Yunus Emre'nin evlilik yaptığı ve bu evliliklerden erkek ve kız çocuklarına sahip olduğunu düşünülmektedir. Zaten rivayete dayanan Bektâşî Vilâyetnamesi'nde Yunus, Hacı Bektâş-ı Veli'nin buğday yerine nefes vermek istemesi üzerine "Ben nefesi neyleyeyim ehil ıyâlim var!" diyerek nefesi reddeder. Onun bu sözlerinden evlendiği ve çocukları olduğu sunucu doğmaktadır.⁷⁰

Yunus Emre hakkında yapılmış olan çalışmalara bakıldığında, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çok sayıda makam veya mezarının olduğu zikredilmektedir. Bunlar arasında Eskişehir-Sivrihisar, Aksaray-Ortaköy, Karaman, Bursa, Kula ile Salihli arası, Erzurum Dutu (Düzcü) Köyü, Isparta Keçiborlu, Afyon Sandıklı, Nallıhan, Ünye ve Sivas Hafik'teki türbe veya makamlar adı geçen yerler arasındadır. Zikredilen bütün bu yerler içerisinde ise en çok, Sivrihisar ve Karaman'daki türbeler üzerinde durulmuş olup diğerlerinde dikkate değer bir belgeye veya iddiaya rastlanamadığından dolayı önemsenmemiştir. Doğan Kaya'ya göre; Yunus Emre, Orta Anadolu'da yaşamış ve yine mezarı da Orta Anadolu'da, büyük bir ihtimalle Aksaray Ortaköy'dedir.⁷¹

⁷⁰ Özdemir, Yunus Emre'nin Hayatındaki Hadis İzleri, s. 19.

⁷¹ Doğan Kaya, Yunus Emre'nin Aksaray Ortaköy'deki Mezarı Üzerine Düşünceler, Halk Kültürü Dergisi, İstanbul, 1984, s. 41-42.

Yunus Emre'nin herhangi bir tarikata bağlı olup olmadığı konusunda değişik görüşler öne sürülmüştür. Gölpınarlı (1900/1982)'ya göre Yunus, Taptuk Baba'nın dervişidir; Taptuk Baba, Barak Baba'nın dervışı olup o da Sarı Saltuk'un halifesidir. Ona göre Yunus şu beyit ile tarikat silsilesini bildirmektedir:

*Yunus'a Taptuk'tan oldu hem Barak'tan Altuğ'a
Bu nasip çün cûş kıldı ben nice pinhan olam.*⁷²

Bazı araştırmacılara göre ise Yunus'un herhangi bir tarikata bağlılığı söz konusu değildir. Hatta Risaletü'n-Nushiyye adlı eserinde Hoca Ahmed Yesevi (1093/1166)'nin izleri ve tesiri açıkça görüldüğü halde Yesevî tarikatı veya kollarından herhangi birisine mensubiyeti hakkında hiçbir iz yoktur. O bir tasavvuf ehlidir. Tarikatların hepsine saygılı ve aynı mesafededir. Tarikat mefhumunu bir bütün olarak ele alır. Şeriat-tarikat ayrımı yapmaz:

*Mumsuz baldur şeriat şortsuz yağdur tarikat,
Dost için balı yağa pes niçün katmayalar.*

diyerek bu ayrımın yapılmasını istemez, ikisini birbirinin tamamlayıcı olarak görür.⁷³

Aynı zamanda, Yunus, şeriat ve tarikatın birbirine karşı olmadığını bunların birlikte yürümesi gerektiğini en iyi bilen ve söyleyen gerçek bir müslümandır.⁷⁴ O, Yunus'tur; kendi başına bir mektep, bir âlem, bir cihandır. O, bir ârif şâir, sâdik âşıktır. Haktan inanç şerbeti içip, kanmıştır.⁷⁵

Çeşitli tarikatların yanı sıra Yunus Emre'yi herhangi bir ideoloji ile bağdaştırmak da kabul edilmemektedir. Çünkü o, herkesin Yunus'u olma

⁷² Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018, s. xxiv.

⁷³ Ahmet Eğilmez Rıdvanoğlu, Yunus Emre Hayatı ve Açıklamalı Risaletü'n- Nushiyye, Erhan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 46.

⁷⁴ Kadri Timurtaş, Yunus Emre Divanı, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1972, s. 31.

⁷⁵ Halide Nusret Zorlutuna, Yunus Emrem, Türk Yurdu Dergisi, sayı 319, 1966, s. 95.

bahtiyarlığına erişmiş ve fikirleri, tek bir fikrî görüşün dar çerçevesine sıkıştırılmayacak kadar geniştir.

Tatçı'ya göre; Yunus Emre'yi felsefi görüş açısından panteist, mistik veya hümanist kabul etmek doğru kabul edilemez. Nitekim onun tasavvuf dolu anlayışı ve yaşayışı, Kur'an, Sünnet ve kendisinden önce yaşamış olan mutasavvıfların düşüncelerine dayanmaktadır.⁷⁶

Yalnız, Taptuk Emre ile şahsî bir ilgisi olduğunu da gizlemez. Onun adını sık sık andığı gibi, bir şiirinde de:

Halka Taptuk mânisi

Saçtık elhamdülillah

diyerek açıkça Taptuk Emre yolunu halka öğütlediğini belirtmektedir.

Şeyhi Taptuk Emre'nin terbiye ve irşadında uzun yıllar pişip mürşidinden aldığı cezbe ve ihlası hem yaşatarak hem terennüm ederek kâh şiir kalıbı içinde, kâh ayniyât halinde cemiyete tercüme ve iade ederken, şair kalenderliğine rağmen, hür düşünceyi daima şer'î hadde irca etmiştir.⁷⁷

Yunus Emre, hiçbir zaman, yeni bir tarikat kurma girişimlerinde de bulunmamıştır. Nitekim o, Asya kökenli müslüman Türklerin bir şairi olduğunun tam şuurunda olarak, sadece bir İslam şairi olduğunun derin anlamı içindedir.⁷⁸

Yunus Emre'nin tahsili konusunda temkinli yargılarda bulunulması gerekmektedir. Zira ilmî temeli olan sistematik bir tedrisatla eğitim alıp-almadığı konusunda tartışmalar süregelse de tam teşekküllü bir eğitimden bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Ancak tarihî şahsiyeti ne yazık ki menkıbevî rivayetlerin gölgesi

⁷⁶ Refika Ertunç, Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiyye'sindeki Ahlaki Değerler, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2016, s. 9.

⁷⁷ Samiha Ayverdi, Büyük Kurtarıcı: Yunus, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, Ocak, 1966, s.24.

⁷⁸ Karakoç, Yunus Emre, s. 20-21.

altında kaldığından, yazmış olduğu eserlerden bir yargıya varmak mümkün olabiliyor. İslâmî disiplinlerin Kur'ân'dan sonra ikinci kaynağı hadisler olduğu gibi tasavvuf için de geçerlidir. Yunus Emre'nin Kur'ân ve hadisten sıkça iktibaslarda bulunması onun belirli bir tahsil gördüğünü göstermektedir. Ancak bu eğitim tam manada bir medrese eğitimi olmasa da dönemin ilminden istifade etmiştir. Divan'ında kullandığı rivayetler göz önünde bulundurulduğunda onun az çok hadis literatürüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁷⁹

Kimi araştırmacılar şiiirlerine dayanarak Yunus Emre'nin çiftçi veya marangoz olduğunu öne sürmüşleridir. Hakikat bu şekilde olsa bile Yunus, imkânları dâhilinde kendini eğitmiş ve geliştirmiştir. Nitekim şiiirlerinden de anlaşıldığı üzere o, Kur-an'ı anlayacak kadar Arapçaya; Mevlana'nın şiiirlerine nüfuz edecek kadar Farsçaya vakıftır.⁸⁰

Yukarıda da belirttiğimiz gibi hayatı ve tahsili gibi bazı bilgilere şiiirlerine bakarak bir sonuca ulaşılabilir. Nitekim şiiirlerine baktığımızda düzgün ve sağlam bir eğitim hayatının olduğunu anlayabilmekteyiz.⁸¹ Dinî ilmin yanı sıra dönemindeki diğer ilimler konusunda da bilgi sahibi olduğu, Arapça ve Farsçayı bildiğini de söylemek mümkündür. Öğrenimini Konya'da yapmış olduğu; Azerbaycan ve Suriye gibi ülkeleri gezip gördüğü hususunda çeşitli rivayetler söz konusu olabilmektedir.⁸² Nitekim kendisi de bir beytinde şöyle söylemektedir:

*Gezerem Urum ile Şam'ı yukarı illeri kamu
Çok istedim bulamadum şöyle garip bencileyin*⁸³

Bunun yanı sıra o, sadece Kur'an'dan hikâyeler bilen ve paylaşan bir şair değil, aynı zamanda Yunan Mitolojisi ve Roma Uygarlıkları hakkında da bilgi sahibi

⁷⁹ Özdemir, Yunus Emre'nin Divanındaki Hadis İzleri, s. 76.

⁸⁰ Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c-1, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2004, s. 330.

⁸¹ Rıdvanoğlu, Risaletü'n-Nushiyye, s. 37.

⁸² Rıdvanoğlu, Risaletü'n-Nushiyye, s.31-32.

⁸³ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 219.

olan biridir. Ve detaylı bir şekilde baktığımızda bu bilgilerin sadece şifahi bilgiler olamayacak kadar fazla ve derin olduğu ortaya çıkmaktadır.⁸⁴ Tüm bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki; Yunus Emre, âdeta kendini, kişiliğini yani benliğini silerek, sadece şiirlerindeki fikirleri ile var olmak istemiştir.

---

⁸⁴ Ertunç, Yunus Emre'nin Risaletü'n- Nushiyye'sindeki Ahlaki Değerler, s. 7-8.

2.1.1. Etkilendiği Akımlar:

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Yunus Emre’yi herhangi bir felsefi görüş veya ideoloji ile anmak her ne kadar mümkün olmasa da edebiyat açısından sembolizm akımının izlerini taşıyan birçok Şiiri mevcuttur. Hatta bazılarına göre Şiirlerinde kullandığı bu sade dil bile simgesel ve imgesel dili neticesinde oluşmuştur.⁸⁵

Yunus’un çok kıymetli ve derin bir amacı vardı ve her zaman bu amaç doğrultusunda hareket etmişti. Tanış olduğu hakikatleri topluma da tanıtmayı istemiş, bunu yaparken de bilim ya da felsefe yolunu değil, Şiir yolunu tercih etmiştir. Tabii Şiir, bir Şeyleri, felsefe ve bilim gibi apaçık söylemez. Hal böyle olunca, aktarma işlemi de dolaylı bir anlatım ile yapılır ve bu mecazlı ve sanatlı dil, her okuyucuda farklı bir duygu ile karşılaşarak farklı bir yorumun ortaya çıkmasına sebep olur. Zaten tasavvuf edebiyatının da asıl hedefi bu olup hakikatleri, Şiir ile yoğurarak onu, işin erbabının kavrayışına bırakmaktadır. Hatta bazen Şairin kendisi de söylediği hakikatlerin tam olarak neye delalet ettiğini bilemeyip âdeta, sadece bir hakikat elçisi gibi görev yapabilmektedir. Böyle durumlarda “el-manâ fi batni’ Ő-şâir” (Anlam Şairin içinde gizlidir.) darbimeseli hükmünü yitirir ve Şair de artık bir şerhe ihtiyaç duyar.⁸⁶

Yunus Emre de birçok Şiirinde simgesel anlatıma başvurmuştur. Bu konuda en fazla ne çıkan Şiiri ise “ıktım Erik Dalına” adlı Şiiri olmuştur. Şiir, edebi şathiyelerin Türk edebiyatındaki ilk rneği kabul edilirken Yunus da, bu şeklin üslup babası sayılmıştır. Zira Türk sfileri arasında türün ilk manzum örneğini veren Yunus Emre olmuştur.⁸⁷ Hâl böyle olunca Şiiri hakkında birçok şerhler yapılmıştır. Niyâzî-i Mısrî (h.1027/m.1618-h.1105/m.1694), İsmail Hakkı Bursevî (h.1063/m.1653-h.1137/m.1725), Őeyhzâde (?-950/1543) ve Mustafa Tatçı bu Şiire

⁸⁵ Timuçin Aykanat, Yunus Emre Şiirinde Simge ve Simgecilik, Littera Turka, sayı: 2, 2023.

⁸⁶ Yusuf Yıldırım, Dervışin Hakikat Dili ya da Yunus’un Erik Dalı, Yunus’un Dili, Ordu Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, Kültür Yayınları 27, Ordu, 2019, s. 90.

⁸⁷ Mustafa Tatçı, Yunus Bir Söz Söylemiş, H Yayınları, İstanbul, 2020, s. 12-13.

şerhler yapan önemli isimlerdendir. Aşağıda şiirin ilk beyti ve Niyaz-î Mısrî'nin yapmış olduğu şerh verilmiştir:

*Çıktım erik dalına onda yedim üzümü
Bostan ıssı kakıyıp der ne yersin kozumu*

Niyaz-î Mısrî'ye göre Yunus, bu beytinde, erik ile şeriate; üzüm ile tarikate; koz (ceviz) ile hakikate ve bostan ıssı (sahibi) ile de mürşid-i kâmile işaret etmektedir.⁸⁸

Mustafa Tatçı'nın bu beyit için yapmış olduğu şerhi ise şöyledir:

“Bostan (bağ), yüce tariklerin remzidir. Bağcı (bostan ıssı), mürşid-i kâmindir. Erik ve üzüm, şeriat ve hakikat ilmidir. Ceviz ise dört kademeli olmakla dört ilmin (şeriat, tarikat, marifet ve hakikat) remzidir. Meydanda, pîrânın erkânına uymadan kendini oldum zanneden; tevhid makamlarının sırasını gözetmeyen birileri vardır ve bunlar bahçeye (tarikate) sahibinden izinsiz girip ceviz çalmaya ve çaldıklarını başkalarına yedirmeye çalışmışlardır.”⁸⁹

Yunus, bu tür insanları, bazı sembol ifadeler ile ve sadece ehlinin anlayacağı bir tarzda inceden inceye eleştirmiştir.

Bilindiği üzere erik meyvesinin dışı yenir, içi yani çekirdeği ise yenmez ve atılır. Bu beyitte geçen erik meyvesi ile ilm-i zâhir (şeriat) simgelenmeye çalışılmıştır. Üzüm ise ilm-i bâtının dediğimiz tarikatın simgesi olarak kullanılmıştır. Çünkü üzümün hem dışı hem de içi yenmektedir. Ayrıca lezzetli ve vücuda faydalı olan bir meyvedir. Fakat dışıyla birlikte yuttuğumuz içi, yani o küçük çekirdekleri midemizde zamanla eriyip yok olmamakta, vücuttan dışarı atılmaktadır. Bundan dolayı üzümde çok az da olsa maddî dünyaya ait ikiyüzlülük ve kötülük mevcut olmaktadır. Dolayısıyla üzüm hakikati temsil edemez. Beyitte geçen koz yani ceviz

⁸⁸ Suat Ak, Çıktım Erik Dalına, Büyüyen Ay Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2017, s. 14.

⁸⁹ Tatçı, Yunus Bir Söz Söylemiş, s. 25.

ise hakikatin sembolüdür; çünkü cevizin dışı yenmeyip sadece içi yenilmektedir. Bunun yanı sıra ceviz; tadı güzel, vücuda son derece yararlı ve şifalı bir gıda maddesidir. Ayrıca bu meyvenin kabuğu çok serttir; onun özüne ulaşmak, başka deyişle hakikat ilmine vararak fenâfillâh yani Allah'ta yok olma mertebesine ulaşmak çok meşakkatli olmaktadır.⁹⁰

Şiirin başka bir beytinde ise Yunus, şöyle garip bir tabloyu gözler önüne sermektedir:

*Bir sinek bir kartalı kaldırıp vurdu yere
Yalan değil gerçektir ben de gördüm tozunu.*

Sinek, zâhidlerin gözünde zâhir bilgisi olmayan âriften kinâyedir. Kartal ise kitabî bilgiyle yüklü, hevasına ve benliğine mağlup olan zâhiddir. Zâhid, sineğe karşı kendini çok heybetli ve daha yükseklerde görür.⁹¹

Şiirin tamamını buraya almayacağız ama okuyanlar Yunus'un çok daha farklı bir tarafına da şahit olacaklardır. Şiir, eğlenceli bir tablo çizmekle beraber derin düşüncelere de sevk etmektedir. Galiba Yunus da bu durumun farkındadır. Zira şiirin son beytinde şunları söylemekte ve aslında neden böyle bir yöntem tercih ettiği konusunda bir ipucu vermektedir:

*Yunus bir söz söyledin hiçbir söze benzemez
Münafıklar elinden örter mana yüzünü.*⁹²

Evet, Yunus gerçekten de bilmece gibi, çocukların oyun oynarken söyledikleri sayışmacalar gibi, masal tekerlemesi gibi bir söz söylemektedir bu şiirinde. Münafıklar ve tevhid cahilleri seyr ü sülûk sırlarını bilmediklerinden dolayı onlara hakikat, olduğu gibi söylenemez. İşte, Yunus'un burda yaptığı da kelimelere elbise giydirmektir. Zira insan dışından şeriat ile içinden ise hakikat ile olmalıdır.⁹³

⁹⁰ Elmas Erturan, <https://www.edebiyatdefteri.com>, Erişim Tarihi: Kasım, 2023.

⁹¹ Tatçı, Yunus Bir Söz Söylemiş, s. 37.

⁹² Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 302.

⁹³ Tatçı, Yunus Bir Söz Söylemiş, s. 55.

Yunus Emre'nin bu sembolik dilini Risâletü'n-Nushiyye adlı eserinde de görmekteyiz. “Öğütler Kitapçığı” anlamına gelen ve didaktik bir tarzda yazılmış olan eser, neredeyse baştan sona sembolik bir anlatım içermektedir. İyi huylar ile kötü huyların destani savaşının anlatıldığı eserde, soyut kavramlar kişiselleştirilerek somutlaştırılmıştır.

Risâletü'n-Nushiyye, insanoğlunun yaradılışından başlar. Ruh, akıl, nefis, kanaat, cimrilik, sabır, öfke, tamâ ve hased gibi konuları işler. Konunun uzmanları bu eserin yarım olduğunu, devamının bulunmadığını, esas önemli kısmının bu eserin devamı olduğunu bildirmektedirler. Bu eserin devamında; aşk, marifet, hakikat, vahdet, vuslat gibi bölümlerin olması gerektiğini belirtiyorlar.⁹⁴

Risâletü'n-Nushiyye'den bazı örneklere bakalım:

Tekebbür ehlinün nazarı yoktur

*Anun için gönülde nûrı yokdur.*⁹⁵

-Yani; kibirli olanların gözünün ışığı(düşünme yeteneği) yoktur.

Onun için onların gönüllerinde ışık (gerçeği arama) da bulunmaz.

Bu beyit, “Dâstân-ı Kibr” (Kibir Destanı) bölümünden alınmıştır. Bölüm boyunca kibrin ve büyülenmenin türlü zararları anlatılır. Yukarıdaki beyitte ise kibirli kişinin gönlünün nurdan mahrum olduğunu söylemektedir.

Tevazuyu anlattığı bir beyitte ise vahdet için deniz metaforunu kullanmıştır:

Gör alçaklığı akdı ırmak oldu

*Aka aka denize varmag oldu.*⁹⁶

- Alçaklığı (alçakgönüllülüğü) gör! Aktı ırmak oldu. Aka aka (gitmesi sonucunda) denize (en büyük ve tek parça vahdete) varmag oldu.

⁹⁴ Rıdvanoğlu, Risaletü'n-Nushiyye, s. 49.

⁹⁵ Rıdvanoğlu, Risaletü'n-Nushiyye, s. 92.

⁹⁶ Rıdvanoğlu, Risaletü'n-Nushiyye, s. 104.

Bir de Yunus'u Hümanizm ya da Panteizm ile ilişkilendirenler olmuştur. Yunus'un gönlü bütün insanlığı kucaklayan müthiş bir sevgi çağlayanıdır. İster ki bütün insanlar mesut olsun. Çünkü onun insan sevgisinin dayandığı sonsuz yol, İslam'dan ve imandan kaynaklanmaktadır. İnsan sevgisinin de kaynağı, sonsuz bir volkan gibi, içinde koşup patlayan Allah aşkıdır.⁹⁷ Nitekim aşağıdaki şiirinde de gayet açık bir dil ile bu sevgisinin kaynağını belirtmektedir:

Yaradılanı severiz

Yaradan'dan ötürü.

Yunus, yüreğindeki sevgi çağlayanını yalnız Allah'a yöneltmiştir. Ancak, Allah'ın birer ismine mazhâr olan bütün yaratılmışları da sevmiş ve gök kubbe altında bir çağlayan gibi dökülen bu muhabbete yetmiş iki milleti muhatap tutmayı da iman gereği bilmiştir.⁹⁸

Yetmiş iki millete bir göz ile bakmayan

Halka müderris olsa hakikatte asidir.

İşte böyle bir Yunus'u, hümanist olarak tarif etmek ise, bütün bu manaları perdeleyip Yunus'a gölge düşürmek olacaktır. Zira Batı'daki Hümanizm, Yunus'un ve dolayısıyla İslam'ın havasından çok uzak ve başka olmakla beraber, sosyal hayatta da etkili bir rol oynamaktan uzak kalmıştır.⁹⁹

Yunus'un insancılığını ve müsamahasını kendi dünyası içinde görmek, yeter ve artar. Yoksa aşırı Frenkleştirme gayreti, çok büyük bir şeyi, çok küçük bir şeye benzetmek gibi taklit gülünçlüğüne meydana getirir. Bize musallat olan aşağılık kompleksini, şahsiyetin ve azametinin doruğunda bulunan Yunus'lara, Mevlânâ'lara da zerk etmeye kalkmak büyük bir yanlış olacaktır.¹⁰⁰

⁹⁷ Vehbi Vakkasoğlu, Yunus Emre, Nesil yayınları, İstanbul, 2007, s. 105.

⁹⁸ Sâmiha Ayverdi, Âbide Şahsiyetler, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976, s. 51.

⁹⁹ Vakkasoğlu, Yunus Emre, s. 110-111.

¹⁰⁰ Ahmet Kabaklı, Yunus Emre, Toker Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 104.

Yunus'u bir de Panteizm ile ilişkilendirenler olmuştur. İlk olarak 18. asırda kullanılan Panteizm kavramı; Allah ile âlemi bir ve aynı, onu âlemin yegâne cevheri sayan felsefi görüştür.¹⁰¹

Allah'a iman yolunda bir merhale olan vahdet-i vücud ile tabiatı yaratıcı sayan panteizm felsefesi birbirlerine tamamen zıt olmalarına rağmen, tariflerindeki benzerlik ve yakınlık nedeni ile aynı şey sanılmış olup karıştırılmaktadır. Aralarındaki fark ise şu şekilde açıklanmaktadır: Panteizm, “her şey Allah'tır.” veya “her şey O'ndadır.” derken; vahdet-i vücud, “her şey O'ndandır.” demektedir.¹⁰²

Yunus'u panteist gösterenler, genellikle onun insan sevgisini bu esasa dayandırmışlardır. Zira tabiatı ve özellikle de insanı, Allah'ın bir parçası olarak kabul edince, kudsî görmek ve sevmek normal bir hâl almaktadır.¹⁰³ Tabi ki de bu görüş Yunus'u doğru bir şekilde yansıtmamaktadır. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz üzere, Yunus'un insan sevgisinin kaynağı, bizzat Allah'tır. O, ne insanı Allah, ne de Allah'ı insan olarak görmüştür.¹⁰⁴

Yunus'u panteist olarak görenlerin dayandıkları bir diğer nokta ise, onun Yaraticıyı konuştuğu bir şiiridir. Bu şiirinde, diğer şiirlerinde olan tevâzu, miskinlik ve dervişlik havası yoktur. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ı Kur-an'daki ifadesi ile konuşturmak gayreti taşıması sebebiyle, azamet ve kudret vardır. Bu şiirinde konuşanın Yunus olduğunu sananlar ya da öyle sanmak isteyenler, böyle seviyesiz bir iddiada bulunmuşlardır.¹⁰⁵

*Evvel benim âhir benim canlara can olan benim
Azıp yolda kalmışlara Hızır meded eren benim.*

*Kün deminde katre uran bir nazarda dünya duran
Kudretinden han döşeyip aşk nöbetin uran benim*

¹⁰¹ Süleyman Hayri Bolay, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1979, s. 196.

¹⁰² Bolay, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, s. 263.

¹⁰³ Vakkasoğlu, Yunus Emre, s. 116.

¹⁰⁴ Vakkasoğlu, Yunus Emre, s. 116.

¹⁰⁵ Vakkasoğlu, Yunus Emre, s. 118.

Düz döşedim bu yerleri çöktü urdum bu dağları

Sayvan eyledim gökleri geri tutup duran benim

Dahi acep âşıklara ikrar u din iman oldum

Halkın gönlünde küfr ile İslam ile iman benim.¹⁰⁶

Yunus, şiirin sonunda bunu söyleyenin kendisi olmadığını belirttiği halde, böyle bir yanlış anlaşılardan kurtulamamıştır.

Yunus değil bunu diyen kendiliğidir söyleyen

Kafirdurur inanmayan evvel âhir heman benim.

Sonuç olarak denilebilir ki, Yunus'u ve diğer maneviyat büyüklerini, hümanizm ve panteizm gibi Batılı kavramlarla açıklamaya çalışmak, ya bilgisizlik ya da kötü bir maksattan ileri gelmektedir. Zira Yunus, insanı her şey yapan, hatta ilahlaştıran ve gerçeklerin biricik ölçüsü haline getiren hümanizmden de; tabiata Allah diyen panteizmden de çok uzaktır. Çünkü o, gerçek bir müslüman ve velî bir şairdir.¹⁰⁷

Tasavvuf, Vahdet-i Vücut (Varlığın birliği) yani Tanrı ile kainat ve insanın ayrı olmadığı fikrine dayalı bir akımdır. Tasavvufa göre Mutlak Vücut (Tek Varlık) olan Allah'ta bütün varlıklar mevcuttur. Kâinat o varlığın tecelli etmesinden ibarettir.¹⁰⁸

Bu kurama göre insan, İlahi Nur'dan bir parçadır. Bu dünyaya geldiğinden itibaren asli varlığına ulaşmanın yollarını arar. Dört kapı (Şeriat-Tarikat-Marifet-Hakikat)'dan ve kırk makamdan geçerek tekrar başlangıç noktasına dönme arzusundadır. Bu nazariyede aslolan insan değil, Allah'tır. İnsan, Allah'tan bir parça olduğu için ulvidir; yoksa Hümanizmde olduğu gibi insan olduğu için değildir.

¹⁰⁶ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s.182-183.

¹⁰⁷ Vakkasoğlu, Yunus Emre, s. 120.

¹⁰⁸ Ahmet Kabaklı, Yunus Emre, Toker Yayınları, İstanbul, 1972, s. 89.

Yunus'un, insan hakkındaki kanaatini değerlendirebilmek için bu nüansı iyi kavramak gerekmektedir.¹⁰⁹

Yunus Emre'nin yaşamış olduğu dönemde ahîlik ve melâmet tarikatı Anadolu'da çok yaygın bir şekilde görülmekteydi. Hatta bazı rivayetlere göre Yunus Emre de hem melâmî hem de ahî idi. Bu tarikata mensup olanların büyük bir çoğunluğu Vahdet-i vücud görüşünü benimsemekteydiler. Yunus Emre'nin divanındaki hemen hemen bütün şiirlerde de zaten vahdet-i vücud esasına rastlanmaktadır.¹¹⁰

*Bu çeşmeden sızan su acı tatlı olmaya
Edeptir bize yermek bir lüleden sızarım*

*Yetmiş iki millete suçum bu ki hak dedim
Korku hıyanetedir pes ne için kızarım.¹¹¹*

¹⁰⁹ Abdurrahman Güzel, Yunus Emre ve Hümanizm, IV. Milletlerarası Türk halk Kongresi Bildirileri, Yunus Emre Sektasyonu, Ankara, 1991, s. 58.

¹¹⁰ Avni Karabece, Yunus Emre, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, 1966, s. 18.

¹¹¹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 197.

2.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ:

Aslında Yunus'u Yunus yapan dilidir diyebiliriz. En girift ve ağır konuları bile o kadar açık ve anlaşılır bir dil ile işlemiştir ki âvâmdan havâsa herkesin bir nasibi olmuştur. Herkes, kendi bilgi birikimine göre şiirlerinden istifade etmiş ve etmeye de devam etmektedir. Sehl-i mümteni dediğimiz bir tarz ile meramını anlatmaya çalışan Yunus Emre, aslında zoru başararak maharetini, yine kendi ahlak yapısına uygun olarak en mütevazı bir şekilde ortaya koymuştur. Bu da ona, her devrin şairi olma gücünü vermiştir.

Onun adeta taştan taşa atlayan bir çocuk gibi, asırları aşarak gelen o muhteşem sadeliği, heyecan ve tefekkürü, zaman ve mekânın üstünden atlayarak bütün tazeliği ve canlılığı ile günümüze kadar ulaşmış; dünü, bugüne bağlayıp birleştirmiştir. Kendi zamanını, bizim zamanımıza getirmeyi başaran Yunus, bir taraftan Türk dilinin sırlarına vakıf olan inşacı sanatı ile geniş halk tabakalarına hükmederken diğer taraftan da milli zevki ve hür düşüncüyü toplumun aç ve mustarip dudaklarını iman çeşnisinin haz ve lezzetiyle beslemesini bilmiştir. Yunus, âdeta kelimelerden bir Süleymaniye kurmuş büyük bir dil mimarıdır.¹¹²

Yunus Emre, yeni vatan coğrafyasının topraktan yükselen bütün güzel seslerini Türk halk diliyle birleştirip, Anadolu Türkçesine o çağlara kadar görülmemiş bir musiki ile işlemeyi başarmıştır. Büyük şair, bu uğurda bir kelime bile uydurmaya tenezzül etmemiş, ilahîlerinin nice tılsımlı sözlerini, kendileriyle haşır neşir olduğu Türk halkının yaşayan dilinden derlemiştir. Bulamadıklarını da Arapça ve Farsçadan almıştır. Ama bu aldıklarını da öyle milli bir eda ile söylemiştir ki bu kelimeler, öteden beri Türkçe imiş gibi bir çehre almışlardır. Yunus, adeta toprak fetheder gibi kelime fethetmiştir. Bu da onu bir lisan fâtihi konumuna yükseltmiştir.¹¹³

¹¹² Ayverdi, Büyük Kurtarıcı: Yunus, s. 24.

¹¹³ Nihad Sami Banarlı, Yunus'un Türkçesi, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, Ocak, 1966, s. 59-60.

Yunus Emre, Oğuz Türkçesine dayalı Anadolu Türkçesinin bir yazı dili olarak kuruluşuna hizmet ederek Türkçenin edebî dil hâline gelmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Türkçenin yanı sıra şiirlerinde yer edinmiş Farsça ve Arapça kelimeler de yine halkın kullandığı ve anladığı oranda olmuştur. Bu yüzden de halk nezdinde şiirleri dilden dile dolaşarak geniş kitlelere yayılmayı başarmıştır.¹¹⁴

Gölpınarlı onu, Farsçadan Türkçeye geçiş devrinin şairi olarak nitelendirmektedir. Yaşadığı dönemdeki Anadolu'nun tam oturmamış dil yapısını Yunus'un şiirlerinde de görmenin mümkün olduğunu söylemektedir. Bazen vezin gereği yerine göre Arapça, Türkçe veya Farsça kelimeler seçmiş ve şiirlerine daha fazla zenginlik katmıştır. Allah-Çalap-Tanrı; cennet-uçmak, cehennem-tamu örnek olarak verilebilir.¹¹⁵

Fuad Köprülü ise Yunus Emre'nin dilini şu sözler ile tarif etmektedir: “En basit bir dil ile bütün o tasavvuf esaslarını öyle sanatkârca bir surette ifadeye muvaffak olmuş ve eserlerini halk arasında o kadar kuvvetle yaşatmıştır ki, yalnız edebiyatımızda değil, Acem edebiyatında da bunun benzeri görülmemiştir. Yunus büyük bir filozof olmamakla beraber samimi, heyecanlı, hakiki bir mutasavvıf ve bütün bunların üstünde de dâhi bir şairdir.”¹¹⁶

Yunus Emre, Anadolu Türkçesinde yeni yeni başlayan uzun heceler de ilk şairi sayılmıştır. Ve denilebilir ki; Anadolu Türkçesinin aruzla tanışması Yunus'un eliyle olmuştur.¹¹⁷

Umumiyetle yarım kafiye kullanan ve ses azlığını redif ile örten Yunus, mecaz ve mazmunlarda olduğu gibi, vezin ve şekil bakımından da divan şiiri ile halk edebiyatını birleştirmiş ve kaynaştırmıştır. Yunus'un bazı şiirleri ise hem hece, hem

---

¹¹⁴ Mustafa Özhan, Türkçenin Anadolu'da Yazı Dili Olarak Teşekkülünde Yunus Emre'nin Rolü, X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildiri Metni, Eskişehir Valiliği ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Yunus Emre Araştırma Merkezi, Mayıs 2010, s. 30-34.

¹¹⁵ Gölpınarlı, Yunus Emre Hayatı, Sanatı, Şiirleri, s. 16.

¹¹⁶ Rıdvanoğlu, Risaletü'n-Nushiyye, s. 39-39.

¹¹⁷ Banarlı, Yunus'un Türkçesi, s. 61.

de aruz kalıplarına uymaktadır. Hece ile yazdıkları, genellikle on dört ve on altı hecelidir.¹¹⁸

Yunus, kafiye konusunda da oldukça serbest hareket etmiş ve kafiyeyle daha çok ses estetiği açısından önem vermiştir.¹¹⁹ Şiirleri âdeta kafiye, kulak içindir görüşünü destekler niteliktedir. Zira kulağa hoş gelen her türlü müzikal sesle kafiye yapmıştır. Zaten dil; biri edebiyat, diğeri de müzik dediğimiz iki sanattan oluşmaktadır.¹²⁰

Yunus Emre, aynı zamanda benimsediği bu sade Türkçeyi, tasavvuf alanında da en başarılı kullanan şairlerden biri olmuştur. Şiir sanatındaki ustalığı, tasavvufi derinliği, süsten ve gösterişten uzaklığı, alçakgönüllülüğü, insanların gönüllerine seslenişi sebebiyle Türk milletinin her kesimi üzerinde çok derin saygı ve sevgi uyandırmış; en çok tanınan mutasavvıf şair olmuştur.¹²¹

Yunus Emre, bir şehvet edebiyatçısı değildir. O, yalnız metafizik, ahlak ve din edebiyatçısıdır. Onun etle, kemikle, şehvetle ilintisi yoktur. O, bütün sevdiklerini Allah'ı sever gibi sever, hem de öyle sevilmesini ister. Yunus'un tuttuğu yol realistik, gerçekçilik yoludur. O, insanı olduğu gibi alır; insanı ne yalnız över, ne de yalnız yerer. Hem över, hem yerer. Yunus, insanı bütün varlığı, yokluğu ile insan olarak tanır, insan olarak da tanıtır.¹²²

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Yunus'un sanat endişesi yoktur. Samimiyet ve sadelik içinde derdini terennüm etme ihtiyacı olmuştur. Sanat ve sanatkârlık endişesi ile zerre kadar meşgul olmayıp, sırf kendi ruhunu, ruhî heyecanlarını, ihtiyaçlarını ve ilhamlarını dile getirmiştir. Bütün mutasavvıflarda olduğu gibi, halkı irşat ederek

---

¹¹⁸ Vakkasoğlu, Yunus Emre, s. 242.

¹¹⁹ Mustafa Tatçı, Yunus Emre Divan-ı İlahiyat, H Yayınları, İstanbul, 2014, s. 201.

¹²⁰ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Yunus Emre: Estetik Sırları, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, Ocak, 1966, s.143.

¹²¹ Rıdvanoğlu, Risaletü'n-Nushiyye, s.33.

¹²² Baltacıoğlu, Yunus Emre: Estetik Sırları, s. 144.

onlara fayda sađlama dűşűncesi, Yunus’u da bu hususta teşvik eden yegâne âmil olmuştur.¹²³

---

¹²³ Fuad Köprölü, Hayat Tarih Mecmuâsı, Tifdruk Matbaacılık, İstanbul, 1970, sayı: 5, s. 6.

2.3. ŞİİRLERİ:

Yıllarca Taptuk Emre'nin dergâhında her şeyden hatta kendinden bile habersiz bir şekilde yaşayan Yunus Emre, yaklaşık kırk yıl¹²⁴ sonra, yine şeyhi Taptuk'un seyahat emri ile dergâh dışına çıkmıştır. Uzun bir süre diyar diyar gezdikten sonra yaklaşık yedi yılın ardından şeyhinin kendisini çağırdığını hisseder ve tekrar dergâha döner. Ve bir gece sohbetinde Yunus Emre'ye müjdeli bir emir verilir: Yıllardır dergâhta hep dinleyen taraf olan Yunus, artık söyleyen taraf olacaktır. Kendisine söyleme izni verildiğini şeyhi, şu sözlerle açıklayacaktır:

“Yunus, vakit doldu. Ol hazinenin ağzını açmak gerek zira sen bir kapalı kutu idin, açıldın. Sen söyle, bu mecliste bir sohbet eyle.”¹²⁵

Başka bir rivayette de;

“Haydi artık zamanı geldi. Gönlünün kilidi açıldı. Hacı Bektaş-ı Veli sözü yerine geldi. Nasibi alıverdin; durma, söyle!”¹²⁶ demiştir. Sonrasında ise Yunus'un yıllarca içinde biriktirmiş olduğu o inciler, tek tek dökülmeye başlamıştır.

Yunus Emre şiirlerinde; hür fikirli, alabildiğine engin bir yapıya sahiptir. Vahdet-i vücud inancını dile getirir ve ilahî aşk ile coşar, kabına sığmayıp taşar. İçlidir, derindir, tabîî, saf ve içtendir. O, vecd içinde konuşur. Feryad eder, bağırır, itiraz eder, ağlar. Hiç kimseye özenmez. Gösteriş ve süsten uzaktır. Mutasavvıf olduğu için Allah'a gönül yolu ile ulaşmayı ister. ilahî aşkı dile getirir. Akıl bilgisini değil, gönül bilgisini yüceltir.¹²⁷

Yunus Emre, şiirlerinde Hind, İran, Yunan-Roma mitolojilerinden, Kur'ân-ı Kerîm'in peygamberlere dair verdiği bilgilerden, birçok velî ve erenlerin hikâyelerinden, sûfî menkıbelerinden, Leyla-Mecnûn, Ferhad-Şirin gibi Klasik İslâmî edebiyata geçmiş olan âşıklardan söz etmektedir. Yine Divan'ında Kur'ân âyetleri ve hadislerle de atıflarda bulunmaktadır. Yaşadığı çevrenin olaylarına da

¹²⁴ Rıdvanoğlu, Risaletü'n-Nushiyye, s. 28.

¹²⁵ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 34.

¹²⁶ Rıdvanoğlu, Risaletü'n-Nushiyye, s. 28.

¹²⁷ Rıdvanoğlu, Risaletü'n-Nushiyye, s. 35.

eserinde rastlamak mümkündür ve tabiidir.¹²⁸ Şiir yelpazesi oldukça geniş olan Yunus Emre, aşağıdaki şiirinde dünyanın ve ilk peygamber Hz. Âdem'in yaratılışını ele almaktadır:

Yer gök yaratılmadan Hak bir gevher eyledi

Nazar kıldı gevhere sığmadı devr eyledi

Gevherden buğu çıkar ol bugdan gök yarattı

Gökyüzünün bezeğin çok yıldızlar eyledi

Göğ'ayıtı dön dedi ay u gün yürsün dedi

Suyu muallak tutup üstünü yer eyledi

Azrail yere indi bir avuç toprak adlı

Dört ferişteh yoğurdu bir peygamber eyledi

Allah aydur Adem'e şükür erdin bu deme

Bu dünyada ne duydun dilin neye söyledi¹²⁹

Yine Divanında Ferhat- Şirin ve Leyla-Mecnun hikâyelerine de değinir:

Ferhad bu aşk yolunda başın külüne tuttu

Husrev Şirin derdinden dosta verdi canını

Leylîyle Mecnun işi acep gelir bu halka

Abdü'r-rezzak terk etti aşk için imanını.¹³⁰

Divan'ında yer alan bilgilerden Yunus Emre'nin İslâm inanç esasları içerisinde yer alan peygamberlik müessesesinin varlığı, peygamberliğin sübûtu, mûcize göstermeleri, şefaât etmeleri, vahye muhatap olmaları, ahlâk ve ahvalini benimseme ve uyma gibi peygamberlikle ilgili hususlara inandığı anlaşılmaktadır. Yunus Emre'nin dünyasında Peygamber aşkının ayrı bir yeri ve değeri vardır. Bu

¹²⁸ Gölpınarlı, Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri, s. XXXV.

¹²⁹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divan, s. 99.

¹³⁰ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divan, s. 126.

nedenle Yunus Emre'nin şahsiyet ve düşüncesinin hareket noktasını ve ideallerini Hz. Peygamber oluşturmaktadır. Onun Hz. Peygamber'e samimi bir aşkla bağlılığını beyitlerinden anlamak mümkündür. Yunus Emre'nin Hz. Peygamber tasavvuruyla ilgili pek çok beyti vardır. Hatta birkaç müstakil şiirinde tamamen peygamber sevgisini anlatmaktadır. Bu şiirlerin birinde Hz. Peygamber'den şöyle bahsetmektedir:

Çalap nûrdan yaratmış cânını Muhammed'in

Âleme rahmet saçmış adını Muhammed'in

Dostum demiş yaratmış hem anın kaydın yemiş

Ümmetten yana komuş yönünü Muhammed'in

Muhammed bir denizdir âlemi tutup durur

Yetmiş bindir peygamber gölünde Muhammed'in

Dünya malın dutmamış hiç emanet artmamış

Derzi biçip dikmemiş donunu Muhammed'in

Yılda yetmiş bin hacı her biri niyet eder

Varır ziyaret eder nurunu Muhammed'in

Yunus Emrem aşklıdır, eksiklidir miskindir

Her kim yemez mahrumdur hanını Muhammed'in¹³¹

Yunus Emre'nin, diğer peygamberlerin de hayat hikâyesini ve kıssalarını ince ayrıntılarına kadar çok iyi bildiği görülmektedir. Onun inanç felsefesinde son peygamber, Hz. Muhammed'in ise ayrı bir önemi vardır. Allah, onun hatırına âlemi

---

¹³¹ Özdemir, Yunus Emre'nin Divanındaki Hadis İzleri, s. 40.

yaratmış, habibi yani en çok sevdiği kulu olduğundan ona içten salavât getirenin günahlarının silineceğini de bildirmiştir.¹³²

*Ol âlem fahri Muhammed nebîler serveridür
Vir salâvât aşkıla ol günâhlar eridür
Hak anı öğdi yarattı sevdi Habîb'üm didi.
Yeryüzünde cümle çiçek Mustafa'nın teridür.*¹³³

Yine Yunus'a göre; Hz. Muhammed'e karşı gönlünde sevgi bulunan ve ona ümmet olanlar cehennemde ebedî olarak kalmayacaklardır:

*Gönüllerde yer eylemek Muhammed'e gelmiş durur
Mustafa'ya ümmet olan Tamuda karar eylemez.*¹³⁴

Sezai Karakoç'a göre; Yunus Emre bir şairdir ancak derdi şiir söylemekten ziyade ahlakî değerleri insanlar arasında yaymak ve bu değerleri hayatlarına katabilmektir. Çünkü o, Tapduk Emre'nin dergâhında öncelikle kendini olgunlaştırmış sonrasında ise toplumun olgunlaşması için çaba sarf etmiştir. Tam da İslam'da olduğu gibi ferdi kurtuluştan ziyâde toplumsal kurtuluşu önemsemiş ve hayatı boyunca da bunun için didinmiştir.¹³⁵

Yunus Emre, Tanrı ile doğrudan doğruya iletişim kurma yolculuğunu ve iletişimin kurulduğu anda hâkim olan duyguyu aşk olarak tanımlamaktadır.¹³⁶

Yunus'un aşk görüşünü, Tanrı ve din esaslarından uzakta ele almak, ona yapılan ve

¹³² Osman Oral, Yunus Emre'nin Şiirlerinde İman Esasları, Hikmet Yurdu Dergisi, 2016 sayı:18, s. 85.

¹³³ Turan Karataş, Yunus Divanı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s. 66

¹³⁴ Karataş, Yunus Divanı, s. 259

¹³⁵ Ejder Okumuş, 13. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Yunus Emre, 1. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2012, s. 27-28

¹³⁶ Dursun, Din Felsefesi Açısından Yunus Emre'de Tanrı ve İnsan, s. 99

yapılacak olan en büyük haksızlık sayılmaktadır. Üçüncü bölümde daha ayrıntılı bir şekilde göreceğimiz aşk konusu ile ilgili bazı beyitleri şu şekildedir:

*Ol Çalabımın aşkı bağırumı baş eyledi
Aldı benim gönlümü sırrımı fâş eyledi
Esrik oldu canımız dür döker lisanımız
Ol Çalabımın aşkı beni sarhoş eyledi.*

*Ben kaçan derviş olam tâ ki ona eş olam
Yüzbin benim gibiydi aşk hırka-pûş eyledi.¹³⁷*

Yunus'un, Tanrı – insan ilişkisinde dini hafifmeşrepçe ele alarak, gereken özen ve itinaı göstermediğini iddia etmek, ona yalan isnat etmek olacaktır. Çünkü o, kimi zaman haccıyla övünüp gönül yapmayanları, kimi zamanda zâhiren derviş olup dervişlikle alakası olmayıp ibadetlerini yapmayı ele alarak bu iki kutbu eleştirmektedir. Bu iki kutbun sadece birinin varlığından bahsedip diğerinin üzerini örtmek Yunus'u yanlış algılamana neden olabilmektedir. O haccın, namazın ve zekâtın yapılmaması gerektiğinden bahsetmez. Tam tersine bunları yapmakla yetinip, işin mana boyutuna önem vermeyenleri eleştirmektedir. Ağır ithamlarının muhatabı bunları yapıp da mana boyutunu yaşamayanlar ise, hem ibadetlerini yapmayı hem de mana boyutunu yaşamayanlara hitabı ne ağırlıkta olurdu bunu tahayyül etmek bile zor olsa gerek.¹³⁸

*Giderdim gönülden kini kin tutanın yoktur dini
Ey yarenler ben sözü uludan işittim ahı*

Yine bir başka şiirinde şunları söylemektedir;

*Hırka ile tac yol vermez fereciyle âlim olmaz
Din diyanet olmayacak okusan yüz bin varakı*

Okudun yedi Mushafi ha tâat gösterir safi

¹³⁷ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 100.

¹³⁸ Dursun, Din Felsefesi Açısından Yunus Emre'de Tanrı ve İnsan, s. 99.

Çünkü amel eylemedin gerekse var yüz yıl oku

Bir kez hacca vardın ise bin kez kaza kıldın ise

Bir kez gönül yıktın ise gerekse var yollar doku. ¹³⁹

---

¹³⁹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s.103.

3. BÖLÜM

İKİ ŞAİRİN ŞİİRLERİNİN DİL VE MUHTEVA AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Her iki şairi dil ve muhteva açısından karşılaştırmadan önce yaşadıkları dönemlere de bakmakta fayda var. Zira dönem açısından da her iki şair, benzer süreçlerden geçmişlerdir. Şiirlerini sanat kaygısı gütmekten ziyade toplumun ruhî yaralarını sarma gayreti ile yazma fikri, yaşadıkları dönemin etkisi ile şekillenmiş olabilir. Her iki şair de karmaşık zamanlar yaşamış, toplumun içinde bulunduğu manevi buhranları şiirlerinde işleyip çözümler sunmuşlardır.

Ebu'l-Atâhiyye'nin yaşadığı döneme baktığımızda dönemin birçok siyasi ve sosyal karışıklıklar içinde geçtiğini görmekteyiz. Emevî iktidarında benimsenen ırkçı tutum, devletin içte kabilecilik; dışta ise Arapçılık anlayışına sahip bir siyasî yol izlemesine neden olmuştur. Bu durum, gündün güne halk ile sarayın arasının açılmasına sebep olurken yönetime karşı da hoşnutsuzluk, güvensizlik ve itaatsizliğe yol açmıştır. Özellikle mevâli, (köleler ile hürler arasında bulunan orta sınıf halk), Emevî idaresine karşı derin bir nefret beslemiş ve Arap aristokrasisinin mevâliye, özellikle de Fars asıllı olanlara karşı gösterdiği küçümseme ve toplumsal statü bakımından ikinci sınıf muamelesine tâbi tutma, tepkisel bir hareketi de beraberinde getirmiştir.¹⁴⁰ Şu'ûbiyye adı verilen bu hareket, Arap nefreti ile dolu ve ait oldukları etnik grubun özelliklerinden ve geçmişinden ötürü Araplardan daha üstün olduklarını savunan mevâli tarafından başlatılmış bir oluşumdur.¹⁴¹

Zamanla artan bu nefret, halkın daha da muhalifleşmesine sebebiyet vermiş ve halk âdeta Emevi iktidarının yıkılması için gün saymıştır. Bu muhalif hareketin en

¹⁴⁰ Ahmed Emîn, Duha'l-İslâm, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, ts, s. I/30.

¹⁴¹ Parıldı, Ebu'l- Atâhiye ve Şiiri, s. 1.

güçlü ismi olan Abbasoğulları, memnuniyetsizliğin zirve noktası olan Horasan'da, Ebu Müslim isimli bir Horasanlı eliyle isyan hareketini başlatmıştır.¹⁴²

Çığ gibi büyüyen bu hareket, Emevî hâkimiyetinin sonu olmuştur. 132/750 yılında da Abbasi Devleti'nin kurulmasıyla beraber yeni bir döneme girilmiştir.¹⁴³

Ebu'l-Atâhiyye, bu devletin, Birinci Abbasi Dönemi diye adlandırılan kısmında yaşamıştır. Bu dönem halifeleri, İslam adına güzel hizmetler yapmış ve halk arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmışlardır.¹⁴⁴

Abbasi Devleti'nin birinci dönemini oluşturan halifelerinin hilafette bulunduğu yılların büyük bir bölümü Ebu'l-Atâhiyye'nin yaşadığı yıllara (130/748-211/826) denk gelmektedir. Çocukluk dönemi ilk iki halife dönemine denk gelirken sonraki beş halife ise gençlik ve olgunluk döneminin geçtiği dönemleri kapsamaktadır. Ebu'l-Atâhiyye'nin saray ile olan ilişkisi ise, el-Mehdî ile başlamış ve el-Me'mûn dönemine kadar sürmüştür.¹⁴⁵

Abbasi döneminde de bazı isyan hareketleri etkili olmuştur. Abbasi Devleti'nin kurulmasında büyük katkıları olan Ebu Müslim el-Horasanî'nin halife el-Mansur tarafından öldürtülmesi isyanların başlangıcı olmuştur. Ebu Müslim tehlikeli bir siyasi güç olarak görülüyordu ve ortadan kaldırılması gerektiğine inanılıyordu. Bu olayın ardından Horasan'da meydana gelen ayaklanma halife el-Mansur'un gönderdiği on beş bin kişilik ordu ile bastırılmıştır.¹⁴⁶

Tabi Ebu Müslim olayı hemen unutulmadı. Ravendiye denilen bir grup Ebu Müslim taraftarı, tenâsüh (reenkarnasyon) inancını yaymaya çalışmıştır. Bundan kasıtları ise Ebu Müslim'in ölmediği görüşünü insanların zihinlerine yerleştirmektir. Halife el-Mansur, bu isyanı da bastırılmıştır.¹⁴⁷

¹⁴² Ahmed Emin, Duha'l-İslâm, I / 32.

¹⁴³ Hüseyin Algül, İslâm Tarihi, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1987, s. III/222, 223, 225.

¹⁴⁴ Algül, İslâm Tarihi, III / 231.

¹⁴⁵ Parıldı, Ebu'l-Atahiye ve Şiiri, s.3.

¹⁴⁶ el-Yakubî, Tarihu'l-Yakubî, Dâru's- Sadr, Beyrut, ts, s. II/268.

¹⁴⁷ İbnu'l-Cevzî, el-Muntazâm fi Tarihi'l-Mulûk ve'l-Umem, Dâru's- Sadr, Beyrut, 1358, s. VIII/28-29.

Bu görüş ve isyanlar, başka sapkın görüşlerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Her defasında devlet eliyle bastırılan bu isyanlar, dönem dönem tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Nitekim halife el-Mehdî, el-Hadî ve Harun er-Reşîd dönemlerinde de zındıklarla mücadeleye devam edilmiştir.

Bütün bu teşebbüsler, dönemin güçlü askeri yapısı sayesinde Abbasi devleti tarafından bastırılmıştır. İçerde bu isyanlar bastırılmaya çalışılırken dışarıda da Bizans ile yapılan savaşlarda elde edilen başarılar sayesinde devletin itibarını arttırılmıştır. Bununla beraber, Doğuda Hindistan ve Sind'de yapılan fetihler sonucunda ise, İslâm doğrudan doğruya Hint medeniyeti ile tanışma fırsatı elde etmiştir.¹⁴⁸

Abbasi döneminde sosyal hayatta da bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bunlardan en önemlilerinden biri de Ebu'l-Atâhiyye'nin de içinde bulunduğu mevâlî denilen tabakanın saygın bir konuma gelmiş olmasıdır. İlk başlarda devlet işleri dışındaki sanat, ziraat, ilim ve din gibi alanlarda boy gösteren¹⁴⁹ mevâlîler zamanla vezirliğe kadar çıkmışlardır.¹⁵⁰

Mevâlî denilen bu tabakanın bu kadar öne çıkması Araplar nezdinde iyi karşılanmamıştır. Bu durum, o dönemin şairlerinden biri olan Ebu Nuhayle'nin serzenişinde açık bir şekilde kendini göstermektedir. Ebu Nuhayle'ye bu yeni devlet hakkındaki görüşleri sorulduğunda şu beyitler ile karşılık vermiştir:¹⁵¹

أَكْثَرُ خَلْقِ اللَّهِ مِنْ لَا يُدْرَى   مِنْ أَيِّ خَلْقِ اللَّهِ حِينَ يَلْقَى
لِعَبْدٍ عَبْدٍ أَوْ لِمَوْلَى مَوْلَى   يَا وَيْحَ بَيْتِ الْمَالِ مَاذَا يَلْقَى

Allah'ın çoğu kulu, karşılaşıldığında hangi mahlukâtından olduğu bilinmeyenlerdir.

Kulun kulu ve kölenin kölesi için, vah ki devlet hazinesi ne hallere düşmüş!

¹⁴⁸ Parıldı, Ebu'l-Atâhiye ve Şiiri, s. 7.

¹⁴⁹ Corci Zeydân, İslâm Medeniyeti Tarihi, çev: Zeki Meğamiz, Doğan Güneş Yayınları, İstanbul, 1971, XIX/38, 41-43.

¹⁵⁰ Zeydân, İslâm Medeniyeti Tarihi, XIX/239.

¹⁵¹ el-İsfahânî, Kitâbu'l-Eğânî, XX/423-424.

Refah seviyesinin günden güne yükseldiği bu dönemde dillere destan ifadesini boşa çıkartmayacak bir zevk ve eğlence hayatı yaşanmıştır. Başta Kûfe olmak üzere Basra ve Bağdat gibi merkezlerde yabancı âdet ve gelenekler, özellikle de Fars âdetleri, döneme hâkim olan özgürlük ortamı, dehrî denilen materyalistler, cariyeler, şarkıcı kadınlar, içkili ve şarkılı zevk ve eğlence hayatının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bugünkü meyhane ortamına andıran bu toplantılar, o dönemde belli başlı kişilerin evinde düzenlenmekteydi. Bunlardan en meşhuru, Ebu'l-Atâhiyye'nin de sık sık gidip geldiği İsmail el-Karatîsî adındaki kişinin evi idi.¹⁵²

Bir taraftan lüks ve şatafatlı bir hayat ortaya çıkarken diğer taraftan da zühd hayatı filizlenmeye başlamıştı. Toplumda meydana gelen bu sefahat ortamı halkın bir kısmının tasavvufa yönelmesine yol açmıştır. Halk arasında tasavvuf ve zühd hareketi yaygınlaştıkça zikir meclisleri ortaya çıkmaya başlamış.¹⁵³ Ve böylece de ilk tekke ve zaviyeler kurulmaya başlamıştır. Rivayetlere göre ilk tekke Abadan'da kurulmuş ve Ebu'l-Atâhiyye'nin bir şiirine de şu şekilde konu olmuştur.¹⁵⁴

سَقَى اللهُ عَبَّادَانَ غَيْثًا مُجَلَّتًا   فَإِنَّ لَهَا فَضْلًا جَدِيدًا وَأَوْلًا
وَنَبَّتَ مَنْ فِيهَا مُقِيمًا مُرَابِطًا   فَمَا إِنْ أَرَى عَنْهَا لَهُ مُتَحَوَّلًا
إِذَا جِنَّتْهَا لَمْ تَلَقَ إِلَّا مُكَبَّرًا   تَخَلَّى عَنِ الدُّنْيَا وَإِلَّا مِهْلَلًا
فَأَكْرَمُ بِمَنْ فِيهَا عَلَى اللهِ نَازِلًا   وَأَكْرَمُ بِعَبَّادَانَ دَارًا وَمَنْزِلًا

Allah, Abbadan'ı, her tarafını kaplayan bol bir yağmur ile sulasın

Çünkü o, yeni ve ilk olmanın üstünlüğüne sahiptir.

Orada murabıt olarak kalanları devamlı kılsın

Böylece onda herhangi bir değişiklik görmeyeyim

Şayet oraya gelersen, dünyadan el etek çekmiş

Ve yalnızca zikirle meşgul olanlardan başkasıyla karşılaşmazsın.

¹⁵² el-İsfahânî, Kitâbu'l-Eğânî, XXIII/ 202.

¹⁵³ Fazlu'r-Rahmân, İslâm, çev: Mehmet Dağ, Mehmet Aydın, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1992, s. 180.

¹⁵⁴ Ebu'l-Atâhiyye, İsmail b. el-Kasım, Ebu'l-Atâhiyye: Eş' âruhu ve Ahbâruhu, der: İbn 'Abdi'l-Berr en- Nemerî el-Endelusî, tah: Şükri Faysal, Dimeşk, Matba'atu Câmi'ati Dimeşk, 1384/1965, s. 313.

Oradaki Tanrı misafirlerine ve Abbadan'ı kendilerine yurt edinenlere ikramda bulun.

Abbasi döneminde, siyasi ve sosyal değişikliklerin yanı sıra bazı kültürel yenilikler de ortaya çıkmıştır. Araplar; gerek yeni yerlerin fethedilmesi ve halkıyla bir arada yaşanması gerek ise tercüme yoluyla birçok yeni kültürle tanışmışlardır.¹⁵⁵

Mescitler, ilmi faaliyetlerin yapıldığı en önemli mekânlardan biriydi. Kurulan ilim halkaları ile ilmi tartışmalar yapıldığı gibi şiirler de okunurdu. Mescitlerde şiir okuyan şairlerden biri de Ebu'l-Atâhiyye idi. Ebu'l-Atâhiyye'nin bu ilim halkalarına ve ilim sohbetlerine de iştirak ettiği biliniyor. Hatta gazel yazdığı dönemlerde bile ilim meclislerinde bulunmuştur.¹⁵⁶

Toplumda meydana gelen bu değişiklikler, edebiyat özellikle de şiir alanında da görülmüştür. Abbasi halife ve devlet adamları, şiire fazlasıyla önem vermiş ve şairleri himaye etmişlerdir. Her millettten şairler, hilafet merkezine gelerek sarayın cömert yardımlarından nasiplenmişlerdir.¹⁵⁷ Toplum farklı milletlerden oluşunca bu farklılık şiirin muhtevasına da yansımıştır. Daha çok Fars gelenek ve inançlarını yansıtan bu konular sarayın da desteğiyle yaygınlaşmıştır.¹⁵⁸

Bu dönemde şiirde gelişen ve yaygınlaşan en önemli muhtevalardan biri de zühd konusudur. Ve bu akımın şiirdeki en öne çıkan ismi de Ebu'l-Atâhiyye olmuştur.¹⁵⁹ Şiir hayatının ilk dönemlerinde gazel de yazan şair, sonrasında tamamen zühdiyyât dediğimiz şiir türüne yönelmiş ve âdeta zühd şiirinin felsefesini yapmıştır.¹⁶⁰

---

¹⁵⁵ Parıld, Ebu'l-Atâhiyye ve Şiiri, s. 13.

¹⁵⁶ el-İsfahânî, Kitâbu'l-Eğânî, s. IV/50.

¹⁵⁷ Ignace Goldziher, Klasik Arap Literatürü, çev: Azmi Yüksel, Rahmi Er, İmaj Yayınları, Ankara, 1993, s. 84, 85.

¹⁵⁸ Parıld, Ebu'l-Atâhiyye ve Şiiri, s. 20-21.

¹⁵⁹ Parıld, Ebu'l-Atâhiyye ve Şiiri, s. 24.

¹⁶⁰ Parıld, Ebu'l-Atâhiyye ve Şiiri, s. 169.

Yunus Emre'nin yaşadığı 13. yüzyıla baktığımızda ise, Anadolu tarihinin çok karmaşık ve huzursuz olduğu bir dönem olduğunu görüyoruz. Özellikle batıdan gelmekte olan Haçlılar ve doğudan Moğol akınları ile çalkalanan Selçuklu İmparatorluğu, bir taraftan da çeşitli boyların ayaklamaları, kuraklık ve kıtlık ile mücadele etmekteydi.¹⁶¹

Büyük manevi boşluklar yaşayan halk, kendilerine manevî bir dayanak aramış ve adeta tasavvufa sığınmışlardır.¹⁶² Bu da tasavvufun yaygınlık kazanmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Anadolu'da sosyal hayat ve düzenin iyice bozulması, halkın tekke ve medreselere teveccüh göstermesine sebep olmuştur. Zira tekkelerde bulunan şeyhler ve dervişler toplumun ihtiyaç duyduğu manevi sükûnu inşa etmekteydiler.

Moğol ordularının istilaları ile iç karışıklıkların ortasında bunalmış olan halk, ancak bu manevi merkezler etrafında birleşmekle dış dünyanın minnet ve cefasını, iç âlemin zevkleri içinde unutarak nefes alabilmeyi sürdürmüştür.¹⁶³

Böyle bir dönemde, tarih sahnesine çıkan Yunus Emre de elinden ve dilinden geldiğince şiirleri ile kendinden başlayarak insanları düzeltmeye çalışmış ve onları içinde buldukları bu buhranlı durumdan çıkarmak için büyük bir çaba sarf etmiştir.¹⁶⁴ Gerek kendi döneminde gerek ise sonraki dönemlerde bu büyük sorumluluğun ürünleri olan şiirleri, bu kadar çok sevilip günümüze kadar geldiğine göre, Yunus Emre'nin, yüklendiği bu sorumluluğu çok başarılı bir şekilde yerine getirmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bizzat kendisi de açlık ve kıtlık sebebiyle büyük bir çaresizliğin pençesine düşmüş ve gittiği Hacı Bektaş-ı Veli dergâhında buğdaydan çok daha kıymetli bir nimete erişmiştir. Bu vesileyle sadece kendisinin değil, neredeyse tüm toplumun

---

¹⁶¹ Ertunç, Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiyye'sindeki Ahlaki Değerler, s. 2-3.

¹⁶² Dilek Türkyılmaz, XIII. Yüzyıldan Günümüze Ulaşan Bir Ses: Yunus Emre, Eski Yeni Dergisi, sayı:15, Mayıs, 2010, s.45.

¹⁶³ Ayverdi, Büyük Kurtarıcı: Yunus, s. 24.

¹⁶⁴ Ertunç, Yunus Emre'nin Risaletü'ün-Nushiyye'sindeki Ahlaki Değerler, s. 3.

manevi açlığını giderecek türden bir kaynağın da keşfine malik olmuştur. Bu kaynaktan elde ettiği hazineler ile de şiirlerini süslemiştir.

3.1. İki Şairin Eleştirildikleri Konular:

Her iki şair de toplumun bazı kesimleri tarafından birtakım ithamlara maruz kalmıştır. Gerek Yunus Emre, gerek ise Ebu'l-Atâhiyye, her ne kadar şiirlerinde sade bir dil kullanmış olsalar da bazen asıl maksatları anlayamamış veya anlaşılacak istenmemiştir. Bu durum da doğal olarak bazı eleştirileri beraberinde getirmiştir. Aruz bilmeme veya hayal unsuru kullanamama¹⁶⁵ başta olmak üzere çeşitli eleştiriler ortaya atılmıştır. Dinsizlik ise her iki şairin de dönem dönem maruz kaldığı eleştiri konularından biri olmuştur. Tasavvufî açıdan biraz daha derin mevzuları içeren şiirleri herkes tarafından anlayamamış ve bazı şüphelere neden olmuştur.

Ebu'l-Atâhiyye'nin; kederli bir ruh haline sahip olması, yaşadığı inişli ve çıkışlı olayların sonunda ruh dinginliği aradığını ve sonunda da dünya nimetlerinden uzaklaşmayı içeren zühd hayatını tercih ettiğini görmekteyiz. Buna rağmen halife nezdindeki konumunu muhafaza etmesi, dönemin birçok edip ve şairlerinin onu kıskanmalarına yol açmıştır.¹⁶⁶ Muhtemeldir ki bunun sonucu olarak da cimrilikle, zındıklık ve bozuk inanç sahibi olmakla suçlanmıştır.

Bazı rivayetlerde Ebu'l-Atâhiyye'nin cimri oluşuna dair birkaç anekdot bulunmasına karşın fakir bir aileden gelmiş olmasının da vermiş olduğu tedirginlikle tutumlu ve tasarruflu davranmada biraz aşırılığa kaçmış olabilir. Her an tekrar fakir olma korkusu ile yaşayan Ebu'l-Atâhiyye bolca para biriktirmiş ve sadaka verme konusunda da pek eli açık olamamıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Muhammed Ahmed Berânik, Ebu'l-Atâhiyye, Matba'atu Misr, Kahire, 1947, s. 186-187.

¹⁶⁶ Parıld, Ebu'l-Atâhiyye ve Şiiri, s. 208.

¹⁶⁷ Parıld, Ebu'l-Atâhiyye ve Şiiri, s. 72.

Tüm bunların yanı sıra şiirlerinde sıklıkla cimliği kötölemiş, paraya kul köle olanları yermiştir. Aşağıdaki beyitte şahit olduğu cimriliklerden duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir:¹⁶⁸

فأضرب بظرفك حيث شئت   ت فلن ترى إلا بخيلاً

“İstedığın yere göz at; cimrilikten başka bir şey göremeyeceksin.”

Yine başka bir şiirinde paranın esiri olan insanları eleştirmekten çekinmemiştir:¹⁶⁹

إذا المرء لم يُعْتِقْ من المال نفسه   تملكه المأل الذي هو مالكه
ألا إنما مالي الذي أنا مُنْفِقٌ   وليس لي المأل الذي أنا تاركه
إذا كنت ذا مالٍ فبادرْ به الذي   يحقّ وإلا استهلكته مهالكه

“Kişi kendisini paradan puldan özgürleştirmese sahip olduğu mal mülk ona hükmetmeye başlar,
Meğer asıl servetim harcadığım imiş, ardımdan miras olarak bıraktığım değil.

Eğer mal mülk sahibi isen ona gerekeni yapmada acele et, yoksa onun tehlikeleri seni yer bitirir. “

Ebu'l-Atâhiyye'nin eleştirildiği bir diğer konu ise zındıklık konusudur. Bazıları inancında sabit bir yol benimsemediğini iddia ederken bazıları ise onu direkt dinsizlikle suçlamıştır. Tabi o dönemde yaşanan siyasi karışıklığın yanı sıra dini karışıklıklar da söz konusudur. Başta Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı konusu¹⁷⁰ olmak üzere çeşitli tartışmalı mevzular öne sürülmüştür. İnançların, fikirlerin ve siyasî tarafgirliğin büyük bir mücadele içinde olduğu bir asırda, Ebu'l-Atâhiyye'de de bazı kafa karışıklıkları oluşmuş olacak ki çok ciddi ithamlara maruz kalmıştır.

¹⁶⁸ el-İsfahânî, Kitâbu'l-Eğânî, IV/81.

¹⁶⁹ el-İsfahânî, Kitâbu'l-Eğânî, IV/19.

¹⁷⁰ el-İsfahânî, Kitâbu'l-Eğânî, IV/10.

es-Sûlî (h.255/m.869-h.355/m.946), Ebu'l-Atâhiyye'nin inancı hakkında şu yorumu yapmıştır: “Ebu'l-Atâhiyye, inancında zigzakları olan birisiydi. Bir şeye inanır, sonra o görüşü kötüleyen birisini gördü mü hemen terkeder ve başka bir görüşe tâbi olurdu.”¹⁷¹ Aslında bu eleştiriden hareketle onun belki de bir anlam arayışı içinde olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim temel inanç kaidelerinde herhangi bir sapkınlığa rastlanmadığı gibi siyasi açıdan ehl-i beyt taraftarı olduğu halde sahabeler ve dört halifeyi öven şiirleri mevcuttur:

بَلْ أَيْنَ أَهْلُ التَّقَى بَعْدَ النَّبِيِّ ۖ
أَعَدُّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ أَوْلَهُمْ
وَعَدُّ مِنْ بَعْدِ عُثْمَانَ أَبَا حَسَنِ
وَمَنْ جَاءَتْ بِفَضْلِهِمُ الْآيَاتُ وَالسُّورُ
وَنَادٍ مِنْ بَعْدِهِ فِي الْفَضْلِ يَا عُمَرُ
فَإِنَّ فَضْلَهُمَا يُرَوَى وَيُدْكَرُ¹⁷²

“Nebi’den sonra gelen ve onlar için ayet ve surelerin indiği takva sahipleri neredeler

Öncelikle Ebu Bekir es-Siddik’ı say ve fazilet hususunda ondan sonrakine

Ömer diye seslen!

Osman’dan sonra Ebu Hasan’ı say nitekim ikisinin de erdemleri anlatılıp hatırlanmaktadır.

Ebu'l-Atâhiyye’yi zındık olmakla suçlayanların başında dönemin meşhur vaizlerinden Mansûr b. ‘Ammâr (?-h.225/m.840) gelmekteydi. Günün birinde, Allah’a hamd ettikten sonra sözlerine;“ Şehâdet ederim ki, Ebu'l-Atâhiyye zındıktır.” diye başlar. Bu söz, Ebu'l-Atâhiyye’ye ulaştınca ona şu beyitleri yazıp ve gönderir:¹⁷³

إِنَّ يَوْمَ الْحِسَابِ يَوْمٌ عَسِيرٌ
فَاتَّخِذْ عُدَّةً لِمَطَّلَعِ الْقَبْرِ
أَلَيْسَ لِلظَّالِمِينَ فِيهِ نَصِيرٌ
رِ وَهَوْلِ الصِّرَاطِ يَا مَنْصُورُ

¹⁷¹ Parıldı, Ebu'l-Atâhiyye ve Şiiri, s.76.

¹⁷² Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 154.

¹⁷³ İbnu'l-Adîm, Kemâlu'd-Dîn ‘Umer b. Ahmed, Buğyetu't-Taleb fi Tarihi Haleb, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1988, s. IV/1762.

“Şüphesiz ki, hesap günü zorlu bir gündür ve o gün zalimler için bir yardımcı da yoktur.

Öyleyse ey Mansur, kabir ve sıratın dehşeti için hazırlığını yap!”

Kendisine bu beyitler ulaşınca büyük bir pişmanlık yaşar ve Ebu'l-Atâhiyye'ye kâfir demekten vazgeçer.¹⁷⁴

Yunus Emre'ye gelince; yaşadığı dönemden itibaren birbirine zıt çevrelerce hep farklı bir şekilde değerlendirilmiş, düşünceleri ve vermek istediği mesajlar değişik kültürel ve ideolojik kodlarla yorumlanmış bir şahsiyettir. Aralarında zımnî bir mücadelenin de olduğu bu birbirine zıt bakış açılarına sahip zaviyelerce yorumlanan Yunus Emre, asırlar boyunca devam eden fıkıh-tasavvuf veya daha doğru bir tabirle zâhir-bâtın kavgasının da tam ortasında durmaktadır. Medrese eğitimi almış olan fıkıhçılar tarafından ileri sürdüğü düşünceleriyle Yunus Emre, Sünnî İslam'ın benimsediği prensiplere uymadığı, fikirlerini şeriât çerçevesi dışında dillendirdiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Hatta dinî meselelerin karara bağlandığı şeyhülislamlık makamını temsil eden Ebu's-Suûd Efendi (h.896/m.1490-h.982/m.1574), tekkelerde Yûnus Emre'nin şiirlerinin okunmasını “küfr-i sarîh” görece kadar katı bir tutum sergilemiştir.¹⁷⁵

Yunus Emre, şiirlerinde sade bir anlatım tercih etmiş olsa da, en nihayetinde o, tasavvuf edebiyatının da bir temsilcisi konumunda olmuştur. Dolayısıyla bazı şiirlerinde anlam kapalılığı veya sembolik ifadeler yer almaktadır. Belki de çoğu kez cezbe halinde iken söylediği bu şiirleri yalnızca zâhir ilmine sahip softalar tarafından anlaşılammış ve eleştirilmiştir. Yunus Emre, aşağıdaki şiirini namaz kılmamakla suçlanması üzerine yazmıştır:

Bana namaz kılmaz deme ben bilirim namazımı

¹⁷⁴ İbnu'l-Adîm, Buğyetu't-Taleb fi Tarihi Haleb, s. IV/1762.

¹⁷⁵ Yusuf Yıldırım, Dervişin Hakikat Dili ya da Yunus'un Erik Dalı, Yunus'un Dili, Ordu BB Kültür Yayınları-27, Mayıs, Ordu, 2019, s. 95.

Kılar isem kılmaz isem ol Hak bilir niyâzımı.

*Dosttan artık kimse bilmez kâfir müsülman kimliğin
Ben kılarım namazımı Hak geçirdiyse nâzımı.¹⁷⁶*

Belki de ihlası ve Allah ile kul arasına diğer insanların girmemesi gerektiğini vurgulamak isterken tam tersi bir durum ile karşılaşmıştır. Namaz kılmanın müslümanlık açısından ne denli önem arz ettiğini bir başka şiirinde de şu şekilde dile getirmiştir:

*Müsülmanım diyen kişi şartı nedir bilse gerek
Tanrı'nın buyruğun tutup beş vakit namaz kılsa gerek.
Her kim Müsülman olmadı beş vakit namaz kılmadı
Bütün Müsülman olmayan ol tamuya girse gerek.¹⁷⁷*

Nasıl ki bir şiirin sadece bir bölümü ile o şiirin asıl gayesi anlaşılıyorsa aynı şekilde Yunus Emre'nin de asıl gayesini anlayabilmek için belki de bütün şiirlerini okumak gerekmektedir. Zira bazen tek tek ele alınıp incelenen şiirleri şeriata uygun değilmiş gibi görünse de bir bütün olarak incelendiğinde Yunus Emre'nin İslam'a ya da şeriata uygun olmayan sözler söylemediği anlaşılmaktadır.

Nitekim Sâmiha Ayverdi (1905/1993)'nin de dediği gibi; Yunus, sanatkâr laubaliliğine rağmen, inanışta daima muhafazakâr ve şer'î ölçülere sadık kalarak, hayat yolunun rehberi ve mürşidi bildiği büyük ilahî aşkını, zühdü ve ibadet kalıpları içinde itidâl ve temkinle sınırlamış büyük bir insan olmuştur. Onun için de bir sel gibi akmak ve tufan gibi dünyaları basmak istidâdında olan gönül ateşini, şeriatın hudutları içinde ve insanlığa faydalı bir enerji haline getirmiştir.¹⁷⁸

Menkıbeye göre ateşli bir şeriat yanlısı olan Molla Kâsım, bir dere kenarında Yunus Emre'nin şiirlerini okuyup değerlendirmeye başlar. İlk bin şiiri şeriata aykırı

¹⁷⁶ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 123.

¹⁷⁷ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 135-136.

¹⁷⁸ Ayverdi, Âbide Şahsiyetler, s. 49.

bularak yakar. Sonraki bin şiiri de şeriata uygun bulmaz ve yırtıp suya atar. Üçüncü bin şiire başladığında ise ilk şiir ile âdeta çarpılır ve şiirleri imha etmeyi bırakır:

*Yunus Emre bu sözü eğri büğrü söyleme
Seni siğâya çeken bir Molla Kâsım gelir.*

Bu şiiri okuyan Molla Kâsım, neye uğradığını şaşırır. Yunus Emre'nin kerametini ve büyüklüğünü anlar. Lakin iş işten geçmiştir. Ama bu vesile ile en azından bin şiir kurtulmuştur. İlk bin şiir kuşlara, ikinci bin şiir balıklara, üçüncü bin şiir ise insanlara nasip olmuştur.¹⁷⁹ Bu olay gerçekten yaşandı mı bilinmez ama tasavvufta, hâl ehli ile kâl ehli her zaman karşı karşıya gelmiştir. Yunus Emre de, gerek kendi zamanında gerek ise sonrasında, her zaman Molla Kâsımlar ile uğraşmıştır. Bunu bir şiirinde ise şöyle ifade etmektedir:

*Hakikat bir denizdir şeriat onda gemi
Çoklar gemiden çıkıp denize dalmadılar.
Bunlar geldi tapuya şeriat tuttu turur
İçeri girübeni ne varın bilmediler.¹⁸⁰*

---

¹⁷⁹ Mustafa Tatçı, İştin Ey Yarenler Yunus Emre Yorumları, Kapı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 12-13.

¹⁸⁰ Rıdvanoğlu, Risaletü'n-Nushiyye, s. 50.

3.2. Şiirlerinin Dil Açısından Karşılaştırılması:

Şiirde dil, akarsu yatağı gibidir. Akarsu yatağı ne kadar temiz ve güzel ise, su da o derece temiz olur, düzgün akar. Bulanmadan menziline varmayı başarır.

Ebu'l-Atâhiyye ve Yunus Emre'nin şiirlerinde kullandıkları dil de tam olarak böyledir. Dillerinin sadeliği ve duruluğu, muhtevanın daha da berraklaşmasını sağlamıştır. Ve bu berraklık, şiirlerini okuyan ve dinleyen herkesin, kulaklarına ve gönüllerine âdeta akmıştır. Bu özellikleri sayesinde de halk arasında temâyüz etmeleri kolay olmuştur. Özellikle Yunus Emre, bu özelliği ile öz Türkçe alanında önemli bir pâyede elde etmiş ve öz Türkçe denilince akla gelen ilk isimlerden biri olmuştur.

Bazen de bu sade dil kullanımı, insanda şöyle bir düşünce oluşumuna sebebiyet vermektedir; gerçekten de bu kadar sade ve yalın bir şiir dili mi vardı, yoksa artık günlük konuşmaları bir şiire mi dönüşmüştü? Nitekim Ebu'l-Atâhiyye'ye ait olan aşağıdaki bu beyit, âdeta bir dua cümlesi mahiyetindedir:

الْحَمْدُ لِلَّهِ بِحُسْنِ صُنْعِهِ   شُكْرًا عَلَىٰ إِعْطَائِهِ وَمَنْعِهِ¹⁸¹

Allah'ın bir şeyleri yaratmadaki güzelliğine hamd olsun

Verdikleri ve mahrum bıraktıkları için şükürler olsun.

Bu sadeliğin karşısında uyanan hayranlık ve merak, sadece bizde oluşmamış anlaşılır. Nitekim onu tanıyanlar da devamlı olarak onun bu özelliğine dikkat etmiş ve anlamlandırmaya çalışmışlardır. Tabi bu konuda onlar bizden daha şanslı bir konumdaydılar. Çünkü bizim hayranlığımız, çeşitli varsayımlarla kalırken muâsırı olan kişiler, bizzat kendisine sorarak meraklarını giderme şansı elde etmişlerdir. Nitekim el-Eğânî'de geçen bir rivayete göre; bir gün Ebu'l-Atâhiyye ile Abdullah b. Hasan, divanda karşılaşırlar ve Abdullah b. Hasan, Ebu'l-Atâhiyye'ye şunu sorar: “Ey Ebu İshak! Seni zorlayan ve böylece de diğer şairlerde olduğu gibi garip ve hoş

¹⁸¹ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 444.

olmayan ifadelere ihtiyacın olmuyor mu?” diye sordum. O da, ‘Hayır’, dedi. Bunun üzerine, “Sanıyorum ki bu, çok fazla kolay kafiyeler kullanmandan kaynaklanıyor.” dediğimde ise, benden zor olan kafiyelerden dilediğimi söylememi istedi. Bunun üzerine kendisinden (البلاغ) örneği üzerinden bir beyit söylemesini istedim. Ve o da, hemen o anda şu beyitleri söyledi:

أَيِّ عَيْشٍ يَكُونُ أَبْلَغُ مِنْ عَيْدِ
صَاحِبِ الْبَغْيِ لَيْسَ يَسْلَمُ مِنْهُ
رُبُّ ذِي نِعْمَةٍ تَعْرِضُ مِنْهَا
أَبْلَغُ الدَّهْرِ فِي مَوَاعِظِهِ بَلْ
غَبَّنْتَنِي الأَيَّامَ عَقْلِي وَمَالِي
شِ كَفَافٍ قَوْتِ بِقَدْرِ البَلَاغِ
وَعَلَى نَفْسِهِ بَغْيِ كُلِّ بَاغِ
حَائِلٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ المَسَاغِ
زَادَ فِيهِنَّ لِي عَلَى الإِبْلَاغِ
وَشَبَابِي وَصِحْتِي وَفَرَاغِي¹⁸²

*Hangi hayat, rızkın yeterli olduğu bir hayattan daha önemli olabilir
Haksızlık yapan güvende değildir ve her haksızlık yapan kendi nefesine
zulmeder.*

*Nice nimet sahibi vardır ki kendisi ve o kolay erişilen nimet ile arasında bir
engel ile karşılaşır*

*Zaman, öğütlerini ulaştırma işini bitirdi; bana olan nasihatlerini ise daha da
ziyadeleştirdi.*

Günler beni; akıl, mal, gençlik, sağlık ve boş vakit konularında kandırdı.

Özellikle Ebu'l-Atâhiyye'nin, son zamanlarında söylemiş olduğu şiirlerinde, ağırlıklı olarak fikir ve düşüncenin ön plana çıkmasına rağmen rahat ve akıcı vezni ve söylenişleriyle dikkatleri celb etmektedir. Bunda da seçilmiş olan kelimelerin sade fakat canlı ve anlama uygun oluşlarının büyük bir etkisi vardır. Bu durum şiirine üstün bir estetik özellik kazandırmış, atasözleri gibi dilden dile dolaşarak ezberlenmelerini ve antolojilerde yer almalarına olanak sağlamıştır.¹⁸³

Aynı şekilde Yunus Emre'nin aşağıdaki şiirinde, gayet sade ve duru bir ifade görmektediriz:

¹⁸² Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 275.

¹⁸³ Ahmet Subhi Furat, Zühd Şâiri Ebu'l-Atâhiyye, İslami Edebiyat, Sayı: 12, Nisan- Mayıs-Haziran, 1991, s. 16.

*Dağlar ile taşlar ile çağırayım Mevlam seni
Seherlerde kuşlar ile çağırayım Mevlam seni.
Su dibinde mâhi ile sahralarda âhu ile
Abdal olup yâhû ile çağırayım Mevlam seni¹⁸⁴*

Aşağıdaki bu şiirinde ise dünyanın geçiciliğini ve her canlının karşılaacağı mutlak sonu yine kendi sade ve yalın diliyle şöyle ifade etmektedir:

*Bilirim seni yalan dünyasın
Evliyaları alan dünyasın
Kaçan kurtulsa kuş kurtulaydı
Şahin kanadın kıran dünyasın.
Sevdiğim aldın beni ağlattın
Dönüp yüzüme gülen dünyasın¹⁸⁵*

---

¹⁸⁴ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 115.

¹⁸⁵ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 222.

3.3. Şiirlerinin Muhteva Açısından Karşılaştırılması:

Yıllarca “şiir göz için midir, kulak için midir” tartışmaları yapılagelmiş ise de bizce şiir, aslında gönül içindir. Zira şiiri; göz ile okur, kulak ile duyar ama gönül ile anlarız. Hatta bazen akıl algılamaz ama kalp benimser ve biz o şiiri, neden sevdiğimizi bile bilmeden sahipleniriz. Bir şiirin gözden ve kulaktan akıp gönle ulaşması son derece önemlidir. Çünkü özellikle şairler açısından, “gönüller sultanı” olabilmenin sırrı da burada yatmaktadır.

İşte tam da bu noktada işin içerisine muhteva dâhil olmaktadır. Tabiri caizse, ambalajdan öte içerik; kabuktan ziyade öz devreye girmektedir. Elbette ki kabuk da önemlidir. Çünkü o, hem şiirin koruyucusu hem de okuyucu ile ilk temasa geçen kısımdır. Âdeta, güzel bir sarayın kapısında durup gelenleri içeri buyur etme vazifesindedir. Sonrasında iş, tamamen saraydaki güzelliklere, yani muhtevaya kalmakta ve şairin asıl gayesi de o noktada ortaya çıkmaktadır. O saraydan kimileri, hayal kırıklıkları ile çıkarken; kimileri de hayranlıkla seyre dalıp kapının yerini unutabilmektedirler. Hatta denilebilir ki, sarayın içindeki bu süslemelere duyulan hayranlık ve güzelliklerinden etkilenme duygusu, sarayın dışındaki bazı kusurları görmezden gelmemize bile neden olabilmektedir. Çünkü artık bizim için asıl kıymetli olan kısım sarayın içidir. İşte şiirde de; ne kadar tumturaklı kelimeler ile yazılmış olursa olsun, ne kadar zor kafiyeler ile örülmüş olursa olsun, son merhalede bizi etkileyen kısım, muhtevası olmaktadır.

Tabi bu etkilenme, o şiirden nasiplenme ölçümüz ile eşit mahiyette olmakta ve bu durum da şiir karşısındaki kavrayış farklılıklarımızı ortaya çıkarmaktadır. Her insanda, o şiirin muhtevasını oluşturan konu ile olan ilişkisi veya aşinalığı nispetinde bir etkilenme söz konusu olup kendisi için farklı yollar açılmaktadır. Kendisine açılan bu yoldaki ilerleyiş ve bulduğu güzelliklere vukûfiyet ise tamamen kişinin kavrayışına kalmaktadır.

Biz de şimdi Ebu'l-Atâhiyye ve Yunus Emre'nin şiirlerinin muhtevasında öne çıkan bazı konuları, başlıklar halinde verip şairlere ait şiir örnekleri sunacağız. Her konu ve her şiir, bize de, kavrayışımız nispetinde, farklı farklı yollar açacaktır.

-İlahî Aşk:

Her iki şaire ait şiirlerin muhtevasını karşılaştırırken ele alacağımız ilk konu, ilahî aşk olacaktır. Allah Sevgisi/ Tanrı Sevgisi/Allah'a duyulan aşk gibi çeşitli adlarla da bilinen ilahî aşk, dini ya da spiritüalist yönelişlerle kişinin, maddesel dünyaya ait varlıklara olan sevgisinin kaynağına dönerek ilahi olana dair hissettiği yüce bağlılık¹⁸⁶ olarak tanımlanabilir. Kur'an ve hadislerde aşk kelimesi geçmez. Sevgi çoğunlukla hub ve muhabbet bazen de meveddet kelimeleri ve bunların müştakları ile ifade edilir. Nitekim ilk zahidler de Allah sevgisinden çok, Allah korkusuna ağırlık vermişlerdir. İlk defa II. yüzyılda Allah ile kul arasındaki sevgiyi anlatmak üzere nadiren de olsa aşk kelimesinin kullanılmaya başlandığını gösteren rivayetler vardır. Bu konuda Hasan-ı Basrî (h.21/m.642-h.110/m.728); Allah'ın, "Kulum bana ben de ona âşık olurum." diye buyurduğunu belirtmiştir.¹⁸⁷

Allah ile kul arasındaki sevginin aşk olarak ifade edilmesine karşı olan sûfiler de olmuştur. Bunlardan biri olan Ebû Ali ed-Dekkâk (?-h.405/m.1015) bu görüşünü şöyle açıklamıştır: "Aşk, aşırı sevgi yani sevgide ölçüyü aşma anlamına gelir. Allah için böyle bir aşırılık düşünülemediğinden O'nun kuluna olan sevgisine aşk denemez. Öte yandan kulun Allah'a duyduğu sevgi, ne kadar güçlü olursa olsun yine de O'nu yeterince ve layık olduğu ölçüde sevemeyeceğinden kulun Allah sevgisi de aşk diye adlandırılmaz."¹⁸⁸

Bu görüşe katılmayıp, aşk kelimesinin dini bir terim olarak kullanılmasını caiz gören sûfilerin ise dayandıkları bazı ayet ve hadisler olmuştur. Mesela onlara göre, "İman edenler Allah'ı daha şiddetle severler." (*Bakara, 165*) ayetindeki şiddetli sevgiden maksat aşktır. Yine Hz. Peygamberin, Hz. Ömer'e söylediği; "Ben sana herkesten daha sevimli olmadıkça iman etmiş olamazsın." (*Buhârî, îmân, 8-9*) sözü

¹⁸⁶ https://tr.wikipedia.org/wiki/İlahi_aşk, Erişim Tarihi: 21.11.2023.

¹⁸⁷ Süleyman Uludağ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1991, c.4, s. 11.

¹⁸⁸ Abdülkerim el-Kuşeyrî, er-Risale, s. 615.

için, mutasavvıflar, Allah'a ve resulüne âşık olmanın lüzumu manasını çıkarmışlardır.¹⁸⁹

Şiirlerinde ilahî aşk konusunu sıkça gördüğümüz Yunus Emre, ikinci kısım sûfiler arasında yer almaktadır. Yunus, Tanrı ile doğrudan iletişim kurma yolculuğunu ve bu iletişimin kurulduğu esnada hâkim olan duyguyu aşk olarak tanımlamaktadır.¹⁹⁰

Başta Mevlana Celâleddin-i Rûmî ve Niyazî-i Mısırî gibi mutasavvıf Türk şairlerinde gördüğümüz ilahî aşk konusu ve aşkı kendine kible edinme düstûru, Yunus Emre'de de sıkça karşımıza çıkmaktadır. Aşk ile bütünleşen ve âdetâ aşkı, kendisinin bir parçası haline getiren Yunus Emre, inanç farkı gözetmeden yetmiş iki millete bir gözle bakıp, herkesi aşk dergâhına davet etmiştir. Ve diyebiliriz ki bu daveti, şiirleri vasıtasıyla hâlâ yapmaya devam etmektedir.

İlahî aşkta herhangi bir menfaat beklemek söz konusu dahi değildir. Zaten işin sırrı da burada yatmaktadır. Yunus'a göre âşık, Tanrı'nın cennetini değil, Tanrı'nın kendisini seven kimseye denir. Bir şiirinde;

*Eğer cennette sen yoksan benim orada gözüm yok,
Çünkü canımın canı sensin, kararım sensin.*¹⁹¹

demektedir.

Bir başka şiirinde ise aşkın ilim ile elde edilemeyen büyük bir sır olduğunu vurgulamaktadır:

*İlim ile hikmet ile kimse ermez bu sırta
Bu bir acayip sırdır ilme kitaba sığmaz.*¹⁹²

¹⁸⁹ Uludağ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, s. 12.

¹⁹⁰ Dursun, Din Felsefesi Açısından Yunus Emre'de Tanrı ve İnsan, s. 99.

¹⁹¹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s.35.

¹⁹² Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 313.

Tabi sevilen Zât bu kadar yüce olunca, yolun çilesi de çok olur. Bu çileli yolun yolcusu olmayı göze alabilenler, yolun sonundaki güzelliklere ulaşmayı da hak ederler. Zira öyle kolay değildir aşka vasıl olmak. Bu durumun zorluğunu Yunus, bize şöyle izah etmektedir:

*Türlü türlü cefânun adını aşk vermişler
Bu cefâya katlanan dosta halvet vermişler*

*Aşkdurur türlü bela döndürür halden hâle
Dost ellinden piyâle key melâmet olmuşlar.*

...

*Her kim aşk eri ise aşka müşteri ise
Aşk onun yâri ise canına od urmuşlar.¹⁹³*

İslam literatüründe aşk, ilahî ve beşeri olmak üzere ikiye ayrılır ve genellikle ilahî aşka hakikî, beşeri aşka ise mecazî aşk denilmiştir.

Mevlânâ, “Mecazî aşk, hakiki aşkın köprüsüdür.”¹⁹⁴ demiştir. Kimilerine göre mecazi aşk tadılmadan hakikî aşka vasıl olmak neredeyse imkansızdır. Rivayet odur ki; Yunus’ta da durum bu şekilde gerçekleşmiştir. O, şeyhi Taptuk’un kızına âşık olmuştur. Ama kız da öyle bir kızdır ki Kur’ân okuduğunda, akarsular durup onu dinlemektedir.¹⁹⁵ Rivayetler ne kadar doğru bilinmez ama Metin Akar’a göre de aşağıdaki beyitler beşerî bir güzele yazılmıştır:

*Kerem et beri bak, nikap yüzünden bırak;
Ayın ondördü müsün, balkurur yüz û yanak.*

*Sıfatın aralığı bulgur û nohut gibi,
İki kaşın ay, alnın Genç-aya verir sebak.¹⁹⁶*

¹⁹³ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 252.

¹⁹⁴ <https://semazen.net/mecâzi-ask-hakiki-askin-koprusudur-kadir-ozkose>, Erişim Tarihi: 30.11.2023.

¹⁹⁵ Rıdvanoğlu, Risaletü’n-Nushiyye, s. 27.

¹⁹⁶ Metin Akar, Mektuplarla Yunus Emre, Palet yayınları, Konya, 2020, s. 147-148.

Fakat bu şiirin son beyti oldukça önemlidir. Tasavvuf düşüncesinin bu şiirin son beytinde ortaya çıktığını görüyoruz. Yunus, âdeta mecazın köprüsünden geçerek gerçeğe/ hakikate ulaşmıştır:

*Yunus hak tecellisin senin yüzünde gördü
Çare yok ayrılmağa çün sende göründü Hak.¹⁹⁷*

Görüldüğü gibi Yunus, büyük bir hayranlıkla beşeri bir güzeli tasvir ettikten sonra, ona olan sevgisinin sebebini açıklar. Bu, mecazî aşktan ilahî aşka yöneliştir. Hak, bu güzel kadında tecelli ettiği için ve Yunus, bu Hak tecellisini bu yüzde gördüğü için onu sevmiştir. Böylece bulgur, nohut, mercan, inci, çerağ, ceylan gibi tamamen somut varlıklarla nitelendirilen bu kadın, son beyitte birdenbire soyutlaşır, adeta fâni varlığı ortadan silinir.¹⁹⁸

Zaten Yunus'a göre aşksız insan yoktur. Herkes, kendi gönlüne uygun olan bir sevginin peşindedir ya da böyle bir sevgiye dûçar olmuştur:

*Aşksız âdem dünyada beli bilin ki yoktur.
Her biri bir nesneye sevgisi var âşıktır.*

*Çalabın dünyasında yüzbin türlü sevgi var
Kabul et kendözüne gör hangisi lâyıktır*

*Biri Rahmân-ı rahîm bir şeytan-ı racim
Onun yazığı müzdü sevgisine taalluktur.¹⁹⁹*

Ebu'l-Atâhiyye'nin de birden bire gazel söylemeyi bırakıp zühde yönelmesine sebep olan şeyin ise yaklaşık olarak yirmi sene boyunca Utbe'ye gazel söylemesine karşın ondan bir karşılık alamaması gösterilmektedir.²⁰⁰

¹⁹⁷ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s.133.

¹⁹⁸ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 36.

¹⁹⁹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 290.

Ebu'l-Atâhiyye, üç arkadaşıyla birlikte gelip Bağdat'a yerleştiğinde bu şehrin bir yabancısıydı. el-Cisr semti civarında kalan bu bir grup arkadaş, her sabah el-Cisr'in yakınındaki bir mescitte toplanmaktaydılar. Günün birinde oradan saray hizmetçilerinden biri olan bir cariye geçer. Belki de gurbette olmanın vermiş olduğu bir duygusallıkla, adının Utbe olduğunu öğrendiği bu cariyeye, Ebu'l-Atâhiyye gönlünü kaptırır.²⁰¹ Ve böylece de içinde zamanla küllenmiş olan duygular, yeniden gün yüzüne çıkar. Bunun üzerine Su'da adındaki bir cariye ile olan talihsiz aşkının acısını da hatırlayarak, Utbe için endişe dolu ilk şiirini söyler:²⁰²

بِحَذَارِي لِلْبَيْنِ مِنْ أَحْبَابِي   رَاعِنِي يَا يَزِيدُ صَوْتُ الْغُرَابِ
نِي وَنَفْسِي لِطَائِرِ نَعَّابِ   يَا بَلَائِي وَيَا تَقْلُقَ أَحْشَا
أَفْصَحَ لِي فِي نَعْيِهِ بِالْإِيَابِ   أَفْصَحَ الْبَيْنَ بِالنَّعِيبِ وَمَا
هُ بِدَمْعٍ يَنْهَلُ بِالنَّسْكَابِ   فَاسْتَهَأْتُ مَدَامِعِي جَزَعًا مِنْدُ

“Sevdiklerimden ayrılma ile beni uyarın karganın sesi, beni korkuttu ey Yezid!

Ey uğursuz bir kuş yüzünden içimde oluşan tedirginlik ve sıkıntılarım!

Bana ötüşüyle kavuşmayı değil ayrılığı anlattı.

Ve gözlerim, bu üzüntüden dolayı sel gibi akan gözyaşları ile ağlamaya başladı.”

Diğer taraftan, Ebu'l-Atâhiyye'nin zühde yönelişinin, Utbe veya herhangi bir beşerî aşkın etkisiyle olmadığını düşünenler de mevcuttur. Daha doğrusu kararın sadece bu olaya bağlanmasını doğru bulmamışlardır. Çünkü Ebu'l-Atâhiyye, kendini bir kadına adayıp, ona olan tek taraflı aşkıyla ömrünü geçirip ve sonunda onu elde edememiş olmanın etkisiyle özel olarak, Utbe'ye genel olarak da kadınlara küserek

²⁰⁰ Ebu'l-Hasen Ali b. el-Huseyn b. Ali el-Mes'ûdî, Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher, Dâru'l-Endelus, Beyrut, 1385/1965, s. III/356-357.

²⁰¹ Kemâlu'd-Dîn 'Umer b. Ahmed İbnu'l-'Adîm, Buğyetu'Taleb fi tarihi Haleb, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1988, IV/1763.

²⁰² Ahmed Muhammed 'Aliyyân, Ebu'l-Atâhiyye: Hayâtuhu ve aġrâduhu's-Şi'riyye, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1991, s. 97.

böyle bir karar almış biri olamaz.²⁰³ Onlara göre, o günlerde Kûfe'de, zühde ilgi duyan kişilerin sayısı oldukça fazlaydı. Ebu'l-Atâhiyye'nin yaradılışında var olan zühd ilgisi ise, yaşadığı coğrafyanın da etkisiyle tabii mecrasına girmişti. Belki de Kûfe'nin önde gelenlerinden ve Aneze kabilesine mensup bazı fakihler onu etkilemişti.²⁰⁴ Nitekim Ebu'l-Atâhiyye'nin fitratında zühd ve zâhitliğe tabii bir yönelim vardı.²⁰⁵

Ebu'l-Atâhiyye, Rakka'ya yerleştikten sonra da zühd konusunda ciddi bir karar almış ve dönemin zahitlik alameti olan "sûf" denilen "yünlü aba"yı giymiştir. Sonrasında ise gazel söylemeyi bırakıp ve Harun er-Reşid'in sohbet arkadaşlığını terk etmiştir.²⁰⁶

Hayatının son demlerinde Ebu'l-Atâhiyye'nin sadece şiirinde değil, yaşam tarzında da zühd yolunu seçtiği anlaşılmaktadır. Zira bu dönemdeki şiirlerinde yapaylıktan uzak, son derece samimi ve coşkulu bir dil öne çıkmaktadır. Oğlu Muhammed'in beyanına göre, ölmeden önceki son şiiri²⁰⁷ bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir:

مُقِرٌّ بِالَّذِي قَدْ كَانَ مِنِّي
لِعَفْوِكَ إِن عَفَوْتَ وَحُسْنِ ظَنِّي
وَأَنْتَ عَلَيَّ ذُو فَضْلٍ وَمَنْ
عَضِضْتُ أَنَامِلِي وَقَرَعْتُ سِنِّي²⁰⁸

إِلَهِي لَا تُعَذِّبْنِي فَإِنِّي
فِمَالِي حِيلَةٌ إِلَّا رَجَائِي
وَكَمْ مِنْ زَلَّةٍ لِي فِي الْخَطَايَا
إِذَا فَكَّرْتُ فِي نَدْمِي عَلَيْهَا

"İlahî! Bana azap etme. Zira ben yapıp ettiklerimi itiraf ediyorum

²⁰³ el-İsfahânî, Kitâbu'l-Eğânî, IV/67-68.

²⁰⁴ el-İsfahânî, Kitâbu'l-Eğânî, IV/49.

²⁰⁵ Parıldı, Ebu'l-Atâhiyye ve Şiiri, s. 84.

²⁰⁶ el-İsfahânî, Kitâbu'l-Eğânî, IV/67.

²⁰⁷ el-İsfahânî, Kitâbu'l-Eğânî, IV/115.

²⁰⁸ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 425.

*Eğer beni affedersen ki affin için elimde ümit ve hüsn-ü zannımdan başka işe yarar bir şeyim yok,
Ne çok günah ve hata işledim sen ise benim için kerem ve merhamet sahibisin
Tüm bu yaptıklarına karşı pişmanlığımı düşününce tırnaklarımı yiyor ve dişlerimi sıkıyorum.”*

Yunus Emre, imanı aşkın kaynağı olarak belirtmiştir. Ona göre aşk ile iman bir aradadır. Ve ikisi de aynı değerde olup, muhabbet tamam olunca din ortaya çıkmaktadır. Dinin tamam olması ise imanın şartlarının yerine gelmesi ile mümkün olabilmektedir.²⁰⁹

*Bu cümle âlem sevdiği şu din ile iman durur
Aşksız gerekmez vallahi şol dini ile imanı.*

*Yunus yüzün kaldırmagıl âşıkların ayağından
Eyle feda yüz bin cânı andan bulasın Sübhan'ı.²¹⁰*

Hatta bir şiirinde aşkın, kendisi için adeta din hükmünde olduğunu belirtmektedir. Belki de bu ifade ile aşkın da en az din kadar kutsal olduğunu vurgulamak istemektedir:

*Ey âşıklar, ey âşıklar aşk mezheb ü dindir bana
Gördü gözüm dost yüzünü yas kamu düğündür bana.²¹¹*

Yine bir başka şiirinde aşk için şunları söylemektedir:

*Allah benim dediğine vermiş verir aşk varlığın
Kimde ki var bir zerre aşk Çalap varlığı ondadır.²¹²*

²⁰⁹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 36.

²¹⁰ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 104.

²¹¹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 56.

²¹² Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 271.

Başka bir şiirinde ise aşk ile ibadeti nasıl sağlam bir şekilde harmanladığını şöyle ifade etmektedir:

*Abdestimiz namazımız, doğruluktur taatımız
Aşk ile bağladık kâmet, safımızı kim ayıra.*²¹³

Yunus'a göre Tanrı aşktır, bütün yaratılış aşk ile ortaya çıkmıştır, insan aşktır. Her şeyin özünde ve temelinde aşk vardır ve yer, gök ve gök cisimleri aşktan meydana gelmiştir. Evren ancak aşk ile dönebilmektedir.²¹⁴

*Bu yir ü gök ü 'Arş ü Ferş 'ışk dadıyla kâyımdur
Bünyâdı 'ışkdur 'aşıka her bir arada eli var*

Normalde akli baştan alan şarap, söz konusu aşk olunca tam tersi bir etki göstermektedir. Hakiki âşık, öyle bir kıvama gelir ki, artık yalnızca aşkın şarabı ile akli başına gelmekte ve âşığın sözünü de yine onun gibi âşikler anlayabilmektedir. Nitekim Yunus, bu durumu şöyle açıklamıştır:

*Aklım başıma gelmedi aşk şarabın tatmayınca
Kandalığım bilemedim gerçek ere yetmeyince
Biçare Yunus'un sözün key âşık gerek anlaya
O kuş dilidir neylesin öğütlemes ötmeyince.*²¹⁵

Bazen de âşık, öyle bir hale gelir ki, artık sağını solunu birbirinden ayırt edemez. Bizzat kendisi de bu duyguyu yaşamış olan Yunus, bir şiirinde bunu şöyle açıklamaktadır:

*Kimseler bilmez halimi aşk odu yaktı canımı,
Seçmezem soldan sağımı namus û ar olmaz bana.*²¹⁶

²¹³ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 61.

²¹⁴ Nesuh Kaya, Kötülük Problemine Bir Yaklaşım Olarak Aşk Teodisesi: Yûnus Emre, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2022, s. 47.

²¹⁵ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 49.

Bir süre sonra da artık âşık için, Rabbi dışında hiçbir şeyin ehemmiyeti kalmaz ve hiçbir şey, önem arz etmez. Bunu Yunus Emre bize, o meşhur şiirinde, yine en sade şekli ile ifade etmektedir:

*Aşkın aldı benden beni, bana seni gerek seni
Ben yanarım dünü, günü bana seni gerek seni.*

*Ne varlığa sevinirim ne yokluğa yerinirim,
Aşkın ile avunurum, bana seni gerek seni.*

*Aşkın âşıklar öldürür, aşk denizine daldırır,
Tecelli ile doldurur, bana seni gerek seni.²¹⁷*

Bu aşk hali ile yaşamak artık Yunus için öyle sıradan bir hâle dönüşür ki her söz ve her eyleminde Rabbinden bir iz vardır. Dahası; Yunus, Allah'ı sevme bahtiyarlığına erişememiş kişileri, canlı birer varlık olarak bile görmez artık:

*Ne söz kelecı der isem, dilim seni söyleyecek
Nerde yürürsem yürürüm, senden yana kaçır dilek.*

*Haktır seni sevmezlere, cansız surettir der isem,
Onun için canlılara senin gibi mâşuk gerek.²¹⁸*

Nitekim bir başka şiirinde de aşktan nasibi olmayanları, hayvanlarla bir tutar ve nasihate uygun görmez:

*Aşksızlara verme öğüt, öğüdünden alır değil.
Aşksız kişi hayvan olur, hayvan öğüt alır değil.²¹⁹*

Bir başka şiirinde ise aşksız gönlü taşla benzetmekte ve dervişlik için gerekli olan ilk şeyin yine aşk olduğunu vurgulamaktadır:

---

²¹⁶ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 54.

²¹⁷ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 106.

²¹⁸ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 134-135.

²¹⁹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 150.

*İşitin ey yârenler, aşk bir güneşe benzer,
Aşkı olmayan gönül, misal-i taşa benzer.*

...

*Geç Yunus endişeden, gerekse bu pîşeden
Ere aşk gerek evvel, ondan dervişe benzer.²²⁰*

Ebu'l-Atâhiyye, ilahî aşk konusunda Yunus Emre gibi açık ifadeler kullanmamıştır. Fakat onun da Allah'ın büyüklük ve azametini anlattığı; kudret ve merhametine sığındığı şiirleri oldukça fazladır. Bazı şiirleri ise samimi bir dua şeklindedir. Aşağıdaki şiiri, âdeta tevhid ile bezenmiş güzel bir yakarıştır:

إِذْ لَمْ يَخْبُ سَعِي مَنْ رَجَا لَمْ يَبْلُغِ الْوَهْمُ مُنْتَهَا يَا رَبِّ! إِنَّ الْهُدَى هُدَا أَنْتَ تَرَانَا وَ لَا تَرَاكَا ²²¹	لَا رَبَّ أَرْجُوهُ لِي سِوَاكَ أَنْتَ الَّذِي لَمْ تَزَلْ خَفِيًّا إِنَّ أَنْتَ لَمْ تَهْدِنَا ضَلَلْنَا أَحَطَّتْ عِلْمًا بِنَا جَمِيعًا
---	---

*Senden başka kendisinden bir şey umduğum hiçbir rab yoktur,
Ki senden isteyen hiç kimsenin çabası boşa gitmez.
Sen gizlice yok olup gitmeyen,
Kuruntunun haddini aşarak ulaşmadığı Zâtsın.
Sen bize hidayet etmemiş olsaydın yoldan çıkardık,
Ey Rabbim! Muhakkak ki hidayet ancak sendendir.
İlminle bizi çepeçevre sarmış durumdasın,
Sen bizi görensiz ama biz seni görmüyoruz.*

Aşağıdaki şiirinde, gayet açık bir dil ile huzur ve mutluluğun Allah'a sığınmada olduğunu söyleyip, insanları bu yola çağırılmaktadır:²²²

فَإِنَّكَ عَبْدُ اللَّهِ وَ اللَّهُ مُؤَلَاكَ فَكُنْ لِشِرَارِ النَّاسِ مَا عَشْتِ تَرَاكَ	إِلَى اللَّهِ فَارْغَبْ لَا إِلَى ذَا وَ لَا ذَاكَ فَإِنْ شِئْتِ أَنْ تَحْيَا سَلِيمًا مِنَ الْأَذَى
---	---

²²⁰ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 256.

²²¹ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 303.

²²² Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 315.

Ona buna değil, Allah'a rağbet et!

Muhakkak ki sen Allah'ın kulusun Allah da senin efendindir.

Eza ve cefadan arınmış bir şekilde yaşamak istersen,

Yaşadığın sürece, kötü insanlardan uzak dur!

Ebu'l-Atâhiyye, Allah'ın "Halîm, Kerîm ve Rahîm" esmalarının ön plana çıktığı bir başka şiirinde ise şunları söylemektedir:

وَ عَصَيْتَ رَبَّكَ يَا ابْنَ آدَمَ جَاهِدًا
وَ سَأَلْتَ رَبَّكَ يَا ابْنَ آدَمَ رَغْبَةً
وَ دَعَوْتَ رَبَّكَ يَا ابْنَ آدَمَ رَهْبَةً
فَوَجَدْتَ رَبَّكَ إِذْ عَصَيْتَ حَلِيمًا
فَوَجَدْتَ رَبَّكَ إِذْ سَأَلْتَ كَرِيمًا
فَوَجَدْتَ رَبَّكَ إِذْ دَعَوْتَ رَحِيمًا²²³

Israrla Rabbine isyan ettin, ey Âdemoğlu,

İsyan ettiğin vakit Rabbini Halîm olarak buldun.

Büyük bir arzuyla Rabbinden istedin, ey Âdemoğlu,

İstediğin vakit, Rabbini Kerîm olarak buldun.

Haşyetle Rabbine dua ettin, ey Âdemoğlu,

Ve dua ettiğin vakit Rabbini Rahîm olarak buldun.

²²³ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 390.

- **Gurbet:**

Tasavvufta, sâlikin, vatanından ayrı yaşaması veya halkın davranış ve düşüncelerinden uzak kalması anlamında kullanılan gurbet terimi, mutasavvıflarca, cismanî ve mânevî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birincisi; kişinin memleketinden uzak kalmasıdır ki bundan dolayı seyahate çıkan gezgin mutasavvıflar, bu anlamdaki gurbete büyük önem vermektedirler. İkincisi olan mânevî gurbet ise, biri tutum ve davranışlarla, diğeri düşünce ile (himmet) ilgili olmak üzere iki şekildedir. Mânevî gurbetin en yüksek derecesi, “kişinin himmetiyle çevresindekilerden ayrılması” şeklinde açıklanan âriflerin gurbetidir.²²⁴

Mutasavvıflara göre ruhların esas vatani bu dünya ve bu beden değildir, ruhlar âlemdir. Asıl vatanlarından ayrılan ruhlar, dünyada ve bedende iken gariptirler ve kendi vatanlarına dönmenin özlemi içinde yaşamaktadırlar.²²⁵

Hal böyle olunca bu terimin tasavvuf edebiyatında sıkça karşımıza çıkması da kaçınılmaz olmuştur.

Seyahat ve gurbet terimleri Yunus Emre'nin de hayatının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Şeyhi onu, gezip dolaşsın da olgunlaşsın diye mi, insanları irşad etsin diye mi yoksa darıldığı için mi göndermiştir gurbet ellere bilinmez ama ;

Kimseler garip olmasın

Gurbet oduna yanmasın.

diyen Yunus, gurbeti çok derin bir şekilde yaşamıştır.²²⁶ Diğer bir şiirinde ise;

Bu ile garip geldim ben bu ilden bîzarım

*Bu tutsaklık tuzağım demi geldi üzerim.*²²⁷

²²⁴ Uludağ, İslam Ansiklopedisi, s. 201.

²²⁵ Uludağ, İslam Ansiklopedisi, s. 201.

²²⁶ Vakkasoğlu, Yunus Emre, s. 58.

²²⁷ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 197.

demektedir.

Hem garipliğini hem de âşıklığını anlattığı bir şiirinde ise şunları söyler:

*Ben yürürüm ilden ile şeyh sorarım dilden dile
Gurbette halim kim bile gel gör beni aşk neyledi.*²²⁸

Belli bir süreden sonra gurbet, artık âşığın hayatının doğal bir parçası hâline gelir. Çünkü ya devamlı bir yolculuktur ya da zaten dünya gurbetinin idrakine varmıştır. Her iki durumda da yapacak tek bir şey vardır; o da gurbete alışmak. Yunus Emre de bir şiirinde bu durumu dile getirirken istediği tek şeyin bu yol boyunca karşılaacağı tehlikelerden korunmak olduğunu söylemektedir:

*Doğalı bağrımı doğradı gurbet
Sızar damar ciğer kanı damardan
Vatan oldu diken gurbet gülistan
Ağu içmek yeğ oldu ney-şekerden*

*Yunus göğsün açıp dosta giderken
Çalab'im saklasın onu hatardan.*²²⁹

Bir başka şiirinde ise gurbet ellerde, Kâbe'ye ve Peygamber Efendimize karşı duyduğu özlem ve hasreti dile getirmektedir:

*Arayı arayı bulsan izini
İzinin tozuna sürsem yüziümü
Hak nasip eylese görsem yüzünü
Ya Muhammed canım arzular seni.*

*Bir mübarek sefer olsa da gitsem
Kâbe yollarında kumlara batsam*

²²⁸ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s.96.

²²⁹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 213.

Hub cemali bir kez düşte seyretsem

Ya Muhammed canım arzular seni.

Yunus med ekledi seni dillerde

Dillerde dillerde hem gönüllerde

Ağlayı ağlayı gurbet ellerde

*Ya Muhammed canım arzular seni.*²³⁰

Ebu'l-Atâhiyye, gurbeti geniş bir kapsamda ele almış ve dünyanın gurbet oluşu üzerinde durmuştur. Dünya hayatının ruhlar için geçici bir mekân olması hasebiyle gurbet ele yerleşmeye çalışanları hayretle izlemiştir:

أَرَاكَ لِدُنْيَاكَ مُسْتَوِطِنًا   أَلَمْ تَدْر أَنَّكَ فِيهَا غَرِيبٌ
أَعْرَاكَ مِنْهَا نَهَارٌ يُضِيءُ   وَ لَيْلٌ يَجُنُّ وَ شَمْسٌ تَغِيبُ
فَلَا تَحْسَبِ الدَّارَ دَارَ الْغُرُورِ   فَتَصِفُوا لِصَاحِبِهَا أَوْ تَطِيبُ²³¹

Seni, dünyanı vatan edinmiş görüyorum; bilmiyor musun ki sen onda bir garipsin.

Ondaki aydınlık gündüzler, karanlık geceler ve batıp duran güneş seni aldatmış.

Bu dünyayı gururlanma yurdu sanma sakın; nitekim o, (bu dünyayı) sahibine tertemiz ve hoş gösterir.

İnsanın kendini garip hissetmesi için illa da gurbet ellerde olmasına gerek yoktur. Bazen de kalabalıklar içinde, kendi vatanında, zihnen ve ruhen kendine benzeyen bir dost bulamaması hasebiyle, gurbeti kendi içinde hissedebilir. Nitekim Ebu'l-Atâhiyye de bir şiirinde, insanın, kendi gibi birini bulamayışından ötürü yaşadığı yalnızlığı ve gurbeti şu şekilde ele almaktadır:²³²

طَلَبْتُ أَخًا فِي اللَّهِ فِي الْغَرْبِ وَ الشَّرْقِ   فَأَعْوَزَنِي هَذَا عَلَى كَثْرَةِ الْخَلْقِ

²³⁰ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 116 -117.

²³¹ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 50.

²³² Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 284.

على العذر منهم و المآلة و المذق

فصرت و حيداً بينهم متصبراً

Batıda ve doğuda Allah'tan bir kardeş istedim, çünkü yaratılmışların çokluğu beni buna muhtaç kıldı.

Böylece; onlardan gelen bahanelere, can sıkıntısına ve aldatmalara sabrederek aralarında tek başıma kaldım.

- Ayrılık:

İnsanın, insan-ı kâmil olabilmesi için geçtiği evrelerden biri de ayrılıktır. Vatanından, şeyhinden hatta bazen de kendinden ayrılarak gurbet ellere düşen sûfi, ayrılık ateşi ile yanıp, olgunlaşma yoluna girmektedir. İlk bakışta olumsuz bir kavramı çağrıştırsa da Mevlânâ'ya göre içinde çeşitli nimetler de barındırmaktadır. Nitekim Mesnevi'ye göre ayrılık, O'nun kahrından doğmakla beraber, buluşmanın ve kavuşmanın kadrini, kıymetini bilmemiz içindir. O; ayrılığı, can, buluşma günlerinin değerini bilsin diye istemektedir. Böylece canı terbiye edip kulağını çekmektedir.²³³

Tabi tasavvufun insana bakışı çok yönlü olduğu için, her durumun kendi içinde farklı karşılıkları olabilmektedir. Mevlânâ da insanı fizik ve metafizik bir bütünlük içinde ele almaktadır. İnsan, yaratılışı gereği ruh ve bedenden müteşekkil bir varlıktır. Onun asıl yönü ise manevî cephesidir. Zira ilahî bir âlemden kopup gelen ruh, çeşitli merhalelerle gelişen bir bedene hapsolmuş ve geldiği yerin hasretini taşımaktadır. Ve o âlemden ayrılışın ıstırabını çekmektedir.²³⁴

Hâl böyle olunca; âşığın yaşadığı ayrılık acısı da kat be kat artmaktadır. Nitekim Yunus Emre;

*Yârdan ayrı olunca asılıp ölmek yeğdir,
Âşık kendi bırakır boynuna urganını.*²³⁵

diyerek ayrılığın ölümden daha beter bir mefhum olduğunu belirtmektedir.

Bir başka şiirinde ise; ayrılık çekmektense, bir kere değil, gerekirse yüz bin kere canını vermeye hazır olduğunu belirtmektedir:

*Canın dirig tutan kişi dost katından irak düşer
Feda kılam yüz bin canı iraklıktan beri gelem.*²³⁶

²³³ Mevlânâ, Mesnevi-i Manevî, Haz: Reynold Alleyne Nicholson, İntişârât-ı Behzâd, Tahran, 1375 c. II, b. 2633 s.34.

²³⁴ İsmail Yakıt, Batı Düşüncesi ve Mevlâna, Ötüken Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 2000, s.119.

²³⁵ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s.126.

²³⁶ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 163.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi ayrılık, nefsi terbiye etme yöntemlerinden biri olsa da bazen dayanılmaz olabiliyor. Bu gibi durumlarda âşık, hafif bir serzeniş ile bunu dile getirebilmektedir. Yunus'un aşağıdaki beytinde de böyle bir durum söz konusudur. Aşk zinciri ile Dost'a bağlı olan Yunus, artık kavuşma arzusunda:

*Kâr etti firâk canıma âşık oldum Sultanıma
Aşk zincirin dost boynuma taka geldi taka gider.*²³⁷

Ayrılığın cefasını sonuna kadar çeken Yunus, dünyada ayrılıktan daha beter bir azap olmadığı kanısındadır:

*Tanrı için canım canı cefâ ise tapdur yeter
Senin firakından beter azap dahı var mı beter.*²³⁸

Yine bir başka şiirinde;

*Dosttan kim haber getirdi sorun seher yellerine
Hak Çalabım bititmesin ayrılığın kullarına*

*Vay bu ayrılık firakı dünya kime kaldı bâki
Hak Çalabım olmuş sâki kadeh sunar kullarına.*²³⁹ demektedir.

Ayrılık, Ebu'l-Atâhiyye'nin çok aşına olduğu bir kavramdır. Zira gurbette olması hasebiyle yalnızlığı ve ayrılığı yakından yaşamıştır. Bunun yanı sıra Ebu'l-Atâhiyye'nin de, dünyanın bir gurbet yeri olduğunun farkında olmasından dolayı bazen de ayrılıktan kastı ölüm olabilmektedir. Aşağıdaki şiirinde sadece dünyadaki ayrılıktan değil ahirete intikal etmekten kaynaklı ayrılığa da vurgu yapmaktadır:

وَعَيْنَايَ مِنْ مَضِّ التَّفَرَّقِ تَدْمَعُ
وَإِنْ نَحْنُ مُتْنَا فَالْقِيَامَةُ تَجْمَعُ.²⁴⁰
عَلَيْكُمْ السَّلَامُ اللَّهُ ! إِنِّي مُودِّعٌ
فَإِنْ نَحْنُ عِشْنَا يَجْمَعُ اللَّهُ بَيْنَنَا

²³⁷ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 248.

²³⁸ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 253.

²³⁹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 82.

²⁴⁰ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s.247.

Allah'ın selamı üzerinize olsun! Ben veda ediyorum ve gözlerim ayrılığın acısı ile ağlamakta,

Eğer yaşarsak Allah bizi bir araya getirir, eğer ölür isek de kıyamet bizi birleştirir.

Aşağıdaki şiirinde ise yakın bir arkadaşının ölümü üzerine mezarı başında söylediği beyitler yer almaktadır. Cevap gelmeyeceğini bile bile mezar taşları ile sohbet eden Ebu'l-Atâhiyye, ayrılıktan kaynaklı özlem ve hasretini de dile getirmektedir:²⁴¹

حَزْنْتُ لِمَوْتِ الزَّائِدَةِ بْنِ مَعْنٍ
فَتَى قَوْمِي وَ أَيْ فَتَى تَوَارَتْ
أَلَا يَا قَبْرَ الزَّائِدَةِ بْنِ مَعْنٍ !
حَقِيقٌ أَنْ يَطُولَ عَلَيْهِ حُزْنِي
بِهِ الْأَكْفَانُ تَحْتَ الثَّرَى وَ لِبِنِ
دَعْوَتِكَ كَيْ تُجِيبَ فَلَمْ تُجِيبَنِي .

Zaide b. Ma'an'ın ölümüne üzuldüm, hüznümün uzun sürmesi ona layıktır.

Kavmimin genç delikanlısı, öyle bir genç ki, kefenler, onunla beraber taş ve toprağın altında kaybolup gitti.

Ey Zaide b. Ma'an'ın kabri! Bana cevap vermen için seni çağırdım ama sen bana cevap vermedin.

²⁴¹ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 457.

-Ölüm / Kabir:

Ebu'l-Atâhiyye ve Yunus Emre'nin şiirlerinde öne çıkan en önemli temalardan biri de ölümdür. Özellikle Ebu'l-Atâhiyye'nin şiirlerine bakıldığında, ölüm teminin ilk sırayı aldığı görülmektedir. Ölüm manasına gelen موت kelimesi ve müştakları kullanım sıklığı bakımından birinci sırada yer almaktadır. “Mevt” ve müştaklarının yanına bir de “yok olma”, “geçip gitme”, “dünyadan göçme”, “çürüme”, “cenaze”, “mezar”, “toprak”, “toprağın altı” gibi kelimeler eklendiğinde bu sayı iyice büyümektedir.²⁴² O, ölümü, insanın ayrılmaz bir parçası olarak görür ve bunun dışındaki olaylara pek de değer vermez. Çünkü insanoğlu ölmek için doğmuştur. Dolayısıyla buna göre bir yaşam sürmelidir.²⁴³

أَلَا كَلِّ مَوْلُودٍ، فَلَمَّوتِ يَوْلَدُ   وَ لَسْتُ أَرَى حَيًّا لَشَيْءٍ يُخَلِّدُ
تَجَرَّدَ مِنَ الدُّنْيَا فَإِنَّكَ إِنَّمَا   سَقَطْتَ إِلَى الدُّنْيَا وَأَنْتَ مُجَرَّدُ

*Dikkat edin, her doğan, ölüm için doğar, herhangi bir şey için ebedî olan
hiçbir canlı görmedim.*

Kendini dünyadan soyutla, çünkü sen bu dünyaya yapayalnız geldin.

Yunus Emre de ölüm temasını çok sık işlemiş olmasına karşın ölüme, fazla olumsuz ve karamsar bir bakış açısı ile bakmaz. Onun için ölüm, insanı kendine getiren ve gaflet uykusundan uyandıran bir ilaçtır.²⁴⁴ Hâl böyle olunca, sık sık, ölüme karşı korkudan ziyade muhabbet duygusu ön plana çıkmaktadır. Çünkü ölüm, bir yerden sonra ümitsiz bir acı değil, Dost'a ve ebedî Sevgili'ye kavuşmak için bir vesiledir. Hatta ölümün acısı, kavuşmanın lezzetiyle silinip gitmektedir.²⁴⁵

²⁴² Parıldı, Ebu'l-Atâhiyye ve Şiiri, s. 80.

²⁴³ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 128.

²⁴⁴ Vakkasoğlu, Yunus Emre, s. 146.

²⁴⁵ Vakkasoğlu, Yunus Emre, s. 147.

Tüm bunlara rağmen Yunus'ta ölüm korkusu yok mudur? Elbette ki vardır ama bu korku ölümden değil, amellerindendir. Dünyada yaptıkları için vereceği hesabı düşündükçe ölüm, Yunus için de ürkütücü bir hâl almaktadır.²⁴⁶

*Ey yârenler, ey kardeşler korkarım ben ölem diye
Öldüğümü kayırmazam ettiğimi bulam diye.*

*Bir gün görünür gözüme aybım vuralar yüzüme
Endişeden defolmuşum midem ben ne kılsam diye.²⁴⁷*

Yine bir başka şiirinde amellerinden dolayı yaşadığı endişeyi şu şekilde belirtmektedir:

*Ya Rab nola benim halim kabre vardığım gece
İyi olmazsa amelim kabre vardığım gece.*

*Ya Rabbenâ yandırma günahlara bandırma
Çerağımı söndürme kabre vardığım gece.²⁴⁸*

Aynı endişeleri Ebu'l-Atâhiyye de yaşamış ve o da bu endişelerden kurtulmanın yolunu yalnızca Allah'a sığınmada bulmuştur:²⁴⁹

كَأَنْ لَمْ أَكُنْ شَيْئاً إِذَا صَرْتُ فِي الثَّرَى   وَ صَارَ مِهَادِي رَضْرَاضاً وَ وَسَادَتِي
وَ مَا مَلْجَأَ لِي غَيْرَ مَنْ أَنَا عَبْدُهُ   إِلَيَّ اللَّهُ أَنهَيَّ شَفَوْتِي وَ سَعَادَتِي

*Toprak olunca hiçbir şey olmamış gibiyim, çakıl taşı artık yatağım ve yastığım
Kulu olduğum Zât'tan başka yoktur sığınak, Allah'ta bitiyor kötü şansım ve
saadetim.*

²⁴⁶ Vakkasoğlu, Yunus Emre, s. 152-153.

²⁴⁷ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 91.

²⁴⁸ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 71.

²⁴⁹ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 89.

Ölüm, yaşamın bir parçasıdır aslında. Ama buna rağmen hiçkimse bir gün kendisinin de ölüp, dünyadan ve zevklerinden ayrılacağı gerçeğini düşünmek istemez. En güzel nasihat verici olan ölüm, her gün en güzel öğütlerini vermektedir ama dinleyip ders alan kişi pek azdır. Yunus, bu duyguyu bir şiirinde şu şekilde işlemektedir:

*Miskin âdem oğlanı nefse zebûn olmuştur
Hayvan canavar gibi otlamağa kalmıştır.*

*Hergiz ölümün sanmaz ölesi günün anmaz
Bu dünyadan usanmaz gaflet önün almıştır.*

*Oğlanlar öğüt almaz yiğitler tevbe kılmaz
Kocalar taat kılmaz sarp rûzigâr olmuştur.²⁵⁰*

Ebu'l-Atâhiyye de bu konuya değinir ve ilk eleştiriyi kendisi için yapar. Ölüm gerçeğini unuttuğunu belirttiği şiiri şu şekildedir:²⁵¹

و طالَ عَلَيَّ تَعْمِيرِي وَ عَرَسِي   نَسِيتُ مُنِيَّتِي وَ خَدَعْتُ نَفْسِي
بها سُنْبَاعُ مِنْ بَعْدِي بَوَكْسِي   وَ كُلُّ تَمِينَةٍ أَصْبَحْتُ أَعْلِي
تُعَجِّلُ نُفْلَتِي وَ تُطِيلُ حَبْسِي   وَ سَاعَةٌ مُنِيَّتِي لَا بُدَّ مِنْهَا
وَ تَحْضُرُ وَحْشَتِي وَ يَغِيبُ أَنْسِي.   أَمُوتُ وَ يَكْرَهُهُ الْأَحْبَابُ قُرْبِي

*Ölümümü unuttum ve kendimi kandırdım, meskûn ve yerleşik olmam, bana
uzun geldi.*

*Kendileri ile daha da değerli olduğum kıymetli şeyler, benden sonra zararına
satılacak.*

*Kaçınılmaz olan ölüm saatim, göçümü hızlandırıyor ve tutsaklığımı uzatıyor.
Ölüyorum ve sevdiğim bana yakın olmaktan öğreniyor; yalnızlığım geliyor
ve cana yakınlığım kayboluyor.*

²⁵⁰ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 290.

²⁵¹ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 223.

Bir başka beytinde de ölüm gerçeğini unutanlara karşı şaşkınlığını şu şekilde ifade etmektedir:²⁵²

عَجِبْتُ لَخَوْضِ النَّاسِ فِي الْهَزْلِ بَيْنَهُمْ   صَرَاخاً، كَأَنَّ الْهَزْلَ عِنْدَهُمْ جِدٌّ
نَسُوا الْمَوْتَ وَارْتَاخُوا إِلَى اللَّهْوِ وَالصَّبَا   كَأَنَّ الْمَنَايَا لَا تَرُوحُ وَلَا تَعْدُو

İnsanların kendi aralarında oyun ve eğlenceye dalışına şaşırdım, sanki onlara göre muziplik ciddiymiş gibi.

Ölümü unuttular ve eğlence ve gençlikte rahatı buldular, sanki ecel ulaşmıyor ve ayırmıyor gibi.

İnsanoğlu ne kadar uzun yaşarsa yaşasın sona yaklaştığında, ömrünün bir göz açıp kapama gibi kısa bir zamanda bittiği hissine kapılır. Bu bedende bir misafir olduğunu unutan ruh, can evine yerleşmeye hazırlanırken ölüm gerçeği ile karşı karşıya kalır. Bu gerçek, Yunus'ta şu şekilde bir karşılık bulmuştur:

*Geldi geçti ömrüm benim şol yel esip geçmiş gibi
Hele bana şöyle geldi şol göz yumup açmış gibi.*

*İş bu söze hak tanıktır bu can gövdeye konuktur
Bir gün ola çıka gide kafesten kuş uçmuş gibi.*

*Miskin Âdem oğlanını benzetmişler ekinciye
Kimi biter kimi yiter yere tohum saçmış gibi.²⁵³*

²⁵² Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 129.

²⁵³ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 94.

Bir başka şiirinde ise zamanı gelip de bu dünyadan göçen kişilerin nasıl da her şeyi arkalarında bıraktıklarını ve aslında dünya peşinde koşmanın ne kadar boş bir eylem olduğunu belirtmektedir:

*Şunlar ki çoktur malları gör nice oldu halleri
Sonucu bir gömlek giymiş onun da yoktur yenleri*

*Hani mülke benim diyen köşk ü saray beğenmeyen
Şimdi bir evde yatarlar taşlar olmuş üstünleri*

*Bunlar eve girmeyeler zühd ü taat kılmayalar
Bu beğliği bulmayalar zira geçti devranları.²⁵⁴*

Ebu'l-Atâhiyye de dünyaya yerleşecekmiş gibi çabalayanlara ve sürekli bir şeyler elde etmeye çalışanlara seslenmektedir. Bu seslenişiyse; geride sahip oldukları her şeyi bırakıp giden insanoğlunun, aslında sahip olduğu tek şeyin geçici bir ömür olduğu gerçeğini de vurgulamaktadır. Sonrasında ise mülkün hakiki sahibini hatırlatarak herkesin yok olmaya mahkûm olduğunu belirtmektedir:

أَيْنَ الْأُولَى شَادُوا الْحُصُونِ وَ جَنَّدُوا   فِيهَا الْجُنُودَ تَعَزَّزًا أَيْنَ الْأُولَى؟
وَ ذُوو الْمَنَابِرِ وَ الْعَسَاكِرِ وَ الدَّسَا   كِرِ وَ الْحَضَائِرِ وَ الْمَدَائِنِ وَ الْقُرَى؟
أَفَنَاهُمْ مُلْكِ الْمُلُوكِ فَأَصْبَحُوا   مَا مِنْهُمْ أَحَدٌ يَحْسُ وَ لَا يَرَى²⁵⁵

*Nerede, o kaleleri ilk kez inşa edenler ve o kaleleri sağlamlaştırmak adına
askerlerle donatanlar; neredeler o ilkler?*

*Minberler, ordular, araziler, askerler, şehirler ve köylerin sahipleri
(neredeler)?*

*Sultanların Sultani, onları yok etti ve böylece onlardan hiçbiri, hissetmez ve
görmez oldu.*

²⁵⁴ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 112.

²⁵⁵ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 27.

Yine bir başka şiirinde Ebu'l-Atâhiyye, dünya malının kimseye kalmadığını sade ama etkileyici bir tarzda ifade etmektedir:

جَمَعُوا فَمَا أَكَلُوا الَّذِي جَمَعُوا   وَ بَنَوْا مَسَاكِنَهُمْ فَمَا سَكَنُوا
كَأَنَّهُمْ ظَعْنٌ بِمَا نَزَلُوا   لَمَّا اسْتَرَا حُوا سَاعَةً ظَعَنُوا.²⁵⁶

Biriktirip durdular ama o biriktirenler yemediler, evlerini inşa ettiler ama oturmadılar.

Sanki onlar konaklayan bir kervan idiler, bir süre dinlenince de göçüp gittiler.

Yunus Emre'nin bu şiirinde ise, ölüm sonrasına vurgu yapılmış ve kabirde karşılaşılabilecek olan durum en açık şekliyle tasvir edilmiştir:

*Teferrüç eyleyi vardım sabahın sinleri gördüm
Karışmış kara toprağa şu nazik tenleri gördüm.*

*Çürümüş toprak içre ten sin içinde yatar pinhan
Boşanmış damar akmış kan batmış kefenleri gördüm.*

*Soğulmuş şol kara gözler belirsiz olmuş ay yüzler
Kara toprağın altında gül derer elleri gördüm.*

*Yunus bunu kanda gördü gelip bize haber verdi
Aklım vardı bilim şaştı nitekim şunları gördü.²⁵⁷*

Yunus bu dehşet verici manzarayı “gördüm” diyerek aktarmaktadır. Ve böylece de henüz ölüm için hazırlık yapma imkânı olanlara en büyük iyiliği yapmaktadır. Zira öte tarafa göçüp gidenler, bize herhangi bir haber verememektedirler:

²⁵⁶ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 437.

²⁵⁷ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 204.

*Yalancı dünyaya konup göçenler
Ne söylerler ne bir haber verirler
Üzerinde türlü otlar bitenler
Ne söylerler ne bir haber verirler.*

*Kiminin başında biter ağaçlar
Kiminin başında sararır otlar
Kimi masum kimi güzel yiğitler
Ne söylerler ne bir haber verirler.²⁵⁸*

Ebu'l-Atâhiyye de ölümü ve kabri en büyük nasihatçi olarak görmüş ve nefisini, kabir ziyaretleri ile uyarmaya çalışmıştır:

نَفْسِي زُورِي الْقُبُورَ وَ اعْتَبْرِيهَا
و انظري كيف حال مَنْ حَلَّ فِيهَا
حَيْثُ فِيهَا لِمَنْ يَزُورُ عِظَاتُ
بَعْدَ عِزِّ وَ هُمْ بِهَا أَمْوَاتُ²⁵⁹

Ey nefsim! Kabirleri ziyaret et ve orada yatanları, gelen ziyaretçiler için ibret farz et!

Ve şimdi birer ölü olan o kişilerin izzetten sonra nasıl bir hâle geldiklerine bak!

²⁵⁸ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 274.

²⁵⁹ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 97.

- Ahlâk:

Ahlâk kelimesi, Arapça bir kelime olan H-L-K kökünden türemiştir. Hulk veya Huluk ise bu kelimenin çoğulu olup; "huy, din, tabiat ve karakter" manalarına gelmektedir. Bundan dolayı ahlak kelimesi; huylar, insanın mânevî yapısını belirleyen özellikler, seciyeler gibi anlamları ifade etmektedir.²⁶⁰

İbadet daha çok bireysel iken, ahlak toplumsal olabiliyor. Çünkü toplumda ve insanlar nezdinde ahlakımızla bir yer edinmekteyiz. İnsanlar ile olan iletişimimizde esas kimliğimizi oluşturan ahlak, insanların zihninde bizim için iyi ya da kötü bir imaj çizmektedir. Daha da ötesi, temsil ettiğimiz din hakkında da iyi ya da kötü bir izlenim oluşmasında etkili olabilmektedir.

Müslüman bir mutasavvıf şair olması hasebiyle Yunus Emre'nin şiirlerinde sıkça geçen ahlakî ilke ve değerler de, evrensel bir din olan İslam'ın güzelliklerini ve yaratılışa uygunluğu/fitratı gözler önüne sermesi bakımından önem arz etmektedir.²⁶¹ Zira ona göre, İslam ve iyi ahlâk, birbirinin ayrılmaz iki parçasını oluşturmaktadır:

*Evvel bize vâcip budur iyi hulk u amel gerek
İslam adı konucağız yoldaşımız iman gerek.*²⁶²

Ebu'l-Atâhiyye de aşağıdaki şu beyitlerinde, bir insanı yüce ve kıymetli gösteren özelliklerin, sahip olduğu ahlakî güzellikler olduğunu belirtmektedir:²⁶³

مَحْضُ الْيَقِينِ وَ دِينُهُ حَسْبُهُ   كَرَمُ الْفَتَى التَّقْوَى وَ قُوَّتُهُ
وَ تَمَامُ حَلِيَّةِ فَضْلِهِ أَدْبُهُ   جَلْمُ الْفَتَى مِمَّا يُرِيئُهُ

Bir gencin asaleti, takva; gücü, tam bir samimiyet; dini ise nesebidir.

Bir gencin yumuşak huyluluğu, onun süsü ve faziletinin zîynetinin tamamı edebidir.

²⁶⁰ Hüsameddin Erdem, Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak, Dem Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2006, s. 51.

²⁶¹ Ertunç, Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nüşhiyye'sindeki Ahlakî Değerler, s. 1.

²⁶² Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 140.

²⁶³ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 61.

Bu güzel ve yüce ahlakın en önemlilerinden biri de edeptir şüphesiz. Hatta Yunus'a göre; ilim meclislerinde, ilmi geride bırakacak kadar kıymetlidir. Bu da bize gösteriyor ki; ilim talebinde bulunmanın en önemli şartı edeptir:

*Girdim ilim meclisine eyledim kıldım talep
Dediler ilim geride illa edep, illa edep.*

Ebu'l-Atâhiyye de bir beytinde aklın ne kadar yüce bir nimet olduğunu vurguladıktan sonra aklın nasıl daha güzel bir hâle gelebileceğini ise şöyle açıklamıştır:²⁶⁴

ما أنفع العقل لأصحابه و زينة العقل تمام الأدب

Akl, sahibi için ne kadar faydalıdır ve aklın süsü ancak edeptir.

Yunus'un yaşadığı ve öğütlediği ahlâkı, tasavvuf anlayışının dışında tutmak mümkün değildir. Başka bir deyişle ahlâkı, inancının yaşanmasından ibarettir. Yunus'un savunduğu tasavvufî ahlâk, öncelikle herkesi Kur'ân-ı Kerîm ve Hadislere uymaya şer'î esaslara en ufak teferruatına kadar riayet etmeye davet eder. Çünkü tarikatın esası şeriattır ve dergâh, nefse karşı silahlanma ocağı olup aşkın öğretildiği bir mekteptir.²⁶⁵ Bu silahın başında da namaz gelmektedir:

*Namaz kılmaz kişinin kazandığı hep haram
Bin kızılı var ise birisi gelmez işe*

*Namaz kılmayana sen müslümandır demegil
Hergiz müslüman olmaz bağı dönmüştür taşa.²⁶⁶*

Diğer bir şiirinde değindiği konu ise, yine tasavvufun belki de son merhalesi sayılabilecek bir ahlâktan bahsetmektedir. Zira kendine kötülük yapana iyilik

²⁶⁴ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 44.

²⁶⁵ Vakkasoğlu, Yunus Emre, s. 160-161.

²⁶⁶ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 88.

dilemek ve taş atana güller saçmak her insanın yapabileceği tarzda bir davranış değildir:

*Her kim bize yanı yanar Hak dileyin versin ona
Uçmaklığa kastedenin düşem öpem ayağını*

*Kim bize taş atar ise güller nisan olsun ona
Çerağıma kastedenin Hak yandırsın çerağını.²⁶⁷*

Bizimle, yaşamı boyunca edinmiş olduğu bir tecrübesini paylaşan Ebu'l-Atâhiyye de; insanlar ile olan muâmelenin nasıl olması gerektiğini şu şekilde açıklamaktadır:

أَخِيَّ ! عِنْدِي مِنَ الْأَيَّامِ تَجْرِبَةٌ لَا تَمْشِي فِي النَّاسِ إِلَّا رَحْمَةً لَهُمْ
فِي مَا أَظُنُّ وَ عِلْمٌ بَارِعٌ وَ شَافٍ
و لَا تُعَامِلُهُمْ إِلَّا بِإِنصَافٍ.²⁶⁸

*Kardeşçiğim! Zannıma ve yüce ve sağlam bir bilgiye göre, geçmiş zamandan
bir tecrübem var,
İnsanların arasında ancak onlara merhamet ederek yürü ve onlara insafli
davran!*

Yine bir başka beytinde ise, asıl zenginliğin ne olduğunu vurgulamaktadır:²⁶⁹

طَلَبْتُ الْغِنَى فِي كُلِّ وَجْهِ فَلَمْ أَجِدْ سَبِيلَ الْغِنَى إِلَّا سَبِيلَ التَّعَفُّفِ

*Her yerden zenginlik talebinde buldum fakat zenginlik yolunun ancak iffet
yolu olduğu dışında bir şey bulamadım.*

²⁶⁷ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 118.

²⁶⁸ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 279.

²⁶⁹ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 277.

Yunus'un en çok çağırıldığı iyiliklerin başında cömertlik gelmektedir. Zira bu, Allah'ın çokça sevdiği bir vasıftır ve Allah'ı bulmak için ona yönelmiş olan kişi, işte böyle sıfatlarla, adım adım Allah'ın rızasına varmayı başarabilecektir. Birini sevindirdiğimiz, merhamet gösterdiğimiz, karşılıksız bir iyilikte bulunduğumuzda, gönlündeki kederini dağıttığımızda ve bir hastaya teselli verdiğimizde ruhumuza dolan o sevinç, Allah'a doğru atılmış bir adımın eserini oluşturmaktadır.²⁷⁰

*Akıl eydür gele bir gözlerin aç
Sahavet kandayısı ol yana kaç.*

*Elin ala sahavet gide bile
Göresin Hak yolun hoş tertip ile.²⁷¹*

Cömertlik övüldüğü gibi cimrilik de hoş görülmemiştir. Çünkü cimrilik ile kişi ancak kendisine zarar vermektedir:

*Ne hacet ben demek çok çıktı fiilin
Nişanı ol durur bağlanmış elin*

*Suçu yok kişinin bağlanmaz eli
Tolaşır kendiyle hem kendi fiili.²⁷²*

Cimrilik konusunda Ebu'l-Atâhiyye de benzer bir fikri şu şekilde işlemiştir:

273

لَمْ يَضُرَّ بُخْلٌ بَخِيلٍ غَيْرَهُ فَهُوَ مَغْبُونٌ لَوْ كَانَ فَطِنًا.

Cimrinin cimriliği ancak kendisine zarar verir ve asıl o zarara uğramıştır şayet idrak edebilseydi.

²⁷⁰ Muzaffer Civelek, Yunus Emre, Hareke Yayınları, İstanbul, 1971, s. 42.

²⁷¹ Rıdvanoğlu, Risaletü'n-Nushiyye, s. 166.

²⁷² Rıdvanoğlu, Risaletü'n-Nushiyye, s. 148.

²⁷³ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 438.

Yunus, dayandığı mistik felsefenin etkisi ile sabrı, katlanmayı, boyun eğmeyi ve Allah'a sığınmayı savunmuştur:²⁷⁴

*Kimden öğüt istersem sabrı gösterir bana
Sabır sermayesini mahabbat odu yaktı.*²⁷⁵

Yine aynı şekilde Ebu'l- Atâhiyye de sabır ve kanaat sahibi kişinin, aslında devrinin zengini sayıldığını şu beyti ile vurgulamıştır:²⁷⁶

إِنَّ فِي الصَّبْرِ وَالْقَنُوعِ غِنَى الدَّهْرِ وَجِرْصُ الْحَرِصِ فَقْرٌ مُقِيمٌ

Şüphesiz sabır ve kanaattadır devrin zenginliği; hırslı kişinin hırsı, kalıcı bir fakirliktir.

Diğer bir beytinde ise, yine zenginlik peşinde olanlara başka bir yol göstermektedir:²⁷⁷

طَلَبْتُ الْغِنَى فِي كُلِّ وَجْهِ فَلَمْ أَجِدْ سَبِيلَ الْغِنَى إِلَّا سَبِيلَ التَّعَفُّفِ

Her yerden zenginlik talebinde bulundum fakat zenginlik yolunun ancak iffet yolu olduğu dışında bir şey bulamadım.

Özellikle tasavvuf yolunun yolcusu olan bir dervişin en başta gelen ahlakî özelliği belki de tevazudur. Toprak ile özdeşleşen tevazu, Yunus'un dili ile şöyle bir karşılık bulmuştur:

*Gökten inen dört kitabı günde bin kez okur isen
Erenlere münkir isen dîdar ırak senden yana.*

²⁷⁴ Memet Fuat Bengü, Yunus Emre, De Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 31.

²⁷⁵ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 130.

²⁷⁶ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 387.

²⁷⁷ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 277.

*Miskin Yunus erenlere tekebbür olma toprak ol
Topraktan biter küllisi gülistandır toprak bana.*²⁷⁸

Yunus Emre, ahlâkî görüşlerinin bir kısmını Risâletü'n-Nushiyye'sinde açıklamıştır. Ona göre kâmil insan olma mertebesine, mâsivadan geçerek varılır. Allah'tan başkasını, O'nun rızâsının haricini terk edebilmek elbette kolay bir iş değildir. Büyük ve çetin bir irade terbiyesine dayanan bu terk etme işi, sadece dervişler için değil, herkes için geçerli olan faziletler toplamıdır.²⁷⁹

Halkın şairi olan Yunus, şiirlerinde; iyilik yapmak, iyi olmak, barışı sevmek, hiç kimseyi incitmemek, kötülük yapmamak, kimseyi kötülememek, sultan da olsa kul görünmek, herkese iyi gözle bakmak, kimseyi yermemek, herkesi hoş görmek gibi yüksek umdelerini gönlünün ziyneti yapmakla kalmayıp bunları bütün şiirlerinde telkin etmiştir.²⁸⁰

*Zinhar gönül evinde tutma yavuz endişe
Berik için kuyu kazan akıbet kendi düşe*

*Kendiye yaramazı berikiye sanan ol
Adı müslüman onun kendi benzer keşişe.*

...

*Yarın Hak didarını görmeyiser üç kişi
Biri deki bir kovucu biri gammadır paşa.*

*Yunus'tan bir nasihat tutan yavuz olmaya
Bil kim iyi söz ile her bir iş gelir başa.*²⁸¹

²⁷⁸ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 55.

²⁷⁹ Cemil Sena, Yunus Emre'nin Meselesi, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, 1966, s. 65.

²⁸⁰ Kemal Sarıgöllü, Yunus Emre, Türk Yurdu, Yunus Emre Özel Sayısı, 1966, s.162.

²⁸¹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 88.

Gönlümüzü güzel hasletler ile donatmak kadar kötü huylardan arındırmak da çok önemlidir. Zira gönül, imanın meskeni olup orada iman ile kötü huyların yan yana bulunmaması gerekmektedir. Yunus Emre de, kini anlattığı bir beytinde şunları söylemektedir:

*Giderdim gönülden kini, kin tutanın yoktur dini
Ey yârenler ben bu sözü, uludan işittim ahi.*²⁸²

Bir başka şiirinde de şöyle demektedir:

*Nefstir eri yolda koyan yolda kalır nefse uyan
Ne işin var kimse ile nefesine kakı bûş yürü
Diler isen bu dünyanın şerrinden olasin emin
Terk eyle bu kibr ü kini hırkaya gir derviş yürü.*²⁸³

Gönlün hastalıklarını söyleyen Yunus, tedavi yöntemlerini de zikretmeyi ihmal etmemiştir:

*Kibr ü menîdir subaşı, dedim kişidir yoldaşı
Sen kanda isen teslim ol, kamulardan aşağı dur.*

*Var dediğim yerlerdedir, hıkd u hasedi oda ur
İhlas gelir cümleyi yur, Yunus yolu yavlak düzer.*²⁸⁴

İnsan bu dünyada geçici bir hayat sürdüğünü bilmeli ve burada yaptığı her şeyin karşılığını bulacağını unutmamalıdır. Lakin bu, her zaman mümkün olmamakta ve insanoğlu gaflete düşmektedir. Bu durumun farkında olan Yunus, her fırsatta insanı bu konuda uyarmaya çalışmaktadır:

²⁸² Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 103.

²⁸³ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 304.

²⁸⁴ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 255.

Bu dünyaya gönül veren, sonucu pişman olısar

Dünya benim dedikleri, hep ona düşman olısar.

Ey dostunu düşman tutan, gaybet yalan söz söyleme

Bunda gammazlık eyleyen, onda yeri dar olısar.²⁸⁵

Ebu'l-Atâhiyye de aşağıdaki şiirinde zamanın tehlikelerine karşı uyarmakta ve kişiye yapması gerekenleri gayet açık bir dil ile nasihat etmektedir:

لا تَكْذِبَنَّ ، فَإِنِّي
وَ أَنْظِرْ لِنَفْسِكَ مَا اسْتَطَعْتَ
وَ اعْلَمْ بِأَنَّكَ فِي زَمَانٍ
صَارَ التَّوَّاضِعُ بِدَعَاةٍ
لَكَ نَاصِحٌ ، لَا تَكْذِبَنَّ
فَإِنَّهُ نَارٌ وَ جَنَّةٌ
سَطَوَاتُهُ أَسِنَّةٌ
فِيهِ ، وَ صَارَ الْكِبْرُ سِنَّةً

Asla yalan söyleme, benden sana tavsiye, asla yalan söyleme

Gücün yettiğince nefesine bak, zira Cennet ve Cehennem odur.

Bil ki, sen öyle bir zamandasın ki gücü büyümektedir.

Onda alçakgönüllülük bidat, kibir ise sünnet olmuştur.

²⁸⁵ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 238.

- Tasavvuf:

Her dinin bir zâhiri bir de derûnî yönü vardır. İslam dininin derûni ve mistik yönleri ise farklı etkilerle birleşerek tasavvufu oluşturmuştur. Dolayısıyla, Türk edebiyatında da din, tasavvufî değerlerle kendini göstermiştir.²⁸⁶

Yunus Emre fikirlerini şiir dili ile ifade etmeyi tercih etmiş bir mutasavvıftır. Şiir dilinin sembolizmle benzerlikleri ve kendinden önceki mutasavvıfların bu yolu kullanmış olması belki de fikirlerini şiirle ifade etmesinde etkin rol oynamıştır.²⁸⁷

Yunus Emre'nin tasavvuf anlayışı, temellerini, Mevlânâ Celâleddin için söz konusu olan iki büyük sûfi mektebinden yani Melâmetî-Kalenderî sûfiliğın ve Vahdet-i Vücûd sisteminin içinde yer alır. Onun Mevlânâ Celâleddin'den farkı ise Melâmetî Kalenderî tasavvuf anlayışını Şems-i Tebrîzî (h.582/m.1186-h.645/m.1247) gibi İranlı yüksek bir kültürden gelen bir sûfi aracılığıyla değil, Ahmed Yesevî (?-h.562/m.1166)'nin yolunu takip eden ve yarı göçebe bir kültüre mensup olan Baba Tapduk gibi popüler bir sûfi vasıtasıyla girmiş olmasıdır. Mevlânâ Celâleddin sûfiyâne düşüncelerini, İranî yüksek tasavvufun dili Farsça ile söylerken Yunus, Türk tasavvufunun en önemli isimlerinden biri olan Ahmed Yesevî'den beri geleneksel dili olan Türkçe ile dile getirmiştir.²⁸⁸

Yunus'un vakûr, samimi ve sıcak sesi, kâh korkulu, kâh ümitli fakat her zaman kuvvetli ve etkili söyleşiyle milli hafızaya renk renk, kucak kucak mısralar sunarken, halk ruhâniyetine tasfiyeli bir istikamet vermekte en sözü geçkin kuvvet kabul ettiği tasavvuf neşesini de gerek sanatında, gerek terbiyeliliğinde temel unsur olarak kullanmayı sürdürmüştür.²⁸⁹

²⁸⁶ Mehmet Tevfik Türküm, Fuzulî ve Yunus Emre Divanlarında Melâmet Kavramı, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 9.

²⁸⁷ Dursun, Din Felsefesi Açısından Yunus Emre'de Tanrı ve İnsan, s. 11.

²⁸⁸ Ahmet Yaşar Ocak, Türk Sufiliğine Bakışlar, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1996, s.132.

²⁸⁹ Ayverdi, Büyük Kurtarıcı: Yunus, s. 24.

Tasavvufu şeriât, tarikât, mârifet ve hakîkât olmak üzere dört kapı şeklinde ifade eden Yunus, her kapıda insanı nelerin beklediğini bir şiirinde şöyle anlatmaktadır:

*Evvel kapı şeriat emr ü nehyi bildirir
Yuha günahlarını her bir Kur'an hecesi.*

*İkincisi tarikat kulluğa bel bağlaya
Yolu doğru varanı yarlığaya hocası.*

*Üçüncüsü marifet can gönül gözün açar
Bak mana sarayına arşa değin yücesi.*

*Dördüncüsü hakikat ere eksik bakmaya
Bayram ola gündüzü Kadir ola gecesi.*

*Bu şeriat güç olur tarikat yokuş olur
Marifet sarplıkdurur hakikattir yücesi.²⁹⁰*

Tüm bu merhaleleri aşip marifete ulaşan kişi, hakikatte muhtaç olduğu tek varlığın yalnızca Allah olduğunu idrak eder ve ona göre bir yol izler. Ebu'l-Atâhiyye de bir beytinde bunu şu şekilde ifade etmektedir:

فَهُوَ الَّذِي بِهِ رَجَائِي وَ سَنَدِي
لَهُ بِنَا حَاجَةٌ إِلَى أَحَدٍ²⁹¹   الْحَمْدُ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الصَّمَدِ
عَلَيْهِ أَرْزَأْنَا فَلَيْسَ مَعَ الْ

Tek ve hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'a hamd olsun, ümidim ve dayanağım O'dur.

Rızığımız O'na aittir ve O'ndan başka hiç kimseye ihtiyacımız yoktur.

²⁹⁰ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 113.

²⁹¹ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 134.

Tabi bu merhaleleri geçip derviş olabilmeyi başaran sûfi, çok kıymetli bir manevi mevki elde eder. Öyle ki; cümle âlem, dervişleri görebilmenin iştiyâkını çeker:

*Dinin imanın var ise hor görmegil dervişleri
Cümle âlem müştakdurur görmekliğe dervişleri.*

*Ay u güneş müştakdurur dervişlerin sohbetine
Feriştehler tesbihinde zıkr ederler dervişleri.*

*Tersâlar tapuya gelir hüküm isları zebun olur
Dağlar taşlar secde kılar göreceğiz dervişleri.²⁹²*

Evet, dervişlik yüce bir makam ama Yunus, kendini hiçbir zaman bu makamda görmemiştir. Tam tersine, dervişlik için uygun özelliklere sahip olmadığını iddia edip kendini o makama layık biri olarak görmemiş ve yemiştir:

*Dervişlik der ki bana sen derviş olamazsın
Gel ne diyeyim sana sen derviş olamazsın.*

*Derviş bağı baş gerek gözü dolu yaş gerek
Koyundan yavaş gerek sen derviş olamazsın.*

*Döğene elsiz gerek söğene dilsiz gerek
Derviş gönülsüz gerek sen derviş olamazsın.*

*Dilin ile şakırsın çok manalar okursun
Vara yoğa kakırsın sen derviş olamazsın.²⁹³*

Sûfilere göre ibadetlerin başı miskinlik, yani benlikten geçme, varlık iddiasından kurtulmadır. Yunus'ta da bu görüşün izleri mevcuttur. Miskinlik yolunun

²⁹² Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 112.

²⁹³ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 228.

kurallarını ipek giymemek, rahat yerde yatmamak, gönülden kibri atmak, kıyafet değil amele önem vermek, nefsi öldürmek, kanaatkâr olmak, varlığı yokluğa değişmek, hevesten vazgeçmek şeklinde özetler:

*Aşk erine dünyada ne harir ü ne palas
Zira kim gönlü onun kibr ile tutmadı pas*

*Nefs-i cüz 'i varlığın akl-ı küll'e ulaştır
Varlığın yoğa değsir, kalmasın sende heves.*

*Bu kamu tâatların başı miskinlik imiş,
Gel imdi miskin Yunus, tamâ 'ın yayını as.²⁹⁴*

Tasavvuf ile beraber nefsini terbiye eden bir kişi, artık kendi nefsini hiçe sayar ve sıkıntılarını görmez. Bunun yerine sürekli kardeşlerinin dert ve sıkıntıları ile ilgilenir ve onlara yardımcı olmaya çalışır. Bunun ne kadar güzel bir iş olduğunu Ebu'l-Atâhiyye, bir şiirinde şöyle açıklamıştır:²⁹⁵

و اصْبِرْ و اِنْ حُمِلْتَ لِاعْجَبْ
قَ بِهَا فَاِنْ لَهَا مَخَارِجْ
تَ و كُنْ لَهَمَّ اَخِيكَ فَارْجْ
يَوْمَ قَضَى فِيهِ الْحَوَائِجْ

اَسْأَلُكَ مِنَ الطَّرُقِ الْمَنَاهِجْ
وَ اَنْبُدُّ هُمُومَكَ اَنْ تَضِي
وَ اَقْضِ الْحَوَائِجَ مَا اسْتَطَعْ
فَلْخَيْرُ اَيَّامِ الْفَنَى

*Bir yol ve yordam tut ve ağır bir yük yüklendiysen sabret
Eğer bir çıkış yolu varsa seni sıkan derdini bırak
Kardeşinin sıkıntısını gideren ol ve gücün yettiğince ihtiyaçlarını gider.
Bir gencin en hayırlı günü, ihtiyaçları giderdiği gündür.*

İyi ve kötü diye ikiye ayrılan insan, her iki durumda da yok olmaya mahkûmdur. Bundan dolayıdır ki, olabildiğince iyilerden olmak için çabalamalı ve her

²⁹⁴ Akar, Mektuplarla Yunus Emre, s. 154-155.

²⁹⁵ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 110.

zaman Allah'a dayanıp güvenli. Zira her türlü kötülüğümüze rağmen yine de O, en iyi efendidir. Ebu'l-Atâhiyye, bir şiirinde bunu şöyle izâh etmiştir: ²⁹⁶

حَسْبُنَا اللَّهُ رَبُّنَا هُوَ مَوْلَىٰ
خَيْرُ مَوْلَىٰ وَ نَحْنُ شَرُّ عَبِيدِ
خَلَقَ الْخَلْقَ لِلْفَنَاءِ فَهُمْ بِي
نَ شَقِيٍّ مِنْهُمْ وَ بَيْنَ سَعِيدِ

Rabbimiz bize yeter O'dur efendi. O, efendilerin en hayırlısı biz ise kulların en şerlileriyiz.

İnsanları yok olmak üzere yarattı, onlardan bazıları kötüler; bazıları ise iyiler arasındadır.

Yine bir başka şiirinde yalnızca Allah'tan istemeyi ve insanlardan hiçbir şey beklememeyi tavsiye etmektedir: ²⁹⁷

أخي! كُنْ عَلَى يَأْسٍ مِنَ النَّاسِ كُلِّهِمْ
جَمِيعًا وَ كُنْ مَا عَشْتَهُ اللَّهُ رَاجِيًا
أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَكْفِي عِبَادَهُ
فَحَسْبُ عِبَادِ اللَّهِ بِاللَّهِ كَافِيًا

Ey kardeşim! Bütün insanlardan ümit kesici ol ve yaşadığın sürece Allah'a yönel

Görmez misin ki Allah kuluna yetendir ve Allah'ın kulların tümü Allah'a dayanıp güvenirler.

²⁹⁶ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 146.

²⁹⁷ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 482.

- İbadet:

İbadet, kulun Yaratıcısına karşı olan görev ve sorumlulukları belirttiği gibi aynı zamanda kulun Tanrı ile olan bağlantısının da bir göstergesidir. Hatta daha da ötesi; sadece Tanrı-kul değil, aynı zamanda kulun tüm yaratılanlar ile olan ilişkisini de göstermektedir. Bu bağlantıdan sevgi ve muhabbetin doğması ise asıl beklenen şeydir. Nitekim Tanrı ve yarattığı kullara karşı sevgi ve muhabbet doğurmuyorsa bu ibadet sayılmamaktadır.²⁹⁸

Yunus; insanı can, beden ve nefisten oluşan, varoluş amacı Tanrı'ya ulaşma (bu bağlamda kulluk) olan, bir varlık olarak anlamlandırmaktadır. Ona göre, insan, Tanrı'nın tecellisini yansıtabildiği ölçüde kemâl sahibi olur. Varlık ve kemâlin kazanılması, bireyin din, etik ve estetikle ilgili sağlam birlik ve dirlik kurmasıyla ve bu süreçte kendi varlığını Tanrı uğruna şükranla vermesiyle imkân kazanmaktadır.²⁹⁹

Yunus; bu dünyayı, ahireti kazandıran bir tarla gibi görmektedir. Bunun için de yatmak yerine taâti ve ibadeti tavsiye etmektedir:

Diler isen bu dünyayı ahirete değşiresin

Dün ü gün kılğın taâti, ayak uzatıp yatmagıl.³⁰⁰

Namaza vurgu yaptığı bir başka şiirinde ise, namazı müslümanlığın şartı olarak görmekte ve namaz kılmayanın cehenneme girmesi gerektiğini ifade etmektedir:

Müslümanım diyen kişi şartı nedir bilse gerek

Tanrı'nın buyruğın tutup beş vakit namaz kılrsa gerek.

Tanla durup başın kaldır ellerini suya daldır

Tamudan azadlı oldur kullar azad olsa gerek.

²⁹⁸ Kaya, Kötülük Problemine Bir Yaklaşım Olarak Aşk Teodisesi: Yûnus Emre, s. 52.

²⁹⁹ Dursun, Din Felsefesi Açısından Yunus Emre'de Tanrı ve İnsan, s.99.

³⁰⁰ Vakkasoğlu, Yunus Emre, s. 82.

...

*Her kim bu sözden almadı beş vakit namaz kılmadı
Bilin müslüman olmadı ol tamuya girse gerek.³⁰¹*

Ebu'l-Atâhiyye'ye göre de yarının mutlu insanları, kulluk görevlerini hakkıyla yerine getirenler olacaktır. Namaza vurgu yaptığı şu aşağıdaki şiirinde, âdeta kulluğun namazdan geçtiğini söylemektedir:

عَبَدَ الْإِلَهَ بِأَحْسَنِ الْإِخْبَاتِ   إِنَّ السَّعِيدَ , غَدًا , زَهِيدٌ , قَانِعٌ
وَمِنَ الضَّلَالِ تَفَاوُثُ الْمِيقَاتِ³⁰²   أَقِمِ الصَّلَاةَ لَوْ قَتِيهَا بِطَهُورِهَا

Şüphesiz ki; yarın mutlu olacak olan kişi, Allah'a en güzel şekilde kulluk ile ibadet eden zâhid ve kanaatkârlardır.

Namazı vaktinde temiz bir şekilde kıl, vakitlerin tutarsızlığı dalalettendir.

İbadet, bir nevi Yararıcıya cevap vermek ve talep ettiği şeyi yerine getirmek sayıldığından dolayı kul, bu yolda tüm gücünü sarf etmelidir. Çünkü kendisini yaratan Zt, bu amaç için yaratmıştır ve buna karşılık istediği tek şey ise kulunun itaat ve kulluğudur. Ebu'l-Atâhiyye de bu durumu bir şiirinde şu şekilde dile getirmektedir:³⁰³

أَطِعِ اللَّهَ بِجُهِدِكَ   عَامِدًا , أَوْ فَوْقَ جِهْدِكَ
أَعْطِ مَوْلَاكَ الَّذِي تَطُّ   لُبُّ مِنْ طَاعَةِ عَبْدِكَ

*Tüm gücünle ya da gücünün üstünde, bile-isteye Allah'a itaat et,
Kulunun itaatini isteyen Rabbine (istediğini) ver.*

³⁰¹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 135-136.

³⁰² Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 79.

³⁰³ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 148.

Bilip de yapmamak veya söylediğini tatbik etmemek hoş karşılanmayan davranışlardır. Buna rağmen böyle olan kişilere Ebu'l-Atâhiyye'nin bir tavsiyesi vardır:³⁰⁴

يا ذا الذي يقرأ في كتبه
قد بين الرحمان مقت الذي
من كان لا تشبه أفعاله
ما أمر الله و لا يعمل
يأمر بالحق , و لا يفعل
أقواله , فصمته أجمل

*Ey Allah'ın kitabından ne emrettiğini okuyup amel etmeyen kişi
Rahman, hakkı emredip yapmayanın iğrençliğini beyan etmiştir.
Söyledikleri ile amelleri birbirine benzemeyen kişinin susması en güzeldir.*

Namaz için zâhirî temizlik şartının yani sıra manevi temizlik şartlarını da yerine getirmiş olmak gerekmektedir. Yunus'a göre bu; gönlü, her türlü kötü duygudan arındırmaktır. Hatta ona göre, bu şart olmadan namaz tam manasıyla eda edilmiş sayılmaz:

*Bu dona kan bulaşacak yumayınca mismil olmaz
Gönül pisi yumayınca namaz revâ olmayısar.*

*Gönül pisin yumadınsa kibr ü kini komadınsa
İkrar bütün olmayınca erden nazar olmayısar.³⁰⁵*

Yunus'a göre; davranışlardaki dürüstlük de dinimizdeki ibadetlerden sayılmıştır. Bu yüzden de sözde ve harekette doğruluğa çok ehemmiyet vermiştir.³⁰⁶ Ve bunu da bir beytinde şöyle ifade etmiştir:

*Din u iman bünyadı doğrulukla gerçeklik
Ol tamam olmayacak ne ile din çatarsın*

³⁰⁴ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 328.

³⁰⁵ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 239.

³⁰⁶ Vakkasoğlu, Yunus Emre, s. 185.

Erenler nefesin âsâ edin sen
*Eğer mü'minsen ona inanasın.*³⁰⁷

---

³⁰⁷ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 223.

- Kıyamet- Ahiret:

Takdir edilen zamanı gelince bu âlemin ve bu âlemdeki canlı cansız her şeyin bir anda mahvolup yok olması, ölülerin dirilmesi, ahiret olayının başlaması olayı ve bu olayın meydana geldiği zaman³⁰⁸ olarak adlandırılan kıyamet kavramını, gerek Yunus Emre gerek ise Ebu'l-Atâhiyye'nin şiirlerinde görmek mümkün. Yunus Emre'nin aşağıdaki şiirinde kıyametin kopma olayı ve aşama aşama gerçekleşecek olan sahneler tasvir edilmiştir:

*İsrafil sûru urula yer ü gökyüzü değşirile
Harap ola yaş u kuru çerh-i felekte yorula.*

*Kimsene kalmaya bunda fena ola hepi sinde
Mikâil'in dükkânıda şol hak terazi kurula.*

...

*Kopa kıyametin hevli ikinci nefhanın kavli
Üçüncü nefha içinde yerlerin yüzü yarıla.³⁰⁹*

Kıyamet olayı ve dünyanın yıkılıp içindekilerin sevk edilişi Ebu'l-Atâhiyye'nin diliyle ise şu şekilde belirtilmiştir:³¹⁰

غَدًا تَخْرَبُ الدُّنْيَا وَيَذْهَبُ أَهْلُهَا جَمِيعًا وَتُطَوَّى أَرْضُهَا وَسَمَاوُهَا

Yarın dünya yıkılacak ve bütün dünya ehli gidecek, yeri ve göğü dürülecek.

Kıyamet gibi korkunç bir olaya şahit olmanın yanı sıra bir de ahirette bizi bekleyen sonun belirsizliği korkutucu gelmektedir. Ebu'l-Atâhiyye, bir şiirinde bunu vurgularken dünyadaki kulluğumuzu da bizlere sorgulatmaktadır:³¹¹

³⁰⁸ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kıyamet>, Erişim Tarihi: 20.08.2024.

³⁰⁹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 78-79.

³¹⁰ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 14.

³¹¹ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 168.

المَوْتُ بَابٌ وَ كُلُّ النَّاسِ دَاخِلُهُ   يَا أَيَّتَ شِعْرِي بَعْدَ الْبَابِ مَا الدَّارُ
الدَّارُ جَنَّةٌ خُلِدَ فِيهَا مَنْ عَمِلَتْ بِمَا   يُرْضِي الْإِلَهَ وَ إِن قَصَّرَتْ فَالِنَارُ

Ölüm bir kapıdır ve bütün insanlar oradan girecektir, keşke kapıdan sonraki yurdu bilseydim.

Yurt, edebi cennettir eğer Mabud'un razı olacağı şekilde amel ettiysen etmediysen o zaman ateştir.

Tabi o gün, öyle dehşet verici bir gündür ki anne, evladından kaçmakta ve herkes kendi derdine düşmektedir. Bu denli zor bir günü unutup dünya telaşına düşmek ise şaşılacak bir durumdur. Nitekim Yunus Emre de, buna hayret etmekte ve mal-mülk sevdası ile o günü unutanlara sitem etmektedir:

*Bu ne gülecek yerdir ağlasana key katı
Düştün dünya zevkine unuttun kıyameti.*

*Malı mülkü koyuban kanda gidersin miskin
Anca yatasın sinde görünce kıyameti.*

...

*Ata oğuldan beze bakmaya ana kıza
Şol gün geliser başa unutma arasatı.³¹²*

Yunus Emre, bir başka şiirinde de, kıyamet günü yaşanacak olan olayları şu şekilde sıralamaktadır:

*İsrafil surun urunca cümle mahlûk uyanınca
Soru hesap sorulunca Arap dili lisan gerek*

*Terazi kurup otralar sermayemiz getireler
Ol dem nereye kaçalar baş kurtarası yer gerek.*

³¹² Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 129.

*Çağrışalar ata ana kardaş kardaştan usana
Yalvaralar ol Sübhân'a niyaz kılası er gerek.*³¹³

Tıpkı ölüm temasında olduğu gibi aslında Yunus'u düşündüren ve endişeye sevk eden şey kendi amelidir. Aşağıdaki şiirinde amelinden dolayı o gün düşeceği zor durumu izah etmektedir:

*Yoktur bende amel taat ben n'ideyim n'eyleyeyim
Kopacak ruz-ı kıyamet ben n'ideyim n'eyleyeyim*

*Dost bana sual edecek aklım başımdan gidecek
Hicap teri gark edecek ben n'ideyim n'eyleyeyim*

*Helaline ola hesap haramına ola azap
Asiye olacak ikap ben n'ideyim n'eyleyeyim.*³¹⁴

Aynı endişeyi Ebu'l-Atâhiyye'de de görmek mümkün. Ölüm ve ötesini düşündüren aşağıdaki şiirinde insanı bekleyen iki nihâi sonu vurgulamakta ve dünyada ona göre bir tedbir alması gerektiğini hatırlatmaktadır.³¹⁵

الموردُ الموتُ و ما بَعْدَهُ   الحَشْرُ فَذَآكَ المَورِدُ الأَكْبَرُ
و المَصْدَرُ النَّارُ أَوِ المَصْدَرُ   الجَنَّةُ ما دُونَهُمَا مَصْدَرُ

*Varış ölümdür ve ondan sonrası haşirdir. Bu yüzden en büyük varıştır.
Sonuç ya ateştir ya da cennettir, bu ikisi dışında başka nihayet yoktur.*

Kıyamet günü geldikten sonra oluşan pişmanlıkların hiçbir faydası olmayacaktır. O yüzden de önemli olan o güne ulaşmadan önce, o gün için hazırlanmak. Çünkü o gün tüm iyiliklerin ve tüm kötülüklerin gün yüzüne çıktığı gündür. Bundan dolayıdır ki Yunus Emre, kıyamet gününün sıkça anılmasını ve hâlâ

³¹³ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 140.

³¹⁴ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 193.

³¹⁵ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 178.

imkân varken bir şeyler yapılması gerektiğini söylemektedir. Ağlamak da buna dâhildir:

*Anıp kıyamet gününü ağlaşalım ol gün için
Ol gün melâmet günüdür ağlaşalım ol gün için.
Ol günde yerler yarıla cümle ölenler dirile
Cümle günahlar sorulu ağlaşalım ol gün için.*

*Ol günde gök çatlayısar insan nice katlanısar
Ol günde kim korkmayısar ağlaşalım ol gün için.³¹⁶*

Ebu'l-Atâhiyye'nin aşağıdaki şiirinde ise, aslında o gün onca kalabalığa rağmen ne kadar yalnız olduğumuz vurgulanmıştır. O dehşetli günde sadece bir grup insan mutlu olacaktır. Onlar da takvayı ve iyilik yapmayı hayatının merkezine alan kullar olacaktır:

تَمُوتُ فَرْدًا وَتَأْتِي طُوبَى لِعَبْدٍ تَقِيٍّ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا لَمْ يَأَلُ فِي الْخَيْرِ جَهْدًا³¹⁷

*Bir başına ölürsün ve kıyamet günü yine bir başına gelirsin
İyilik yapmak için hiçbir çabadan kaçınmayan takvalı kula ne mutlu!*

³¹⁶ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 214.

³¹⁷ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 141.

- Dünya ve Nimetlerin geçiciliği:

Dünya, İslam anlayışında bir imtihan yurdudur. Kişi, dünyanın geçici bir yurt olduğunu bilmeli, dünyanın süslü ve çekici görünümüne aldanmamalı ve burada bilinçli bir şekilde yaşamalıdır. Özellikle tasavvufta dünya, sûfi için en büyük bela sayılmakta ve ondan olabildiğince kaçması tavsiye edilmektedir. Çünkü bu durum bir yerden sonra kişinin gönlünde dünya sevgisinin oluşumuna sebep olabilmektedir. Bir sûfinin gönlünü sadece muhabbete açması ise en önemli şey olarak görülmektedir. Dünya sevgisi ise buna engel olmakta ve kemâl yolundaki yolculuğunu sekteye uğratmaktadır. Bu bakımdan tasavvufta “terk-i dünya” esas konudur.³¹⁸

Yunus Emre'nin “hayat” veya başka bir deyişle “dünya”dan bahseden şiirlerinin sayısı oldukça fazladır. Fakat bütün bu şiirlerinde, bu konunun tek bir ana fikir etrafında toplandığı görülmektedir. Bu ana fikir ise, “dünyayı umursamamak” olmuştur. Tasavvufun, “dünyayı terk etmek” görüşü olan bu fikir, bir mutasavvıf şair olan Yunus Emre'nin bu konuda çok fazla sayıda şiir yazmış olması da gayet doğaldır.³¹⁹

Bu dünya kime kaldı, kimi berhurdar kıldı

Süleyman'a olmadı, onun berhurdarlığı

Süleyman zembil ördü, kendi emeğin yerdi

Onun için buldular, onlar berhurdarlığı

Gel imdi miskin Yunus, nen var yola harc eyle

Gördün elinden gider, bu dünyanın varlığı.³²⁰

Yunus Emre'nin “Bu dünya kime kaldı?” diyerek vurguladığı dünyanın geçiciliği meselesine Ebu'l-Atâhiyye de değinmekte ve bu gerçekliği şöyle ifade etmektedir:³²¹

³¹⁸ Özçelik, Bizim Yunus, s.144-145.

³¹⁹ Nejdet Sançar, Yunus Emre'de İki Mesele: Hayat ve Ölüm, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, 1966, s. 43.

³²⁰ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 122.

وَأَقَاسِي الْعَيْشَ مِنْهُ فِي نَكَدٍ
أَلِنَفْسِي أَمْ لِأَهْلِي وَ الْوَلَدِ؟
غَيَّبُوا وَالِدَهُمْ تَحْتَ اللَّبَدِ
فَإِذَا يَوْمُكَ وَ لَى لَمْ يَعُدْ

دَائِبًا أَجْمَعَ الْمَالَ لِعَيْرِي
لِمَنْ الْمَالُ الَّذِي أَجْمَعُهُ؟
مَا يُبَالِي وَلَدِي بَعْدِي، إِذَا
وَاجِدٌ يَوْمٌ دُنْيَاكَ إِنَّمَا

Bir başkası için mal-mülk biriktiriyorum ve eza ve ceza içinde hayata katlanıyorum.

Biriktirdiğim bu mal-mülk kimin için? Kendim için mi yoksa ailem ve evladım için mi?

Evladım benden sonra ilgilenmez, babaları göçüp gidince.

Dünya yalnızca bir gündür ve eğer o günün kaçarsa bir daha dönüşü yoktur.

Ebu'l-Atâhiyye, dünyanın geçici olduğunu ve ona karşı aşırı bir sevgi duyulmaması gerektiğini bir başka şiirinde de şu şekilde işlemekte ve tatlılığının içinde acılık; rahatının içinde ise zorluk olduğunu belirtmektedir:³²²

كَفَاكَ بَدَارَ الْمَوْتِ دَارَ الْفَنَاءِ
يُرَى عَاشِقُ الدُّنْيَا بِجُهْدِ بَلَاءِ
وَ رَاحَتُهَا مَمْرُوجَةٌ بَعْنَاءِ

لَعَمْرُكَ، مَا الدُّنْيَا بَدَارَ الْبَقَاءِ
فَلَا تَعَشِّقُ الدُّنْيَا، أَخِيَّ، فَإِنَّمَا
حَلَاوَتُهَا مَمْرُوجَةٌ بِمَرَارَةٍ

Ömrüne yemin olsun ki, dünya ebedi yurt değildir. Ölüm yurdu olarak sana fani dünya yeter.

Dünyaya âşık olma kardeşim, çünkü dünya aşığı, belalara müptela olarak görülür.

Tatlılığı acılık ile ve rahatı zorluk ile iç içedir.

Dünya hayatında iken kim olduğumuz ve ne kadar yaşadığımız pek de önemli değildir. Çünkü ne kadar uzun da yaşasak bir gün bu ömür bitecek ve dünya nimetlerine veda edip gitmek zorunda kalacağız. Yunus Emre, bu anlayış ile şunları söylemektedir:

³²¹ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 127.

³²² Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 12.

*Kogıl dünya bezeğini bu dünya yeldir ya hayal
Ne kılısar bize vefa çünkü pusudadır zeval.*

*İsteme ömr-i faniyi dünya kime kaldı baki
Yüz bin melik yüz bin sultan râyegân kodu mülk ü mal.³²³*

Gençlik de tıpkı diğer bütün dünya nimetleri gibi günü gelince bitecektir. Bu da hayatın bir gerçekliğidir. Ama yine de kabul edilmesi zor bir gerçeklik olmalı ki Ebu'l-Atâhiyye, sık sık gençliğin geri gelmesini dilemiş ve yeniden genç olma isteği ve şevki içinde olmuştur. Aşağıdaki şiirinde, bir taraftan gençliğe olan özlemini dile getirirken diğer taraftan da yaşlılığı, gençliğe şikâyet etmektedir.³²⁴

كَمَا يَعْرِى مِنَ الْوَرَقِ الْقَضِيبُ   عَرِيْتُ مِنَ الشَّبَابِ وَ كَانَ غُصْنًا
فَأُخْبِرُهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ   يَعُودُ يَوْمًا الشَّبَابَ فَيَا لَيْتَ

*Tıpkı bir dalın budanması gibi gençlikten soyundum
Keşke gençlik geri gelse de bir gün, yaşlılığın neler yaptığını bir bir haber
versem!*

Diğer bir şiirinde, bu durumu biraz daha kabullenmiş bir hâl görülmektedir. Ama yine de tam manasıyla umutsuz değildir çünkü Allah katında bir gençlik beklentisi içindedir:³²⁵

فَعِنْدَ اللَّهِ أَحْتَسِبُ الشَّبَابَا   مَضَى عَنِّي الشَّبَابُ بِغَيْرِ وُدِّي
لِمَنْ خَلَقْتَ شَبِيبَتُهُ وَ شَابَا   وَ مَا مِنْ غَايَةٍ إِلَّا الْمَنَايَا

*İstemesem de gençlik benden geçti gitti ve artık Allah katında bir gençlik
beklerim.*

³²³ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 147.

³²⁴ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 46.

³²⁵ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 34.

Gençliğin ve yaşlanmanın kendisi için yaratıldığı ölüm dışında bir son yoktur.

Aşağıdaki şiirinde ise, yaşlılık ile arasını düzeltmiş ve onu kabul etmiş bir Ebu'l-Atâhiyye görülmektedir. Gençliğin geçip gittiğini anlamış ve ona veda etmektedir:³²⁶

أَهْلًا وَسَهْلًا بِالْمَشِيبِ مُؤَدِّبًا   وَ عَلَى الشَّبَابِ تَحِيَّةً وَسَلَامًا

Terbiye edici yaşlılığa merhaba, gençliğe ise uğurlar olsun...

Her şeyin geçici olduğu bu dünya hayatında, zamanla eski insanların yerini yeni insanlar veya büyük boşluklar almaktadır. Hiç kimse kalıcı değildir ve herkes zamanı geldiğinde her şeyini terk edip gidecektir. Bu gerçek Ebu'l-Atâhiyye'nin dilinden şu şekilde dökülmüştür:

أَيْنَ الْقُرُونِ الْمَاضِيَةِ   تَرَكَوا الْمَنَازِلَ خَالِيَةً
فَاسْتَبَدَّلَتْ بِهِمْ دِيَا   رُهِمُ الرِّيَّاحِ الْهَآوِيَةِ³²⁷

Nerede geçmiş asırlar, evleri bomboş bıraktılar

Yurtlarının yerine geldi esip gürleyen rüzgârlar.

Sadece dünyada mevcut olan canlılar değil, bizzat dünyanın kendisi de geçicidir. Bundan dolayıdır ki; Yunus Emre, ebediyete ulaşamayacak olan dünyayı kahır evine benzetmiştir:

Gerekmez dünyayı bize çünkü baki bünyad değil

Bir kul bin de yaşar ise ölünce bir saat değil.

Bu dünya kahır evidir nice ömürler eritir

Uçmakta huy satan kişi yalan yanlış gayet değil.³²⁸

³²⁶ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 395.

³²⁷ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 485.

³²⁸ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 148.

Evet, dünya bâki değildir ve hiç kimseye de bekâlık vermeyecektir. Herkes zamanı gelince, biriktirdiklerini kendinden sonrakilere bırakıp gidecektir. Yunus Emre'nin, bu durumu vurguladığı aşağıdaki şiiri, şu şekildedir:

*Bu dünya kimseye kalmaz, anadur ölümün zinhar
Kaçan kimse gider gelmez, anadur ölümün zinhar.*

*Gelen geçer konan göçer, nasip oldukça
Ecel ömre kefen biçer, anadur ölümün zinhar.*

...

*Nite cemettin ise malı, alır varislerin filhal
Sinde sen çekersin vebal, anadur ölümün zinhar.³²⁹*

---

³²⁹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 243.

- Tabiât:

Mevlana'nın, ney iniltileri ve çekiç sesleri arasında dergâhın kubbesi altında dönüp yükselmesine karşın Yunus Emre, saz sesleri, kuş cıvıltıları ve su şırıltıları arasında tabiatın kucağında, yana yana dönmeye, döne döne yanmaya başlamıştır.³³⁰

Yunus'un tabiata bakışı, bizzat tabiat için değil, başka bir amaç içindir. Tabiata, sadece tabiatın güzellikleri için bakması zaten pek Yunusça değildir. Çünkü Yunus'a göre tabiat, Yaratıcısından aksetmiştir.³³¹ O, tabiata bu gözle bakar ve sürekli betimlemeler yaparak her an ortaya çıkan güzelliklere bizlerin de şahit olmasını ister. Aşağıdaki beyitlerinde baharı ve onun güzelliklerini şöyle anlatmıştır:

Yine yeni hazineden yeni hilat giydi cihan,

Yine verildi yeni can, ot u ağaç süsdi yine.

Ölmüş idi ot u geçer, dirilüben geri biter

Müşriklere nükte yeter var indiği nesli yine

Yunus; gün gelmiş bu yurdun sularıyla boz bulanık çağlamış, gün gelmiş bulutlar ile beraber göğe ağmış, oradan yağmur olup yurt topraklarına ve bu toprakların asıl sahiplerinin gönüllerine yağmış, gün olmuş yel olup dağların, tepelerin başlarında esmiş, sel olup ovalara inmiş. Sonra da şiirleşmiş ses olup göklere yükselmiş, Tanrı'ya el açmıştır. Bu el açışında da dağ, taş ve bütün bir yurt vardır.³³²

Dağlar ile taşlar ile çağırayım Mevlam seni

Seherlerde kuşlar ile çağırayım Mevlam seni

Su dibinde mahî ile sahralarda âhu ile

Abdal olup ya Hû ile çağırayım Mevlam seni.

³³⁰ Muhittin İnözü, Âşık Yunus, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, 1966, s. 96.

³³¹ Vakkasoğlu, Yunus Emre, s. 122.

³³² Müjgân Cunbur, Yunus Emre'nin Gözüyle Yurt ve Tabiat, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, 1966, s. 51.

...

*Yunus okur diller ile ol kumru bülbüller ile
Hakk'ı seven kullar ile çağırayım Mevlam seni.*³³³

Yunus'un tabiatla bu kadar ilgili olması; dağları, denizleri, kuşları ve çiçekleri anması, hep bu varlıklarda tecelli eden birlik sırrını anlatmak içindir. Yani onun gözünde, bütün bu tabiat unsurları, birer bahanedir; maksat yaratıcının sanatını, gücünü ve ilmini anlatmaktır.³³⁴ Nitekim bir beytinde bunu şu şekilde açıklamaktadır:

*Yedi gök yedi yeri, dağları, denizleri
Uçmak ile tamuyu cümle vücudda bulduk.*

Yunus Emre; yürürken yolunun üstünde yaradılışın can alıcı renklerine bürünmüş bir çiçek görse, ona eğilir hasretini seslenmekte, cihanı kendine zindan eden hayat sırrını ondan öğrenmek istemektedir. Sanki o çiçek bir kader ortağı imiş gibi bütün dertlerini ona döker ve harabeler içinde kalan ruhunun aydınlatılmasını ondan istemektedir.³³⁵ Hayatı, ölümü ve en nihayetinde kendini sorup durduğu sarı bir çiçek ile olan sohbetinden oluşan şiiri, bize, bu hasbihâlden bir kesit sunmaktadır:

*Sordum sarı çiçeğe benzin neden sarıdır
Çiçek aydur ey derviş ahım dağlar eritir.*

*Yine sordum çiçeğe sizde ölüm var mıdır
Çiçek aydur ey derviş ölümsüz yer var mıdır.*

...

*Sordum sarı çiçeğe bahçene girsem nola
Çiçek aydur ey derviş kokla beni geri dur.*

*Yine sordum çiçeğe Yunus'u bilir misin
Çiçek aydur ey derviş Yunus kırklar yâridir.*³³⁶

³³³ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 115.

³³⁴ Vakkasoğlu, Yunus Emre, s. 123.

³³⁵ Sarıgöllü, Yunus Emre, s. 162.

³³⁶ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 275-277.

Yunus'un şiiirleri birtakım tabiat unsurları ile doludur. Özellikle gül ve bülbül denilebilir ki, Yunus'un şiiirlerinde en çok geçen iki unsurdur. Bütün dünya edebiyatında olduğu gibi gül ve bülbül Yunus'un şiiirlerine de sevenle sevilenin sembolleri olarak girmiştir. Yunus, kendi kişiliğini, bülbülün garipliğinde bulmakta ve bu sebeple kendini bülbüle benzetmektedir.³³⁷

*Sehergâhın durup zâri kıluram
Sanasun bülbülem gülzâre karşı
Biçare bülbülem dost bahçesinde
Varam direm haber şol yâre karşı.*

Yine bir başka şiiirinde de bülbül ile sohbet hâlinededir:

*Yine yaz günleri geldi, söyle bülbülcüğüm söyle
Cümle çiçekler zen oldu, söyle bülbülcüğüm söyle
Kış çıkacak erdi bahar, canını gafletten uyar
Cennete döndü her diyar, söyle bülbülcüğüm söyle.³³⁸*

Kısaca mevsimleri ve onlarda meydana gelen güzellikleri anlattığı bir şiiirinde bizden de tabiatı seyretmemizi ve ondaki güzellikleri görmek için çaba sarf etmemizi tavsiye etmektedir. Zira her bir güzellik, sınırlı bir zaman içinde tabiatı süsleyip geçip gidecektir. Ve o belirli sürede de Allah'ı tesbih etmek olan görevini, son derece güzel ve düzgün bir şekilde yerine getirmektedir. Bu tesbihleri işitebilmek için de tabiata kulak vermemiz gerekmektedir:

*Yine bâd-ı nevbahar hoş nev'ile esti yine
Yine kışın soğukluğu fuzulluğun kesti yine.*

*Yine rahmettir bıkıyâs yine işret oldu dem-saz
Yine geldi bu yeni yaz kutlu kadem bastı yine.³³⁹*

³³⁷ Cunbur, Yunus Emre'nin Gözüyle Yurt ve Tabiat, s. 52.

³³⁸ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 80.

Aşk erine seslendiği bir diğer şiirinde de, yine yeryüzüne dikkatle bakıp tabiatın süsü olan çiçekleri görmeyi ve zikirlerini duymayı tavsiye eder:

*Ey aşk eri aç gözünü yeryüzüne eyle nazar
Gör bu latif çiçekleri bezenebün geldi geçer.*

...

*Her bir çiçek bin naz ile öğer Hakk'ı niyaz ile
Bu kuşlar hoş avâz ile ol padişahı zikr eder.³⁴⁰*

Bir başka şiirinde de yine çiçeklerin zikrini ve aralarındaki uyumu şu şekilde anlatmaktadır:

*Hep baharlar açılır tesbih okur çiçekler
Birbirinden seçilir tesbih okur çiçekler.*

*Zakir başı laleler tarikince varırlar
Hak cemali görenler tesbih okur çiçekler.³⁴¹*

Yunus Emre'nin aşama aşama dünyanın ve kâinatın yaratılışını anlattığı şiiri ise şöyledir:

*Yer gök yaratılmadan Hak bir gevher eyledi
Nazar kaldı gevhere sığmadı devr eyledi.*

*Gevherden buğu çıkar ol buğdan gök yarattı
Gökyüzünün bezeğin çok yıldızlar eyledi.*

*Göğ'ayıttı dön dedi ay u gün yürsün dedi
Suyu muallak tutup üstünü yer eyledi.*

*Yer çalkındı durmadı bir dem karar kılmadı
Yüce yüce dağları Hak çöksüler eyledi.³⁴²*

---

³³⁹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 83.

³⁴⁰ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 246-247.

³⁴¹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 251.

Aslında insanoğlu da tabiattan çok uzak bir varlık değildir. Zira onun da yapısında tabiat ile ortak maddeler mevcuttur. Aşağıdaki şiirinde buna vurgu yapan Ebu'l-Atâhiyye, bir de bir tavsiyede bulunmaktadır:³⁴³

مِنْ تُرَابٍ خُلِقْتَ لَا شَكَّ فِيهِ   وَ غَدًا أَنْتَ صَائِرٌ لِلتُّرَابِ
كَيْفَ تَلْهَوُ وَ أَنْتَ فِي حَمَاةِ الطِّي   ن , وَ تَمْشِي وَ أَنْتَ ذُو إِعْجَابِ

*Topraktan yaratıldın, bunda şüphe yok ve yarın, yine toprağa dnüşeceksin
Bir amur parçası olduğun halde nasıl oyalanıp durursun ve kendini
beğenerek yürürsün?*

---

³⁴² Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 99.

³⁴³ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 55.

- Ayet ve Hadislerden Yapılan Telmih ve İktibaslar:

Ebu'l-Atâhiyye ve Yunus Emre'nin şiirlerindeki ortak muhtevalardan birini de ayet ve hadislerden yapmış oldukları telmih ve iktibaslar oluşturmaktadır. Her iki şairin de din ve tasavvuf ile ilim meclisleri ile olan alakaları, onlara böyle bir seçenek sunmuştur.

Bütün büyük sûfilerde olduğu gibi Yunus Emre'nin de bir mutasavvıf mütefekkir olarak dayandığı kaynak İslam'ın temel kaynaklarıdır. Bunların başında da Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler gelmektedir. Dikkatli bir göz ile bakılırsa, onun şiirlerinin ya bir ayetin veya Hadis-i Şerifin meali ya da onlara telmih suretiyle temas eden metinler oldukları görülecektir. Dolayısıyla; onun bütün şiirlerine tasavvufi açıdan yapılmış birer İslamî yorum metinleri olarak bakmak yanlış sayılmayacaktır.³⁴⁴

Aşkı anlattığı aşağıdaki şiirinde, ilk beyitte Hz. Süleyman ile Belkis kıssasına; ikinci beytinde ise Hârût ile Mârût meleklerine telmihte bulunmaktadır. Rivayete göre, Hz. Âdem Allah tarafından yeryüzüne indirildiğinde melekler Allah'a, "Bizler hamd ile seni tesbih ve takdis edip dururken yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun" derler. Allah da onlara, "Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim" der. (*Bakara, 30*) Melekler, kendilerinin âdemoğlundan daha itaatkâr olduklarını söyleyince de Allah yeryüzüne göndermek üzere aralarından iki melek seçmelerini ister. Hârût ve Mârût seçilerek yeryüzüne indirilir. Bu iki melek Enahîd adlı çok güzel bir kadın tarafından baştan çıkarılır ve melekler bu denemede başarısız olurlar. Kadın Zühre yıldızına dönüştürülür. Daha sonra Hz. Süleyman iki meleği dünya veya âhîret azabını seçmekte serbest bırakır, onlar da dünya azabını seçerler.³⁴⁵

*Belkis ile Süleyman aşka düştü bir zaman
İsteyip bulmadılar bu derdin dermanını*

³⁴⁴ Özçelik, Bizim Yunus, s. 108.

³⁴⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/harut-ve-marut>, Erişim Tarihi: 29.05.2024.

*Gökteki Hârut Mârut aşk için indi yere
Zühre yüzün görücek unuttu Rahmanını.³⁴⁶*

Aşağıdaki şiirinde ise miraç olayını anlatmaktadır. İsrâ suresi 1. ayette de geçtiği üzere miraç; Hz. Peygamber'in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade etmektedir. Buna göre Allah, kudretinin işaretlerini göstermek için Hz. Peygambere, Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığı Mescid-i Aksâ'ya geceleyin bir seyahat yaptırmıştır. Yunus Emre, bu olayı şu şekilde anlatmıştır:

*Muhammed'e bir gece Çalab'dan indi Burak
Cebrail aydur hocam miraca çağırdı Hak.*

...

*Kadem bir taşta bastı taş koşturdu bile vardı
Kâh ya mübarek dedi şöyle kaldı muallak.*

...

*Miraçtan döndü yine geri geldi evine
Geldi gördü henüz kim döşeciği ısıcak.³⁴⁷*

Yunus Emre; cennetliklerden bahsettiği bir şiirinde, Kur'an-ı Kerim'de geçen ve yine cennetliklerin tasvir edildiği; “*Rableri onlara tertemiz bir içecek içirmektedir.*”³⁴⁸ (İnsan, 21) ayetinden iktibas yapmaktadır. Ayette geçen, “şarâben tahûra” (*tertemiz bir içecek*) ifadesi Yunus'un şiirinde şu şekilde yer almaktadır:

*Kevser havzına dalanlar ölmezden önce ölenler
Nefsini düşman bilenler konar Tuba dallarına*

*Tuba dalından uçanlar yüce makamlar geçenler
“Şarâben tahûr” içenler banmaz dünya mallarına.³⁴⁹*

³⁴⁶ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 126.

³⁴⁷ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 133-134.

³⁴⁸ <https://www.kuranvemeali.com/insan-suresi/21-ayeti-meali>, Erişim Tarihi: 01.06.2024.

³⁴⁹ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 82.

Yunus Emre; aşağıdaki şiirinde ise, önce Hz. Musa'nın Tur dağına çıktığı kıssaya telmihte bulunmuş, ardından da "Elest Bezmi" diye nitelendirilen ve edebiyatımızda sıkça yer alan olayın anlatıldığı ayetten iktibas yapmıştır.

Yahudi, Hıristiyan ve İslâm dinlerinde Hz. Mûsâ'ya Tevrat'ın verildiği yer olarak kabul edilen Tur dağı,³⁵⁰ aynı zamanda Hz. Musa'nın Allah ile konuştuğu³⁵¹ ve Allah'ın tecelli ettiği yer³⁵² olarak kabul edilmektedir. Yunus Emre Hz. Musa gibi Tur dağında kaldığını söylemektedir.

"Elest Bezmi", insanların, daha dünyadaki yaşantılarına başlamadan önce buldukları ruhlar âlemini ifade etmek için kullanılmakta olup; Allah'ın, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" soruna muhatap olmaları üzerine, "Evet, sen bizim Rabbimizsin."³⁵³ Diye cevap verdikleri yerdir.³⁵⁴ Yunus Emre, bu beytinde ise "evet dediler" manasındaki "kâlû belâ" sözünü kendisinin haber verdiğini ifade etmektedir:

*Sekiz uçmak âşıklara köşk ü saraydır bilene
Musileyin hayran olup Tur dağında kalan benim*

*Kalem çalınacak görgil haber böyledurur bilgil
"Kâlû belâ" kelecisin bunda haber veren benim.³⁵⁵*

Ebu'l-Atâhiyye de bir şiirinde, Tebük seferi sonrası inen bir ayete iktibas yapmıştır. Ayet,³⁵⁶ rahata ve menfaate meyletmeleri üzerine cihattan ve Bizans'a yönelik zorlu Tebük seferinden geri kalan üç sahâbe olan Ka'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebi ve Hilal b. Ümeyye'ye elli gün boyunca uygulanan tecrit yüzünden olanca genişliğine rağmen yeryüzünün onlara nasıl da dar gelmeye başladığını ve vicdanî

³⁵⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/sina>, Erişim Tarihi: 01.06.2024.

³⁵¹ Meryem, 52; Tâhâ, 80; Kasas, 46.

³⁵² A'raf, 143.

³⁵³ A'raf, 172.

³⁵⁴ Selim Özarlan, Kalu Bela Kavramı Üzerine Bir İnceleme, Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Elazığ, 2000, sayı, 5, s.2.

³⁵⁵ Bakırcıoğlu, Yunus Emre Divanı, s. 186.

³⁵⁶ Tevbe, 118.

sorumluluk ve rahatsızlıklarının kendilerini nasıl da sıktığını anlatmaktadır.³⁵⁷ Ebu'l-Atâhiyye ise, kanaât etmeyen insanı anlatırken bu durumu yaşadıklarını söylemektedir:³⁵⁸

جَمَحَتْ رُبَّمَا النَّاسِ شِرَّةً   رُبَّمَا غَلَبَتْ النَّفْسِ وَ شَهْوَةً
مُقْتَنِعًا يَسْعُهُ الْكِفَافُ مَنْ لَمْ   الدُّنْيَا بِمَا رَحُبَتْ ضَاقَتْ عَلَيْهِ

*İnsanların kötülüğü azmış olabilir ve nefsin şehveti galip gelmiş olabilir
Kim ki kanaat onu razı edemezse, “Yeryüzü tüm genişliğine rağmen ona dar geldi.”*

Ebu'l-Atâhiyye, aşağıdaki şiirinde ise bir Hadis-i Şeriften iktibas yapmıştır. İslam'ın son peygamberi olan Hz. Muhammed (sav)'in, “Ya hayır söyle ya da sus!” sözünü şiirinde şu şekilde kullanmıştır:

الدُّنْيَا إِنَّمَا مَتَاعٌ بُلْعَةٌ   كَيْفَمَا رَجَيْتَ فِي الدُّنْيَا رَجَيْتَ
رَحِمَ اللَّهُ أَمْرًا أَنْصَفَ مِنْ سَكَتٍ   خَيْرًا, أَوْ نَفْسِهِ, إِذْ قَالَ³⁵⁹

Muhakkak ki dünya bir metadır, yeterlidir; nasıl da dünyada zaman harcadın da harcadın

“ Ya hayır söyleyen ya da susan” ve böylece de nefesine insaf eden kişiye Allah merhamet etsin

Birbirine yardımcı olmak, iyilik yapmak; fakiri ve muhtacı koruyup gözetmek, bir toplumu birbirine bağlayan temel etmenlerdendir. Dolayısıyla da bunlar, toplumun sağlıklı bir şekilde devamlılık arz etmesini isteyen herkesin dikkat

³⁵⁷ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma>, Erişim Tarihi: 01.06.2024.

³⁵⁸ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s.71.

³⁵⁹ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 73.

etmesi gereken değerlerdir. Ebu'l-Atâhiyye de aşağıdaki şiirinde bu konuya ayetlerden³⁶⁰ iktibaslar yaparak değinmektedir:³⁶¹

مُتَبَرِّعًا لِأَهْلِهِ , الْجَوَارِ أَرْعَ وَ   الْحَاجَاتِ مِنْ مَا طَلَّبُوا بِقَضَائِهِ
وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ , إِنَّ رُزْقَتَ تَسَلَّطًا   رَدَى اللَّذَاتِ عَنْ بِنْفُسِكَ وَ ارْغَبْ

İhtiyaç duydukları şeyleri gidermek için gönüllü olarak ehli için çevreyi koru, gözet.

Eğer otorite sende ise “onlara karşı alçakgönüllü ol” ve nefsin için de lezzetlerin yok olmasını dile.

Toplumunu oluşturan bireylerin hepsi aynı yapıda değillerdir. İyiler kadar, kötüler de mevcuttur. Amaç, her ne kadar iyiliği çoğaltmak olsa da kötülük de doğal seyrinde ilerlemektedir. Ve her an, her yerde karşımıza çıkabilmektedir. Ebu'l-Atâhiyye, ayetten de iktibas yaparak bu durum için şöyle bir tavsiyede bulunmaktadır:³⁶²

فَفِرُّ إِلَى اللَّهِ ۖ مِنْ لَوْمِهِمْ   فَإِنِّي أَرَى النَّاسَ قَدْ أَصْنَدُوا

Onların kınamalarından “Allah’a kaçın (sığın)” Zira ben insanları katılaştırmış görüyorum.

³⁶⁰ İsra, 24; Hicr, 88.

³⁶¹ Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 79 .

³⁶² Ebu'l-Atâhiyye, Divan, s. 136.

SONUÇ

Genel olarak yaşadıkları toplum içinde önemli bir mevki elde eden şairler, hemen hemen her çağda etkili olmuşlardır. Fakat her birinin sahip olduğu yetenek ve tarza göre, benimsenme ve kendi zamanını aşma konuları farklılık göstermiştir.

Bu çalışmada yer alan her iki şairin de özellikle bu özelliklerine dikkat çekildi ve sözün doğru kullanıldığında ne kadar etkili bir güç olduğunun önemi üzerinde duruldu. Zira onları, kendi yaşadıkları zamanda herhangi bir insan olmaktan farklı kılan ve kendi zamanlarını aşıp günümüze kadar gelmelerini sağlayan etken, kendilerine saklamayıp bizimle paylaştıkları sözleri olmuştur.

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden her iki şaire de baktığımızda kendi zamanlarını aşan şiirler kaleme aldıklarını görmekteyiz. Bunu da kendi dönemlerinde, toplumda meydana gelen olaylara kayıtsız kalmayarak başarmışlardır. Bunun yanı sıra, şiirlerinde kullanmış oldukları dil ve üslûplarının sadeliği de işin içine girince, bu başarı daha da artmıştır. Her iki şair de bu sade üslûbu bilinçli bir şekilde tercih etmiş ve sözlerinin, halkın her tabakasında yankı bulmasını sağlamışlardır. Böylelikle; halkın önce dilinde, sonrasında ise kalbinde yer edinmişlerdir.

Çalışmamızın asıl önemli ve dikkat çeken kısmı ise, Ebu'l-Atâhiyye ve Yunus Emre'nin karşılaştırıldığı bölüm olmaktadır. Zira o bölümde bizi; dil ve üslûplarındaki benzerliğin yanı sıra, şiirlerindeki muhtevanın oluşturduğu ortaklık karşılamaktadır. Bu ortak muhteva ise, bize, aynı konunun farklı çağlardaki tezahürünü göstermektedir. Ve aslında, o gün onları meşgul eden ve düşündüren mevzuların, ne kadar da aşinası olduğumuz duygular olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu da bize, çağlar arası mekik dokurken zaman mefhumunun ortadan kalkmasına ve her iki şairin de bize, bugünümüzden seslenmesine imkân sağlamaktadır. Zamanın, mekânın, şairlerin ve hitap ettikleri toplumların farklı olmasına karşın, benzer

etkilerin görülmesi ise bir kez daha sadeliğin kabul görme konusunun önemini arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ak Suat, *Çıktım Erik Dalına*, 3. Baskı, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2017.
- Akar Metin, *Mektuplarla Yunus Emre*, Palet Yayınları, Konya, 2020.
- Algül Hüseyin, *İslâm Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1987.
- ‘Aliyyân Ahmed Muhammed, *Ebu’l-Atâhiye: Hayâtuhu ve Ağrâduhu’ş-Şi’riyye*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Kahire, 1411/1991.
- Aykanat Timuçin, *Yunus Emre Şiirinde Simge ve Simgecilik*, Littera Turka, 2023.
- Ayyıldız Erol, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.10, İstanbul, 1994.
- Ayverdi Sâmiha, *Âbide Şahsiyetler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976.
- Ayverdi Sâmiha, *Büyük Kurtarıcı: Yunus*, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, Ocak 1966.
- Bakırcıoğlu N. Ziya, *Yunus Emre Divanı*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2021.
- Baltacıoğlu İsmayıl Hakkı, *Yunus Emre: Estetik Sırları*, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, Ocak 1961.
- Banarlı Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c.1, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2004.
- Banarlı Nihad Sami, *Yunus’un Türkçesi*, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, Ocak 1966.
- Başakşehir Belediyesi, *Türkçenin Bülbülü Yunus Emre*, 1. Baskı, İstanbul, 2017.
- Bengü Memet Fuat, *Yunus Emre*, De Yayınevi, İstanbul, 1979.
- Berânîk Muhammed Ahmed, *Ebu’l-Atâhiye*, Matba’atu Misr, Kahire, 1947.
- Bilgin Azmi, *Yunus Emre Hayatı ve Sanatı*, 1. Baskı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2013.
- Civelek Muzaffer, *Yunus Emre*, Hareke Yayınları, İstanbul, 1971.

- Cunbur Müjgân, *Yunus Emre'nin Gözüyle Yurt ve Tabiat*, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, 1966.
- Çınar Mustafa, *Arap Edebiyatında Mucûn (müstehcen) şiirler ve Şairleri Üzerine Bir İnceleme*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 15, 2015.
- Çiftçi Faruk, *Ebu'l-Atâhiye'nin şiirlerinde Zühd Anlayışı*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2006.
- Dayf Şevkî, *el- 'Asru'l- 'Abbâsiyyu'l-Evvel*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1966.
- Demirayak Kenan, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, Şafak Yayınevi, Erzurum, Tarih yok.
- Demirci Mehmet, *Yunus'ta Hak ve Halk Sevgisi*, 1. Baskı, Sistem Ofset, Ankara, 2013.
- Diñer Necmeddin, *Yunus Emre*, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, 1966.
- Dursun Elif, *Din Felsefesi Açısından Yunus Emre'de Tanrı ve İnsan*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2019.
- el-İsfahânî Ebu'l-Ferec, *Kitâbu'l-Eğânî*, Dâru'l-fikr, Beyrut, Tarih yok.
- el- Kayrevânî İbn Reşik, *el- 'Umde fi Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih*, Matba'atu'l-kâtibi'l-'Arabî, Dimeşk, 1994.
- el- Mes'ûdî Ebu'l-Hasen Ali b. el-Huseyn b. Ali, *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher*, Beyrut, Daru'l-Endelus, 1965.
- es-Seyyid Fuad Salih, *Mu'cemu'l-elkâb ve'l-esmâi'l-muste'ârati fi't-Târihi'l-'Arabî ve'l-İslâmî*, Dâru'l-'ilm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1990.
- el-Yakutî, *Tarîhu'l-Yakubî*, Dâru's-Sadir, Beyrut, Tarih yok.
- el-Yazıcı Kemal, *Cuzûrun felsefiyye fi's-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Kadîm ve'l-muvelled*, Daru'l-cîl, Beyrut, 1992.
- Ebu'l-Atâhiyye, *Divan*, Dâru'l- Beyrut, Beyrut, 1986.
- Emin Ahmed, *Duha'l-İslam*, Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî, Beyrut, Tarih yok.
- Emre Efdal, *Yunus Emre Divanı ve Şerhi*, Gelecek Yayınları, İstanbul, 2013.
- Erdem Hüsameddin, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*, 2. Baskı, Dem Yayınları, İstanbul, 2006.

Ertunç Refika, *Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiyye'sindeki Ahlaki Değerler*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2016.

Erturan, Elmas, <https://www.edebiyatdefteri.com> (17 Kasım 2023).

Furat Ahmet Subhi, *Zühd Şâiri Ebu'l-Atâhiye*, İslami Edebiyat, sayı 12, Nisan-Mayıs-Haziran 1991.

Goldziher Ignace, *Klasik Arap Literatürü*, Azmi Yüksel, Rahmi Er (çev.), İmaj Yayınları, Ankara, 1993

Gölpınarlı Abdülbaki, *Yunus Emre Hayatı, Sanatı, Şiirleri*, 8. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul, 1975.

Güzel Abdurrahman, *Yunus Emre ve Hümanizm*, IV. Milletlerarası Türk halk Kongresi Bildirileri, Yunus Emre Seksiyonu, Ankara, 1991.

İbn 'Adîm Kemâlu'd-Dîn 'Umer b. Ahmed, *Buğyetu't-Taleb fî tarihi Haleb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1998.

İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam fî tarihi'l-mulûk ve'l-Umem*, Dâru's-Sadir, Beyrut, 1358.
İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Muslim, eş-Şi'r ve's-Şu'ara, Ahmed Muhammed Şakir (tah), Beyrut, Daru'l-ma'ârif 1982.

İbnu'l-Mu'tez, *Tabakatu's-Şu'ara*, Abdu's-Settâr Ferrâc (tah), Dâru'l-ma'ârif, Kahire, 1956.

İnözü Muhittin, *Âşık Yunus*, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, 1966.

Kabaklı Ahmet, *Yunus Emre*, Toker Yayınevi, İstanbul, 1978.

Karabece Avni, *Yunus Emre*, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, 1966.

Kaplan Mehmet, *Yunus Emre'ye Göre Zaman- Hayat ve Varoluşun Manası*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, cilt:20, İstanbul, 1972

Karakoç Sezai, *Yunus Emre*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2018.

Karataş Turan, *Yunus Divanı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004.

Kaya Doğan, *Yunus Emre'nin Aksaray Ortaköy'deki Mezarı Üzerine Düşünceler*, Halk Kültürü Dergisi, İstanbul, 1984.

Kaya Nesuh, *Kötülük Problemine Bir Yaklaşım Olarak Aşk Teodisesi: Yûnus Emre*, (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi), Antalya, 2022.

- Köprülü Mehmet Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017.
- Köprülü Fuad, *Hayat Tarih Mecmuâsı*, Tifdruk Matbaacılık, İstanbul, 1970.
- Maraşlı Nedim ve USAME, *es-Sıhhah, Fi'l-Lüğati ve'l-'Ulum (Mu'cem Vesît)*, Dâru'l-Hadarati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1975.
- Mevlânâ, *Mesnevi-i Manevî*, Reynold Alleyne Nicholson (Haz.), İntişârât-ı Behzâd, Tahran, 1375.
- Ocak Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Okumuş Ejder, *13. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Yunus Emre*, 1. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2012.
- Onat Tuba Çakıroğlu, *Yunus Emre ve Türkçe*, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Yunus Emre Araştırma Merkezi 2023.
- Oral Osman, *Yunus Emre'nin Şiirlerinde İman Esasları*, Hikmet Yurdu Dergisi, 2016.
- Özarslan Selim, *Kalu Bela Kavramı Üzerine Bir İnceleme*, Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000.
- Özçelik Mustafa, *Bizim Yunus*, 6. Baskı, Nar Çocuk Yayınları, İstanbul, 2016.
- Özdemir Muhammed Talha, *Yunus Emre'nin Hayatındaki Hadis İzleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2021.
- Özhan Mustafa, *Türkçenin Anadolu'da Yazı Dili Olarak Teşekkülünde Yunus Emre'nin Rolü*, X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildiri Metni, Eskişehir Valiliği ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Yunus Emre Araştırma Merkezi, Mayıs, 2010.
- Parıldı Metin, *Ebu'l-Atâhiye ve Şiiri*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.
- Rıdvanoğlu Ahmet Eğilmez, *Yunus Emre Hayatı ve Açıklamalı Risaletü'n-Nushiyye*, Erhan Yayınları, İstanbul, 2003.
- Sançar Nejdet, *Yunus Emre'de İki Mesele: Hayat ve Ölüm*, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, 1966.

- Sarıgöllü Kemal, *Yunus Emre*, Türk Yurdu, Yunus Emre Özel Sayısı, 1966.
- Sena Cemil, *Yunus Emre'nin Meselesi*, Türk Yurdu Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı, 1966.
- Şerif Mian Muhammed, *İslam Düşüncesi Tarihi*, Ahmet Ünal, Mustafa Armağan (çev.), İnsan Yayınları, İstanbul, 1990.
- Tatçı Mustafa, *İşitin Ey Yarenler Yunus Emre Yorumları*, 1. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012.
- Tatçı Mustafa, *Yunus Bir Söz Söylemiş*, H Yayınları, İstanbul, 2020.
- Tatçı Mustafa, *Yunus Emre Divanı Tenkidli Metin*, MEB, İstanbul, 2005.
- Tatçı Mustafa, *Yunus Emre Divan-ı İlahiyat*, H Yayınları, İstanbul, 2014.
- Timurtaş Kadri, *Yunus Emre Divanı*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1972.
- Türküm Mehmet Tefik, *Fuzulî ve Yunus Emre Divanlarında Melâmet Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2018.
- Türkyılmaz Dilek, *XIII. Yüz Yılda Günümüze Ulaşan Bir Ses: Yunus Emre*, Eski Yeni Dergisi, sayı 15 Mayıs 2010
- Uludağ Süleyman, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991.
- Vakkasoğlu Vehbi, *Yunus Emre*, Nesil Yayınları, İstanbul 2007.
- Yakıt İsmail, *Batı Düşüncesi ve Mevlâna*, 2. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.
- Yıldırım Yusuf, *Dervişin Hakikat Dili ya da Yunus'un Erik Dalı*, Yunus'un Dili, Ordu BB Kültür Yayınları-27, 2019.
- Zeydân Corci, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Zeki Meğamiz (çev.), Doğan Güneş Yayınları, İstanbul, 1971.
- Zorlutuna Halide Nusret, *Yunus Emrem*, Türk Yurdu Dergisi, sayı 319, 1966.

